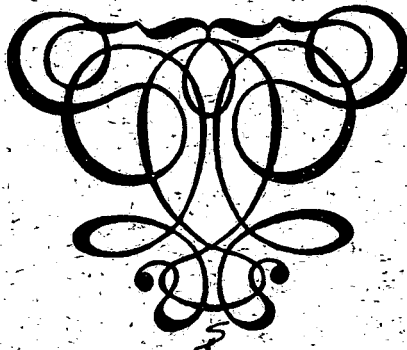

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

ÅRG. 49

1946

HÄFT. 3

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:50.

Statsvetenskaplig tidskrifts tredje häfte för året inledes med prof. *Johan Åkermans*, Lund, kritiska granskning av »Den samhällsvetenskapliga organisationen», närmast föranledd av socialutbildningssakkunnigas nyligen utkomna betänkande. Prof. *Frede Castberg*, Oslo, skildrar »Norges statsrett under krigen med Tyskland».

Dr *Å. Thulstrup*, Stockholm, redogör sakkunnigt för den pågående franska författningsutvecklingen, prof. *S. Lindman*, Åbo, för presidentvalsfrågan i Finland, och folketingsman *Frede Nielsen*, Sønderborg, för det viktiga »Problemet Sønderjylland».

På litteraturavdelningen anmäler doc. *B. Pfannenstill*, Lund, Alva Myrdals arbete »Folk och familj», dr *K.-G. Landgren*, Lund, Erling Petersens bok »Pengene våre», samt mag. *K. Pipping*, Åbo, prof. *R. Karstens* »Grunddragen av sociologiens historia». Polemiska genmälen och svar i anledning av tidigare litteraturanmälningar skiftas mellan doc. *O. Westerberg* och doc. *S. Jägerskiöld*, Stockholm, samt prof. *A. Brusewitz*, Uppsala, och prof. *Fr. Lagerroth*, Lund. Sedvanlig tidskriftsöversikt avslutar häftet.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

kommer att under år 1946 liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i statsvetenskap — »politik» i ordets äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren à jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämval annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhåves, under överinseende av Fahlbeckska Stiftelsens kollegium (professorerna FR. LAGERROTH, E. FAHLBECK, C. E. QUENSEL, J. ÅKERMAN, G. CARLSSON, S. BOLIN och E. GJERSTAD), närmast av professor E. FAHLBECK, Lund, som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor A. BRUSEWITZ, Uppsala (litteraturgranskningar) och docent E. THERMÆNIUS, Stockholm (översikter och meddelanden).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr år.

Prenumeration kan ske antingen genom bokhandel eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund», postgiro nr 279565, (ej hos redaktionen).

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes. Lund i december 1945.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL:

UPPSATSER:

ÅKERMAN, JOHAN, Den samhällsvetenskapliga organisationen	217
CASTBERG, FREDE, Norges statsrett under krigens med Tyskland	243

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN:

Frankrike fortfarande utan konstitution. Av ÅKE THULSTRUP	274
Presidentvalsfrågan i Finland. Av SVEN LINDMAN	282
Problemet Sønderjylland. Av FREDE-NIELSEN	284

LITTERATURGRANSKNINGAR:

Alva Myrdal, Folk och familj. Anm. av BERTIL PFANNENSTIL	289
Erling Petersen, Pengene våre. Anm. av KARL-GUSTAV LANDGREN	293
Rafaël Karsten, Grunddragen av sociologiens historia. Anm. av KNUT PIPPING	294
Genmälen och svar:	
OLE WESTERBERG—STIG JÄGERSKIÖLD	296
ÅXEL BRUSEWITZ—FRÉDRIK LAGERROTH	298
Tidskriftsöversikt. Av NILS NILSSON STJERNQUIST	305

DEN SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA ORGANISATIONEN

Av Professor JOHAN ÅKERMAN, Lund

I.

Den samhällsvetenskapliga forskningens organisation, undervisningen i samhällsvetenskapliga ämnen och den statsvetenskapliga examen samt förvaltningens anpassning till tidens krav genom upptagning av samhällsvetenskapligt utbildad arbetskraft utgöra icke skilda frågor — det rör sig fundamentalt om ett enda problem. Och detta problem kan för vår del betecknas som de svenska universitetens och den svenska förvaltningsapparatus koordinerade utveckling.

Sambandet mellan forskning och industri — mellan å ena sidan teknisk och företagsekonomisk utbildning och forskning och å andra sidan produktionsproblemets rationella lösning — har i allt högre grad beaktats under de senaste decennierna. På jordbrukets område har samma tendenser under senare tid gjort sig gällande. Beträffande den socialpolitiska och kommunala utbildningen har undervisningens organisation efter ett kvartsekels utveckling nu funnit en tidsenlig form. Men den samhällsvetenskapliga organisationens problem är fortfarande olöst. Den har icke följt med teknikens omvandling av vårt land till en av statsmakterna dirigerad industrination, ej heller tagit konsekvenserna av de utrikespolitiska och de internationellt ekonomiska frågornas ständigt ökade vikt.¹

Sedan ett tiotal år ha regering och riksdag visserligen beaktat detta centrala problem, men reformarbetet har tills helt nyligen lamslagits genom brist på koordination, varför en kommittéutrednings resultat eliminerats av en annan utrednings förslag. Betänkan-

¹ Jfr förf:s tidigare skrifter i ämnet: »Statsvetenskaplig examen — mål och medel», Statsvetenskaplig Tidskrift 1938; »En samhällsvetenskaplig fakultet», ibid. 1943; »Samhällsvetenskaplig forskning», Stockholm 1944.

det om inrättandet av en statsvetenskaplig examen (1935)² — som genom direktiven visserligen måste begränsa sig till att föreslå nya betygskombinationer utan beaktande av behovet av nya lärarbefattningar och institutioner — mötte en rent motsatt tendens i utredningen om universitetens verksamhet och organisation (1937),³ vilken tog avstånd från alla planer på den samhällsvetenskapliga organisationens främjande.

Genom motioner till 1938 och 1939 års riksdagar⁴ föreslog professorerna Ohlin och Myrdal en — sedermera av sektioner, fakulteter och konsistorier tillstyrkt — utredning om den socialvetenskapliga organisationens utbyggnad vid statsuniversiteten och påpekade därvid särskilt behoven vid Lunds universitet; universitetskanslern Undén framhöll i en längre skrivelse till Konungen (26/9 1939) »att en väsentlig förbättring av nationalekonomiens ställning vid universiteten snarast möjligt bör komma till stånd». Gentemot denna inställning, som betonar betydelsen av grundforskning och undervisning på de akademiska arbetsplatserna, uppträdde betänkandet om inrättandet av ett samhällsvetenskapligt forskningsråd (1944)⁵; i detta av de akademiska myndigheterna starkt kritiserade förslag yrkas på en centralisering av den samhällsvetenskapliga forskningen, som närmast identifierats med målforskning, medan universitetens behov nästan helt negligeras.

För att utreda frågan om den »socialvetenskapliga och sociala utbildningen» tillsatte ecklesiastikministern 1942 en kommitté, som skulle behandla såväl socialinstitutens behov som den statsvetenskapliga examen; kommittén var utmärkt väl lämpad för förstnämnda uppgift men icke för den sistnämnda: universiteten voro endast representerade genom *en* av kommitténs åtta ledamöter.⁶ Kommittén avgav, utan att först överblicka hela utredningsområdet, ett omfattande förslag om socialinstitutens utveckling,⁷ samt nyligen ett mera kortfattat förslag om den statsvetenskapliga examen.⁸

² S. O. U. 1935: 11.

³ S. O. U. 1937: 36.

⁴ Motion i F. K. år 1938, nr 207 och nr 284. Motion i F. K. år 1939, nr 181. Jfr F. K.'s Första tillf. U:s utl. 1939, nr 1 samt Riksdagens prot., F. K. 1939, nr 20, sid. 13—19.

⁵ S. O. U. 1944: 19.

⁶ Vid behandlingen av statsvetenskaplig examen ha två av kommitténs nio ledamöter företrätt universiteten, nämligen tvenne ledamöter av juridiska fakulteten i Uppsala. Handelshögskolan har företratts genom sin rektor och centralförvaltningen av en ämbetsman. Övriga fem ledamöter — kommitténs majoritet — representerade socialinstitutet och socialpolitiken.

⁷ S. O. U. 1944: 29.

⁸ S. O. U. 1946: 30.

Denna kommitté har ej haft möjlighet att samarbeta med den senare (1945) tillsatta kommittén för utredning av socialvetenskapernas ställning vid universitet och högskolor⁹ — som inger stora förhoppningar — varför dess förslag betecknas som preliminärt. Slutligen har den samma år tillsatta universitetsberedningen¹⁰ avgivit ett betänkande om docentinstitutionen, som även går in på den samhällsvetenskapliga organisationen genom förslag om en »historisk-samhällsvetenskaplig» docentstipendiegrupp¹¹; detta förslag av 1945 års universitetsberedning — som visserligen endast är ett preliminärt detaljförslag — synes med sina historiska utgångspunkter vara lika negativt inställt till en tidsenlig samhällsvetenskaplig organisation som 1933 års universitetsberedning med dess juridiska utgångspunkter.

Överblickas resultaten av de gångna tio årens utredningsarbete på samhällsvetenskapens område måste intrycket bli nedslående. Det förefaller, som om statsmakterna stött på oöverstigliga hinder för en konstruktiv lösning. Orsakerna till detta förhållande torde kunna återföras på väsentligen följande moment: 1) Spörsmålet har för statsmakternas representanter mången gång företett politiska aspekter, som framkallat meningsmotsättningar och dröjsmål, under det att det andra världskriget begränsat alla anslag på kulturbudgeten. 2) De till kommittéerna lämnade direktiven ha ej upptagit det samhällsvetenskapliga organisationsproblemet i hela dess vidd, varför kommittéarbetet som regel börjat med detaljfrågor i stället för att utgå från ett ställningstagande till de stora principfrågorna. 3) De skilda kommittéernas uppdrag ha sällan koordinerats. 4) Kommittéernas sammansättning ha ofta icke motsvarat utredningsuppgifterna. 5) Utredningsarbetet har på ett häpnadsväckande sätt avskärmats från den samhällsvetenskapliga organisationen i övriga

⁹ Enligt direktiv i statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden den 27 september 1945 (Post- o. inrikes tidn. 29 sept.).

¹⁰ Enligt direktiv i statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden den 22 juni 1945 (Post- o. inrikes tidn. 20 juli).

¹¹ S. O. U. 1946: 9. Enligt detta förslag skulle humanistiska sektionens docentstipendiegrupper bli följande: Filosofiska gruppen: 3 prof., 3 stip.; språkliga gruppen: 10 prof., 11 stip.; »historisk-samhällsvetenskapliga» gruppen: 11 prof., 8 stip. Medan de två förstnämnda grupperna äro homogena, blandas i sistnämnda grupp så disparata ämnen som religionshistoria och statistik, nationalekonomi och arkeologi. Det enda rimliga är att bilda en fjärde, samhällsvetenskaplig, docentstipendiegrupp med 3 stipendier motsvarande professurerna i nationalekonomi, statistik och statskunskap. Härigenom bli samtliga grupper homogena: den språkliga, den historiska, den filosofiska och den samhällsvetenskapliga. Jfr min reservation av den 11 febr. 1946 till humanistiska sektionens i Lund remissyttrande över ovannämnda betänkande.

kulturländer, inklusive de nordiska; man gör sålunda inga stimulerande jämförelser med utländska förhållanden och söker inga uppslag i där rådande tendenser. 6) Den nuvarande för vårt land säregna ämnesfördelningen inom den samhällsvetenskapliga sektorn har legat som en död hand över många försök till nyskapelser: viktigast i detta sammanhang är statskunskapens ännu tydligt författningshistoriska inställning, den ekonomiska historiens inriktning på förindustriell historia, geografiens kombination av naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga beståndsdelar samt filosofiens betoning av rent teoretiska relativt empiriskt-sociologiska kunskapsområden. 7) Den fortfarande obestämda, men dock klarnande frågan om förhållandet mellan rättsvetenskap och samhällsvetenskap har åtminstone tidigare verkat hämmande. 8) De för utredningsarbetets uppläggning och bedrivande avgörande personerna ha tidigare framför allt beaktat den juridiska utbildningen, senare ha socialinstitutens intressen dominerat, medan statsuniversitetens samhällsvetenskapliga discipliner varit starkt underrepresenterade och ibland rent av saknat förespråkare — och ändå är det vid de båda statsuniversiteterna, som mer än hälften av antalet politices magisterexamina och filosofie licentiatexamina i samhällsvetenskapliga ämnen avläggas.

II.

Hela det samhällsvetenskapliga organisationsproblemet kan betraktas från två synvinklar — den statiska och den progressiva. Följande uppställning kan belysa de båda alternativen:

<i>Statisk frågeställning</i>		<i>Progressiv frågeställning</i>
Förvaltningens nuvarande efter- frågan på arbets- kraft	↑ ↑ →	Sambällsvetenskaplig forsk- ning och undervisning Statsvetenskaplig examen Förvaltningstjänster
		} Koordinerad utveckling

Den statiska uppfattningen, som ligger till grund för socialutbildningssakkunnigas betänkande,¹² utgår från en inventering av statstjänsterna den 1 januari 1943. Gällande kompetensregler skulle sålunda i allt väsentligt bli avgörande för den statsvetenskapliga examens utformning och denna examen i sin tur ge anledning till

¹² S. O. U. 1946: 30, sid. 10—24.

några mindre kompletteringar av universitetens lärarstab. I motsats till denna åskådning ger den progressiva frågeställningen uttryck åt tanken, att den samhällsvetenskapliga forskningen och undervisningen, den statsvetenskapliga examens sammansättning och förvaltningsapparatusens anpassning till det föränderliga samhällets struktur måste följa en koordinerad utveckling.

Innan vi gå till en diskussion av den samhällsvetenskapliga organisationen vid universiteten må det vara på sin plats med några data. Vi kunna då först konstatera, att statsuniversiteten under det senaste halvsekle på det samhällsvetenskapliga området endast tillförts en lärostol och institution i statistik samt en icke ordinarie lärarebefattning i nationalekonomi och finansrätt jämte en amanuensbefattning i nationalekonomi; universitetet i Uppsala har sedan 1943 en nationalekonomisk institution och universitetet i Lund från 1944 ett nationalekonomiskt seminariebibliotek. Lärarebefattningar i sociologi och socialpsykologi samt socialpolitik saknas, liksom särskilda lärarebefattningar i modern politisk och ekonomisk historia, ekonomisk geografi, finansvetenskap och företagsekonomi. Endast statistiken har assistentbefattningar och i Lund är detta det enda samhällsvetenskapliga ämne, som har tillgång till arbetsrum för professorerna. Särskilda forsknings- och tryckningsanslag saknas. Samhällsvetenskaperna är splittrade mellan den juridiska och filosofiska fakulteten och en sammanhållande ram finnes ej.¹³

Beträffande examinationen i de samhällsvetenskapliga ämnena under det senaste årtiondet (1936—1945) lämnar följande tabell upplysning¹⁴:

<i>Pol. mag. examen</i>	Uppsala	Lund	Stockholm	Göteborg	Summa
Fil. pol. mag.	17	40	35	6	98
Jur. pol. mag.	21	36	59	—	116
Summa	38	76	94	6	214
					(225)
<i>Fil. lic. examen</i>					
Nationalekonomi ...	5	8	15	3	31
Statistik	3	3	3	—	9
Statskunskap	14	1	3	7	25
Summa	22	12	21	10	65

¹³ Beträffande högskolornas lärostolar, se förf:s »Samhällsvetenskaplig forskning», Sthlm 1944, tab. 1: Den samhällsvetenskapliga organisationens utveckling i Sverige.

¹⁴ Statistiken över avlagda pol. mag. examen enligt Statsvetenskapliga institutets data avser tiden 1/1 1936—1/6 1945. Vid sistnämnda tidpunkt

Tabellen visar bl. a., att antalet licentiatexamina i de samhällsvetenskapliga ämnena uppgår till nära en tredjedel av antalet statsvetenskapliga examina, vilket understryker pol. mag:s nuvarande men isynnerhet framtida betydelse även som samhällsvetenskaplig baseexamen. Av Statsvetenskapliga intresseförbundets statistik¹⁵ framgår, att medelbetyget i studentexamen i ämnena matematik, specialmatematik, historia, geografi, modersmål och engelska är i det allra närmaste Med beröm godkänd, vilket torde snarare överän understiga andra studentgruppers. 53 % av pol. mag. hade avlagt studentexamen på reallinjen och 47 % på latinlinjen.

Beträffande de utexaminerades arbetsuppgifter kan det först framhållas, att licentiat i nationalekonomi och statistik som regel snabbt erhålla anställning till löner avsevärt överstigande ett docentstipendium; detta förhållande är, jämte de goda befordringsutsikterna inom förvaltningen, en viktig orsak till den akademiska återväxtens avtynande.

Av de 207 pol. mag., som till Statsvetenskapliga intresseförbundet lämnat uppgift beträffande sin anställning den 1 september 1945, arbetade 92 i departement och centrala ämbetsverk, 18 i länsstyrelser och kommunalförvaltning, 37 i krisförvaltning, 27 i enskild tjänst och 17 ägnade sig åt fortsatta studier. Om det beaktas, att åtskilliga av krisförvaltningens tjänster torde bli permanenta, framgår att majoriteten av pol. mag. äro anställda inom den centrala ordinarie förvaltningen. De omkring 250 pol. mag., som i skrivande stund utexaminerats, torde fördela sig på ungefär samma sätt.

Socialutbildningssakkunniga ha märkligt nog icke undersökt de utexaminerade politices magistrarnas anställningsförhållanden och ej heller refererat till Statsvetenskapliga intresseförbundets statistik. I socialutbildningssakkunnigas som bilaga meddelade tabeller lämnas emellertid en överblick över statstjänsterna den 1 januari 1943, fördelade efter lönegrad och utbildning. Som väntat dominera juristerna helt inom de juridiska verken (124 tjänster) samt tjänstemän med högre filosofisk och medicinsk examen inom de vetenskapliga verken (482 tjänster). I allmän förvaltning (1451 tjänster) äro 70 % jurister, 8,6 % äro diplomerade från handelshögskolor och 1,3 % äro politices magistrar. Bilden ändras dock, om endast de yngre hade 225 personer avlagt pol. mag., varav 4 på båda linjerna, medan examenslinjen för 7 var okänd. — Statistiken över avlagda fil. lic. examina i nationalekonomi, statistik och statskunskap har välvilligt ställts till mitt förfogande av de båda universitetens och de båda högskolornas kanslier; den täcker även de sista månaderna av 1945.

¹⁵ Enligt Meddelanden från Statsvetenskapliga intresseförbundet, 1945, nr. 8.

årskullarna beaktas — vilket för bedömning av pol. mag:s ställning är självfallet, då de flesta pol. mag. äro födda efter 1915. Av tjänstemän i allmän förvaltning födda 1911—15 voro 4,5 % pol. mag., och av dem födda 1916—20 voro 8,7 % pol. mag. Inom de sociala verken (430 tjänster) voro 44 % jurister, 25 % hade filosofisk examen, 3,3 % statsvetenskaplig examen, 3,3 % voro diplomerade från socialinstitutet i Stockholm och 1,9 % diplomerade från handelshögskolorna. Politices mägistrarnas andel i det totala antalet tjänster befinner sig på snabb tillväxt.

Dessa data beträffande den samhällsvetenskapliga organisationen vid universiteten, de avlagda examina, de utexaminerades arbetsuppgifter samt statstjänstemännens utbildningsförhållanden torde bilda en lämplig bakgrund för den fortsatta diskussionen.

III.

Som utredningsarbetet under det senaste årtiondet helt underlåtit att beakta den samhällsvetenskapliga organisationen i utlandet, bör detta ämne här något belysas. Om vi då vända oss till de nordiska länderna, finna vi samhällsvetenskapliga fakulteter i Helsingfors, Åbo och Aarhus; en samhällsvetenskaplig institution skall enligt beslut upprättas vid universitetet i Oslo. I samtliga nordiska länder finna vi alltså den ram kring det samhällsvetenskapliga studiet, vilken saknas vid de svenska statsuniversiteten.

I Förenta Staterna har man jämte ekonomiska fakulteter vid alla större och många mindre universitet även den kända »School of public administration» vid Harvard¹⁶; i England gäller detsamma, varvid »London school of economics and political science», tillhörande Londons universitet, intar en världsbekant plats. I Frankrike finnes den under universitetet i Paris sorterande högskolan för »sciences politiques». I Ryssland har universiteten i Moskva, Leningrad och Kiev ekonomiska fakulteter. Endast flertalet tyska och franska universitet ha den för de svenska universiteten karakteristiska uppdelningen av samhällsvetenskaperna mellan juridiska och humanistiska fakulteter.

Medan på enskilt initiativ skapats handelshögskolor i Stockholm (1909) och i Göteborg (1923), socialinstitut i Stockholm (1921), Göteborg (1944) och Lund (1947) har den statsvetenskapliga organisa-

¹⁶ Det planeras nu vid Harvard obligatoriska kurser för alla studenter i endera »Humanities», eller »Social sciences». Se Harvard University: The President's Report, 1945, sid. 8.

tionen förblivit outvecklad och föråldrad. I Danmark finnes en statsvetenskaplig examen ända sedan 1848, i Norge sedan 1905, i England («Economic tripos») sedan 1903. I Sverige kommer statsvetenskaplig examens betygskombination först 1935, sedan man 1910 misslyckats i försöket att följa tendensen i övriga kulturländer. Mot denna bakgrund måste man fråga sig, varför vårt land just på detta område är så efterblivet.

Vi kunna då hänvisa till de skäl, som här ovan anförts (avd. I) för utredningsarbetets fördröjning under de senaste årtiondena. Härtill kommer dock även den omständigheten, att man i Stockholms högskolas Socialvetenskapliga institut (från 1932) velat se en organisation, som »nära nog» skulle motsvara en samhällsvetenskaplig fakultet.¹⁷ Denna uppfattning är emellertid oriktig: statistiken har sitt »laboratorium» i Stockholms stads statistiska kontor, och lärostolar i sociologi, socialpsykologi, modern politisk historia och ekonomisk geografi saknas. Det faktum, att några av samhällsvetenskapens företrädare vid högskolan nått statens högsta ämbeten och därför nödvändigtvis måste eftersätta forskning och undervisning här även tagits till intäkt för påståendet, att en samhällsvetenskaplig fakultet icke är aktuell.

Vid diskussionen om den samhällsvetenskapliga fakulteten ha följande fyra skäl för avstyrkande anförts, vilka här kompletteras med motargument:

1) Fakulteten skulle få ett för litet antal lärostolar. — En fakultet med professorer i nationalekonomi (2), statistik, statskunskap, sociologi, praktisk filosofi och socialpsykologi samt lärarebefattningar (blivande professorer) i modern politisk och ekonomisk historia, ekonomisk geografi och företagsekonomi skulle bli av samma storlek som de juridiska och teologiska fakulteterna.

2) De samhällsvetenskapliga ämnena böra ej isoleras från filosofiska fakultetens professorer i historia, geografi, pedagogik och teoretisk filosofi. — Även med nuvarande fakultetsindelning finnas flera kontaktpunkter mellan t. ex. teologiska fakulteten och humanistiska sektionen, mellan medicinska och juridiska fakulteterna samt mellan medicinska fakulteten och matematisk-naturvetenskap-

¹⁷ G. Myrdal, »Universitetsreform», Stockholm 1945, sid. 61. Statsrådet Myrdal utgår genomgående från förhållanden vid Stockholms högskola, då han anser att samhällsvetenskaperna icke äro sämre ställda i organisationen och genom anslag än andra vetenskaper (sid. 36, 38): Han säger till och med »att statsuniversitetet icke äro bättre rustade än Stockholms högskola» i detta avseende (sid. 47), vilket onekligen är en »understatement» av hög dignitet.

liga sektionen. Dessa kontakter ha icke föranlett krav på fakultets-systemets slopande. Liksom läkarevetenskapen samlats inom en medicinsk fakultet, bör samhällsvetenskapen sammanföras i en samhällsvetenskaplig fakultet. Om man påstår, att medicinska fakulteten »som sådan» icke betyder något för forskning och undervisning, så kan man fråga: Skulle den medicinska forskningen och undervisningen nått sin nuvarande nivå, om professorerna i läkarvetenskap varit utspridda på två eller tre fakulteter och sammanförda med helt väsensskilda ämnen?

3) Den juridiska fakulteten bör ej isoleras från samhällsforskningen. — Med professuren i nationalekonomi och finansrätt och en ny professur i socialpolitik och socialrätt, vilkas innehavare även äro adjungerade i den samhällsvetenskapliga fakulteten, är juridikens berättigade krav på kontakt med samhällsvetenskapen tillgodosett.

4) I anslutning till den äldre universitetsberedningens förslag¹⁸ om den humanistiska sektionens ombildning till en fakultet och denna fakultets uppdelning i två sektioner — en historisk-filosofisk och en språklig — har man framkastat tanken, att samhällsvetenskaperna skulle ingå i den förstnämnda sektionen. Härigenom förmenas det samhällsvetenskapliga organisationsproblemet vara löst. Det orimliga i denna tanke framgår av det faktum, att sektionen då skulle bestå av två helt disparata delar, den historiska (inklusive konst- och litteraturhistoria samt medeltidsarkeologi) och den samhällsvetenskapliga. Medan teologer, jurister, medicinare och naturvetenskapsmän ha avgränsat forum för forsknings- och undervisningsfrågornas dryftande, skulle denna utomordentligt viktiga fördel även för framtiden förmenas samhällsvetenskapsmännen. Tanken bör uppfattas som ett utslag av irrelevant traditionalism och även som en följd av de senare årens isolering från betraktelsesätt och utvecklingstendenser i de övriga kulturländerna.

Efter denna antikritik av förslaget om en samhällsvetenskaplig fakultet övergår jag till fyra konstruktiva argument¹⁹:

1) Att en samhällsvetenskaplig fakultet skulle betyda oerhört mycket för grundforskningen är uppenbart. Verkligheten är icke ekonomisk, statistisk, politisk eller sociologisk, utan den betraktas från skilda synpunkter. Dessa de skilda samhällsvetenskapernas syn-

¹⁸ S. O. U. 1937: 36, sid. 11.

¹⁹ Jfr i övrigt förf:s »Samhällsvetenskaplig forskning», Sthlm 1944, sid. 2, 9—12.

punkter böra träda i kontakt med varandra, och vem kan påstå, att denna kontakt icke skulle befordras genom det regelbundna samarbetet inom ramen av en homogen fakultet? Även för målforskningen skulle den nya fakulteten betyda mycket, ty dels skulle ställningstagandet till praktiska frågor få en mera verklighetstrogen, mångsidig prägel, dels skulle universitetsrepresentanterna i ett eventuellt samhällsvetenskapligt forskningsråd kunna samarbeta inom en given ram på de för rådet betydelsefulla uppgifterna, dels slutligen skulle den akademiska återväxten befordras, varigenom utbildningen av samhällsvetenskapligt utbildad arbetskraft inom förvaltningen stärkes.²⁰

2) För undervisningen skulle en samhällsvetenskaplig fakultet betyda, att studenterna på området skulle få samma fördelar som studenterna vid de juridiska fakulteterna, de tekniska högskolorna och handelshögskolorna: en fast gemensam ram. Ett samhällsvetenskapligt bibliotek, omfattande alla de för studiet betydelsefulla ämnena, skulle grundlägga uppfattningen om dessas intärdependens och hindra tillkomsten av ensidiga, smalspåriga specialister. Gemensamma lärosalar och laboratorier skulle inbespara tid och kostnader och möjliggöra fasta demonstrationer av diagram. Men viktigast torde vara, att studietiden skulle förkortas, ty endast en samhällsvetenskaplig fakultet och institution kan så organisera arbetet, att studiehandbokens normaltider hållas.

3) Vid behandlingen av anslag till de samhällsvetenskapliga disciplinerna ha ämnesrepresentanterna med nuvarande ordning svårt att göra sina skäl gällande. Det kan t. ex. icke begäras av professorerna i språkvetenskaper, som utgöra humanistiska sektionens största grupp, att de skola särskilt behjärta samhällsvetenskapens önskemål. Mycken tid åtgår därför endast för att klargöra petitas syfte.

4) Slutligen må det tillåtas mig att rikta en fråga till de tre samhällsvetenskapsmän, som starkast motsatt sig planerna på samhällsvetenskapliga fakulteter, nämligen professorerna André, Bagge och Heckscher: Är det alldeles säkert att alla de krafter inom samhällsvetenskapens och administrationens område, som i samtliga kulturländer utom Sverige genomfört upprättande av samhällsvetenskapliga fakulteter, misstagit sig? I detta sammanhang må det även

²⁰ G. Bagge, »Politik och vetenskap», Svensk Tidskrift 1945, sid. 531/32, vill främst befordra målforskningen, »det praktiska institutarbetet». — Men detta kan ej utvecklas, om grundforskningen försummas.

framhållas, att statsuniversitetens organisationsproblem icke äro desamma som Göteborgs högskolas, socialinstitutens och handels-högskolornas.

Märkligt är, att den grupp i vårt land, som kraftigast och enigast uttalat sig för den samhällsvetenskapliga fakulteten, alternativt en samhällsvetenskaplig sektion inom filosofiska fakulteten, är studenterna. Sveriges förenade studentkårer inlämnade, i enlighet med studentriksdagens beslut, den 30 september 1943 till Kungl. Maj:t en framställning om inrättandet av samhällsvetenskapliga fakulteter vid universiteten i Uppsala och Lund. Denna framställning remitterades av Kungl. Maj:t till socialutbildningssakkunniga, men dessa önskade ej taga befattning med frågan, vilket ju är förklarligt, då endast en (två) av kommittens åtta (nio) ledamöter företrädde landets fyra universitet och högskolor. Studentkårernas framställning har nu i stället remitterats till den kommitté, som förra året erhöll uppdrag att utreda socialvetenskapernas ställning vid universitet och högskolor. Statsvetenskapliga intresseförbundet har nyligen i en skrivelse till denna kommitté påmint om ärendets vikt och anfört tungt vägande argument för reformens snara genomförande.²¹ Det är i grunden icke förvånande, att just studenterna och givetvis främst pol. mag. och pol. stud. kommit till klarhet om detta spörsmål, ty de som avlagt statsvetenskaplig examen ha en bredare bäs än de flesta nu hos oss verksamma lärare i samhällsämnen.

IV.

Då det nu gäller att planera den framtida samhällsvetenskapliga organisationen, måste man inse, att nya lärostolar som regel icke kunna inrättas omedelbart, ty kompetenta sökande stå ännu ej till förfogande. Därmed följer, att även en samhällsvetenskaplig fakultet eller sektion icke kan komma till stånd förrän om, säg, sex år. Men ett principbeslut kan och bör fattas nu, såväl beträffande de nya professurerna som i fråga om den samhällsvetenskapliga fakulteten eller sektionen, ty ett sådant principbeslut utgör förutsättningen för att högre studier och författarskap ägnas de nu orepresenterade ämnena och att de nu verksamma lärarna i de samhällsvetenskapliga ämnena börja in-

²¹ Se. Meddelanden från Statsvetenskapliga intresseförbundet, 1946: 5.

rikta sig på samverkan. Hela spørsmålet om universitetens samhällsvetenskapliga organisation är avhängigt av ett sådant riktningbestämmande, konstruktivt verkande principbeslut. I jämförelse härmed är det av sekundär vikt, om sammanförandet av de samhällsvetenskapliga ämnena skall taga formen av en samhällsvetenskaplig fakultet — vilket för forskningen sannolikt är den bästa lösningen — eller skall bestå av en fristående sektion inom den filosofiska fakulteten eller inom en omorganiserad juridisk (stats- och rättsvetenskaplig) fakultet — sistnämnda lösning skulle måhända vara den bästa för pol. stud.

Förutom en ny professur i nationalekonomi, som redan för sju år sedan begärts av universitetskanslern, skulle den samhällsvetenskapliga fakulteten eller sektionen tillföras följande nya lärostolar (jämfte redan befintliga professorer i statskunskap, statistik och praktisk filosofi): En lärostol i sociologi, en i socialpsykologi, ytterligare en professur i nationalekonomi, varigenom universiteten skulle komma i paritet med Stockholms högskola, samt lärarebefattningar (blivande professorer) i modern politisk och ekonomisk historia, i ekonomisk och politisk geografi och i företagsekonomi jämfte en biträdande lärarebefattning i matematik.

En särskild fråga utgör undervisningen och forskningen i socialpolitik och arbetsrätt (socialrätt), som numera måste tillmätas stor vikt. Socialpolitiken kan tänkas ansluten till förvaltningsrätt, civilrätt, statskunskap och nationalekonomi. Diskussionen har påvisat, att den juridiska (för närvarande civilrättsliga) och nationalekonomiska anknytningen är av väsentlig betydelse. Man bör då överväga, om icke det ena universitetet borde följa förstnämnda alternativ och det andra universitetet sistnämnda alternativ, ty härigenom skulle hela ämnet behandlas på ett mångsidigt sätt. Vid det universitet, där professuren blir en lärostol i socialpolitik och socialrätt inom den juridiska fakulteten, kräves en biträdande lärarebefattning i socialkunskap inom den samhällsvetenskapliga fakulteten; vid det universitet, där professuren blir en lärostol i nationalekonomi och socialpolitik inom den samhällsvetenskapliga fakulteten, behöves en biträdande lärarebefattning i socialrätt inom den juridiska fakulteten.

Till dessa lärostolar och lärarebefattningar komma de både för undervisningen och den akademiska återväxten synnerligen betydelsefulla biträdande lärarebefattningarna och assistenttjänsterna. Licentiand- och doktorandstipendier äro likaledes av största vikt

för att de unga samhällsvetarna icke av brist på medel tvingas avbryta sina studier och på en olämplig tidpunkt söka anställning i förvaltning och näringsliv. Härtill kommer slutligen tillgång till anslag av nöjaktig storlek för litteraturinköp och tryckning av vetenskapliga undersökningar. Samhällsvetenskaperna vid universiteten äro med avseende på tryckningsanslagen i en svår situation; detta gäller speciellt ämnet nationalekonomi, som varken har tillgång till universitetens juridiska eller humanistiska fonder och uteslutande måste lita till vetenskapsakademiens begränsade fonder för samhällsvetenskaplig forskning.

För att mera konkret utforma ovanstående plan må här till sist införas ett förslag för universitetet i Lund, berörande ämnet nationalekonomi; i detta förslag innefattas alltså icke biträdande lärarebefattningar samt licentiand- och doktorandstipendier för övriga samhällsvetenskapliga ämnen. I nedanstående schema betecknas de biträdande lärarebefattningarna som »typ a», »typ b» och »typ c», vilket i ordning anger undervisningsbördans omfattning och löneställningen.

DEN SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA ORGANISATIONEN I LUND BERÖRANDE ÄMNET NATIONALEKONOMI: FÖRSLAG.

I. Omedelbart.

Juridiska fakulteten.

Professuren i nationalekonomi med finansrätt ändras till en professor i nationalekonomi, särskilt finansvetenskap samt finansrätt (ev. nationalekonomi och finansrätt). Biträdande lärarebefattningen i nationalekonomi och finansrätt indrages.

Humanistiska sektionen.

Nya befattningar:

Professur i nationalekonomi.

Biträdande lärare i ekonomisk teori (typ a).

Biträdande lärare i deskriptiv ekonomi (typ b).

Biträdande lärare i socialkunskap (typ b).

Lektor i företagsekonomi.

Biträdande lärare i matematik (typ c).

2 licentiandstipendier.

2 doktorandstipendier.

Samhällsvetenskaplig docentstipendiegrupp med minst samma antal stip. som professorer.

Nationalekonomiska seminariebiblioteket:

För inköp och bindning. (Höjt anslag.)

Amanuens o. bibliotekarie. (Anslaget finnes nu.)

Tryckningsanslag.

Institutioner för nationalekonomi, statistik, statskunskap och praktisk filosofi (sociologi) sammanföras i en gemensam byggnad («Samhällsvetenskapliga institutionen»).

II. Inom sex år (principbeslut nu).

Juridiska fakulteten.

Ny professur i socialpolitik och socialrätt.

Samhällsvetenskaplig fakultet.

I denna nya fakultet ingå följande lärarebefattningar:

Professur i nationalekonomi.

Professur i statistik.

Professur i statskunskap.

Professur i praktisk filosofi.

Ny professur i nationalekonomi.

Ny professur i sociologi.

Ny professur i socialpsykologi.

Lärare i modern politisk och ekonomisk historia (typ a).

Lärare i ekonomisk och politisk geografi (typ a).

Därjämte under mom. I nämnda bitr. lärarebefattningar:

Professorerna i nationalekonomi och finansrätt samt i socialpolitik och socialrätt inom juridiska fakulteten adjungeras i den samhällsvetenskapliga fakulteten.

Samhällsvetenskaplig institution: nybyggnad innehållande gemensamma lärosalar, gemensamt bibliotek och fakultetsrum men skilda institutionsutrymmen för de samhällsvetenskapliga ämnen, som enligt ovan äro representerade inom fakulteten.

Då ett principbeslut säkrats om inrättandet av samhällsvetenskapliga fakulteter eller sektioner, är stunden kommen att organisera ett för sina vetenskapliga uppgifter lämpligt utformat samhällsvetenskapligt forskningsråd.

V.

Sedan utredningen om ett samhällsvetenskapligt forskningsråd²² framlagts, har denna organisationsform vunnit allmänt insteg, men samtidigt har dess uppgift begränsats till fördelning av anslagsmedel samt som remissinstans, närmast i samband med förstnämnda uppgift. Nu fungerande vetenskapliga råd äro det tekniska forskningsrådet (1942), det medicinska forskningsrådet (1945) och rådet för jordbruksteknisk forskning (1945). Kungl. Maj:t propo- nerar vid årets riksdag ett naturvetenskapligt forskningsråd (1947)²³ och humanistiska fondens nämnd skall enligt vitterhetsakademiens

²² S. O. U. 1944: 19.

²³ Prop. 1946, nr. 273.

förslag omvandlas till ett organ av samma art för anslagsfördelning till humanistisk och teologisk forskning.

Under sådana omständigheter synes tillkomsten av ett samhällsvetenskapligt råd med nämnda begränsade uppgifter nästan själfallet; organisationsformen skulle då givetvis bli en helt annan än den som 1944 föreslogs av sakkunniga för ett samhällsvetenskapligt forskningsråd. Först och främst bör då framhållas — i motsats till de direktiv, som lämnades nyssnämnda sakkunniga — att det samhällsvetenskapliga forskningsrådet förutsätter en ram kring den samhällsvetenskapliga verksamheten på arbetsplatserna, d. v. s. samhällsvetenskapliga fakulteter eller sektioner vid de båda statsuniversiteterna och vid Stockholms högskola — framdeles även vid Göteborgs högskola. Samtliga övriga forskningsråd ha ett sådant underlag, nämligen det tekniska forskningsrådet (lärarkollegierna vid Tekniska högskolan och Chalmers tekniska högskola), det medicinska forskningsrådet (de båda universitetens medicinska fakulteter och Karolinska medico-kirurgiska institutets lärarkollegium), det jordbrukstekniska forskningsrådet (Lantbrukshögskolans lärarråd och Veterinärhögskolans lärarkollegium), det naturvetenskapliga forskningsrådet (universitetens matematisk-naturvetenskapliga sektioner och Stockholms högskolas matematisk-naturvetenskapliga fakultet) samt humanistiska fondens nämnd (universitetens humanistiska sektioner och teologiska fakulteter samt Stockholms högskolas humanistiska fakultet). Ett samhällsvetenskapligt forskningsråd utan underbyggnad av samhällsvetenskapliga fakulteter eller sektioner skulle alltså bli ensamt i sitt slag och skulle icke kunna fungera som de övriga råden.

Beträffande rådets sammansättning har man med hänsyn till uppgiftens begränsade art stannat inför råd med ett litet antal ledamöter: förutom den av Kungl. Maj:t utsedde ordföranden består tekniska forskningsrådet av 7, medicinska forskningsrådet av 10, jordbrukstekniska forskningsrådet av 7 och det proponenterade naturvetenskapliga forskningsrådet av endast 4 ledamöter. I analogi härmed borde det samhällsvetenskapliga forskningsrådet — förutom den av Kungl. Maj:t förordnade ordföranden — bestå av 6 ledamöter, nämligen en representant för vetenskapsakademiens tionde klass (för ekonomiska, statistiska och sociala vetenskaper), en representant för vardera av de båda universitetens och Stockholms högskolas samhällsvetenskapliga fakulteter, en företrädare för övriga samhällsvetenskapliga institutioner i Stockholm (främst

handelshögskolan) samt en företrädare för hithörande forskningsområde vid institutioner i Göteborg (Göteborgs högskola och Göteborgs handelshögskola). Samtliga ledamöter skola vara aktiva forskare och ingen av dessa sex ledamöter — ej heller ordföranden — skall ha uppnått den akademiska pensionsåldern (65 år); sistnämnda bestämmelse torde vara av synnerlig vikt, ty utan densamma riskeras, att nya uppslag inom samhällsvetenskapen ställas utanför och anslag endast lämnas till forskning enligt traditionella linjer. Ett sålunda organiserat samhällsvetenskapligt råd skulle beträffande mandattid — tre år för ledamöter, fem år för ordförande — arvoden m. m. följa samma principer som de övriga vetenskapliga råden.

Två speciella problem återstå dock att behandla i detta sammanhang. Det ena gäller främjandet av den vetenskapliga kontakten mellan företrädarna för de skilda samhällsvetenskaperna på de fyra akademiska orterna — ett spörsmål, som har särskild vikt för detta ämnesområde, där frånvaron av samhällsvetenskapliga fakulteter fört till avskärmning mellan angränsande ämnen, t. ex. mellan statskunskap och nationalekonomi, mellan geografi och statistik. Det synes nu, som om det i direktiven till det samhällsvetenskapliga forskningsrådet kunde inrymmas bestämmelser, vilka kunde gynna en dylik vetenskaplig samverkan. Rådet kunde nämligen åläggas, att vart tredje år anordna en samhällsvetenskaplig kongress enligt följande linjer: under kongressens första dag skulle de skilda samhällsvetenskaperna sammanträda sektionvis till fackliga överläggningar²⁴; den andra sammanträdesdagen ägnas gemensamma diskussioner av samhällsvetenskapligt-teoretisk art medan den tredje och sista dagen skulle användas till gemensam behandling av praktisk-politiska frågor inom samhällsvetenskapens område. Genom de två senare sammanträdesdagarnas gemensamma diskussioner skulle de för fortsatt forskning så betydelsefulla — hittills ofta försummade — gränsområdena mellan skilda samhällsvetenskaper beläggas och stimulerande uppslag kunna väcka nya teoretiska och praktiska problem. En sådan regelbundet återkommande samhällsvetenskaplig kongress skulle för övrigt kunna infogas i redan förefintliga möten av denna art.²⁵

²⁴ De åtta sektioner, som föreslagits i förf:s »Samhällsvetenskaplig forskning», Sthlm 1944, sid. 15, torde vara lämpliga.

²⁵ Den 29 sept.—1 okt. 1945 avhölls i Stockholm en »socialvetenskaplig kongress», talrikt besökt av samhällsvetenskapsmän från samtliga nordiska länder. Denna kongress kunde genom organisation i sektioner vid första dagens

Ett särskilt problem utgör även rättsvetenskapens ställning till rådsorganisationen. Här finnes två alternativ: endera skulle rättsvetenskapen ingå i det samhällsvetenskapliga rådet eller också skulle det inrättas ett särskilt rättsvetenskapligt forskningsråd, liksom varit fallet för övriga i fakultet eller sektion representerade vetenskaper. Juridiska fakulteten i Lund har enhälligt föreslagit sistnämnda alternativ: det samhällsvetenskapliga rådet skall begränsas till ekonomiskt-statistiskt-politiska ämnen och ett särskilt rättsvetenskapligt råd upprättas.²⁶ Juridiska fakulteten i Uppsala har understrukit rättsvetenskapens självständiga ställning och i samband med vitterhetsakademiens förslag om en utvidgning av humanistiska fondens verksamhetsområde påyrkat, att de för rättsvetenskapen disponibla forskningsanslagen fördelas »av en särskild nämnd, bestående utslutande av jurister». Stockholms högskolas stats- och rättsvetenskapliga fakultet har i yttrande om det samhällsvetenskapliga forskningsrådet understrukit rättsvetenskapens »särskilda behov». Det synes sålunda som om landets samtliga juridiska fakulteter skulle vara gynnsamt stämde till upprättandet av ett rättsvetenskapligt forskningsråd, som väl lämpligen borde bestå av 2 ledamöter från vardera av de tre fakulteterna jämte en av Kungl. Maj:t tillsatt ordförande.

Från samhällsvetenskaplig synpunkt i vanlig mening är det uppenbart, att denna lösning framträder som den enda rationella. Det skulle stöta på stora svårigheter att i ett samhälls- och rättsvetenskapligt forskningsråd finna en av de skilda parterna godtagen avvägning av de båda till metod och arbetsuppgift så helt olikartade vetenskaper som å ena sidan juridik, å andra sidan statistik, nationalekonomi, ekonomisk geografi och övriga samhällsämnen. Om ett för ett dylikt råd gemensamt belopp skulle ställas till förfogande i budgeten, kunde slitningar icke undgås beträffande samhällsvetenskapernas och rättsvetenskapens andel i summan; om återigen be-

förhandlingar i framtiden bliva den av det samhällsvetenskapliga forskningsrådet vart tredje år anordnade samhällsvetenskapliga kongressen; den skulle alltså nästa gång äga rum år 1948. De skilda, hittills organiserade, samhällsvetenskapliga konferenserna skulle då ordnas efter följande tidsschema: 1946: 2 dagars nordiskt nationalekonomiskt forskarmöte på Köpenhamns universitet och omedelbart därefter tre dagars nordiskt nationalekonomiskt möte i Köpenhamn; 1947: tre dagars nordiskt nationalekonomiskt forskarmöte i Marstrand; 1948: samhällsvetenskaplig kongress. Programmet fortsätter enligt denna treårsplan.

²⁶ I ett av professor Bergendal avfattat remissyttrande över S. O. U. 1944: 19. Yttrandet är helt konsekvent med fakultetens beslut av 1943 att reservera sin egen forskningsfond (Swensonska fonden) för rättsvetenskapliga ändamål — tidigare juridik och nationalekonomi.

loppet från början uppdelas på de båda grupperna, är det ju meningslöst att sammanföra dem inom en och samma organisation. I ett gemensamt råd skulle därjämte valet av ordförande vålla motsättningar, då han endera måste vara jurist eller samhällsvetenskapsman. Tidigare framträdande orsaker till friktion mellan juridik och samhällsvetenskap har på senare år, genom ömsesidig penetration av forskningsområdenas avgränsning, efterhand blivit undanröjda; man kan icke tro, att statsmakterna genom inrättandet av ett samhälls- och rättsvetenskapligt råd vill framkalla en motsatt utveckling.

Skulle en samhällsvetenskaplig sektion inom en ombildad juridisk (stats- och rättsvetenskaplig) fakultet komma till stånd, kan det synas som om ett samhälls- och rättsvetenskapligt forskningsråd vore en naturlig konsekvens. Men man bör då observera, att en stats- och rättsvetenskaplig fakultet om två sektioner — den samhällsvetenskapliga och den rättsvetenskapliga — har sin väsentliga, ja enda betydelse för den primära undervisningen — genom att bilda en ram kring studierna för statsvetenskaplig-juridisk examen, medan en fristående samhällsvetenskaplig fakultet eller en samhällsvetenskaplig sektion inom filosofiska fakulteten utan tvivel vore den för forskningen bästa lösningen. Därav följer att ett forskningsråd icke kan motiveras med en fakultetsorganisation, tillkommen uteslutande med tanke på en del av undervisningen. Slutsatsen blir sålunda den, att två skilda forskningsråd böra upprättas — ett samhällsvetenskapligt och ett rättsvetenskapligt — vartdera, förutom en ordförande, bestående av sex ledamöter.

VI.

Vi kunna nu övergå till behandling av socialutbildningssakkunnigas förslag om en reformerad statsvetenskaplig examen.²⁷ Det kan då sägas, att förslaget som sådant enligt min mening i stort sett är gott, även om frågan borde ha upplagts på annat sätt (se ovan avd. II) och förslaget underbyggts med en utredning över *politices* magisterrarnas examens- och anställningsförhållanden under de gångna tio åren. Att reservanterna, vilka representera socialinstituten, handels-högskolan och den juristuppfattning, som kom till uttryck vid fällandet av 1910 års förslag, i grunden ställa sig avvisande till den statsvetenskapliga examen, är varken förvånande eller klandervärt. Så-

²⁷ S. O. U. 1946: 30.

som framgår av reservationerna anse de pol. mag. vara en farlig konkurrent till jur. kand., civilekonomer och diplomerade från socialinstituten och hålla dessutom före, att man »icke bör överskatta behovet av akademiker med gedigen nationalekonomisk och statistisk utbildning inom förvaltningen».²⁸

Betänkandet företräder sålunda ordförandens, de båda universitetsrepresentanternas och en känd folkhögskolerektors ställningstagande.²⁹ Att linjedelningen mellan fil. pol. mag. och jur. pol. mag. kunnat bibehållas är deras förtjänst och därmed det utmärkta uppslag, som nu i tio år visat sitt berättigande.

Den viktigaste invändning, som kan framställas mot förslaget, sammanhänger med ökningen av studietiden, vilken faktiskt skulle överstiga den vilken nu fordras för jur. kand. examen. Endast med den rationella ordning av undervisningen, som en samhällsvetenskaplig fakultet med tillräckligt antal lärare skulle medgiva, kan studietiden för de båda linjerna komma att sammanfalla med jur. kand. examens.

Det måste a priori förvåna, då man i förslaget till den nya statsvetenskaplig-juridiska examen finner, att de offentlighetsliga delarna begränsats till förmån för privaträtt. Av de 75 jur. pol. mag., som lämnat uppgifter till Statsvetenskapliga intresseförbundet, ha flertalet tagit 2 betyg i finansrätt (39) eller förvaltningsrätt (25) och betydligt färre i privaträtt (7). Av dessa 75 jur. pol. mag. ha i enquêten endast 13 önskat få med processrätt i examen och endast 6 ha uttalat sig för en ökning av kursen i civilrätt — däremot ha 32 yrkat på obligatorisk kurs i företagsekonomi. Då nu kommittén föreslår 2 betyg i civilrätt och 1 betyg i processrätt, men endast 1 betyg i förvaltningsrätt, så är det i varje fall icke i överensstämmelse med de hittills utexaminerade jur. pol. mag:s erfarenheter och önskemål. Att plats bör beredas förvaltningsprocessen och socialrätt är dock uppenbart.

Då kommittén föreslår, att den statsvetenskaplig-filosofiska examen nödvändigtvis skall innehålla en 3-betygskurs i nationalekonomi eller statistik (eller ock innefatta matematik), så utgör detta i någon mån en kodifiering av nu gällande ordning, i det att mer än 20 % av alla fil. pol. mag. (74 uppgiftslämnare) avlagt examen med 3 betyg i ett av de tre kärnämnen statskunskap, nationalekonomi och statistik. Att fordra 3 betyg i två av dessa tre kärnämnen, synes dock

²⁸ Ibid. sid. 95.

²⁹ Herrar Thomson, Lindahl, Hult och Karlbon.

orättvist med avseende på ämnet statskunskap och därjämte innebärande en allt för hög grad av specialisering. Dessutom måste en obligatorisk 3-betygskurs — vilket är ett krav utan precedens i svenskt examensväsen — verka avskräckande, och detta har kanske också varit kommitténs avsikt.³⁰ Det kan ytterligare framhållas, att den föreslagna betygskombinationen i alltför hög grad begränsar tillvalsmöjligheten av sådana ämnen som historia, geografi och praktisk filosofi. Det kan även i detta sammanhang vara av intresse att taga del av Statsvetenskapliga intresseförbundets enquête, nämligen beträffande fil. pol. mag:s betygskombinationer. Om betygen B och Ba betecknas med 1, AB och a med 2 och A med 3 finner man följande betygssummor för de 74 uppgiftslämnarna: nationalekonomi 155, statistik 143, statskunskap 141, historia 35, praktisk filosofi 34, matematik 20 och geografi 18.

Utöver dessa synpunkter beträffande vardera av de båda linjerna är det på en gemensam punkt, som kritik kan resas mot förslaget, nämligen beträffande ämnet företagsekonomi. Kommittén anser, att företagsekonomien icke skall bilda ram kring bokföringsundervisningen utan inordnas under nationalekonomien. Som skäl för denna åsikt föregives, att »det skulle sannolikt stöta på mycket stora svårigheter att anskaffa tillräckliga lärarkrafter för att tillgodose universitetens behov av undervisning i detta ämne, därest det gjordes obligatoriskt».³¹ Men icke kan det vara kommitténs mening, att det skulle stöta på oöverstigliga svårigheter att skaffa tre lärare i företagsekonomi — en för vardera universitetet och en för Stockholms högskola? Handelshögskolorna, där företagsekonomien är det viktigaste ämnet, böra utan tvivel kunna leverera lämpliga lärarkandidater —

³⁰ Att frågan om obligatoriska 3-betygskurser upptagits i diskussionen om den statsvetenskapliga examen är jag sannolikt från början ansvarig för. Vid ett sammanträde i Statsvetenskapliga föreningen i Lund, vårterminen 1941, föreslog jag — enligt en vid sammanträdet utdelad stencilerad plan — 4 standardiserade typer av fil. pol. mag., resp. jur. pol. mag. Båda typerna skulle ha en »allmän linje»: den filosofiska med 2 betyg i nationalekonomi, statistik och statskunskap och 1 betyg i praktisk filosofi; den juridiska med 2 betyg i nationalekonomi, statistik och statsrätt samt 1 betyg i förvaltningsrätt och i finansrätt; därjämte på båda linjerna jur. prop. kurs och kurs i företagsekonomi. Härtill skulle emellertid komma speciallinjer: i den filosofiska examen med 3 betyg i resp. nationalekonomi, statistik eller statskunskap; i den juridiska examen med 3 betyg i resp. förvaltningsrätt, statsrätt eller finansrätt. — Socialutbildnings-sakkunniga ha nu i den filosofiska examen gjort ovannämnda nationalekonomiska resp. statistiska linje till den enda giltiga med uteslutande av den allmänna linjen och den speciella linjen i statskunskap. I övrigt ha sakkunniga följt mitt förslag i Statsvetenskaplig Tidskrift 1943, sid. 109 (socialvetenskapliga linjen) med dess 8-betygskurs. Detta mitt förslag av 1943 avviker obetydligt från det förslag, som här nedan framställles.

³¹ Sid. 40.

i själva verket är denna fråga just av sagda skäl intet problem i Lund. Ehuru kommittén i första punkten av sin sammanfattning framhåller principen om konkurrerande kompetens mellan skilda examina,³² synes omsorgen om civilekonomernas monopol på företagsekonomisk utbildning här ha påverkat utlåtandet om den statsvetenskapliga examen.

Beträffande praktikanttjänstgöringen, som i stort sett funnit en god lösning, kan man dock ifrågasätta, huruvida den tvååriga praktiken för jur. pol. mag. bör fördelas lika mellan centralförvaltning, länsstyrelser och stadsförvaltning. Borde icke praktiken inom de centrala ämbetsverken och/eller departementen vara längre än inom stadsförvaltningen? Det är ju statstjänstemän, som skola utbildas. Beträffande den ettåriga praktikanttjänstgöringen för fil. pol. mag. observerar man, att civilekonomerna med en föga mer än hälften så lång utbildningstid, inriktad på företagsekonomi, jämföras med den statsvetenskapligt utbildade arbetskraften. Förslaget kan diskuteras, och i varje fall kan man fastslå, att kommittén icke tillämpat någon »mest gynnad nations klausul» för pol. mag.

Slutligen förefaller namnfrågan icke nått bästa tänkbara lösning. På ett tidigare stadium tänkte sig kommittén namnet pol. mag. för dem, som utexaminerats på den filosofiska linjen och pol. kand. för dem, som genomgått den juridiska linjen. Namnet fil. pol. kand. synes mindre lämpligt; reservanterna föreslå pol. kand. för den juridiska examen och sociol. kand. för den filosofiska³³ — trots att sociologien icke är examensämne.

Den modifikation av den statsvetenskapliga examen, som nu skall föreslås, avviker icke mycket från kommitténs förslag. Den grundar sig på följande principiella förutsättningar: 1) Båda examenslinjerna skola kräva samma studietid som jur. kand. examen, d. v. s. 9 terminer. För att jur. pol. mag. skall ha samma ställning som jur. kand. kräves samma fordringar på studiernas omfattning, och som statsvetenskaplig examens båda linjer icke böra skiljas åt beträffande prestationens summa, följer därav, att även fil. pol. mag. bör fordra samma studietid. 2) Båda examenstyperna böra i möjligaste mån standardiseras, ty därmed följer en garanti, att olämpliga ämneskombinationer icke väljas; studenterna äro därigenom från början insatta i arbetet, som bättre kan planläggas utan tidsförlust; slut-

³² Sid. 90. — Om ordnandet av ordinarie undervisning i företagsekonomi vid universiteten, se förf:s »Företagsekonomien i statsvetenskaplig examen», Ekonomien 1943.

³³ Sid. 97.

ligen bidrar en standardisering till en prestigeökning för varje examen (jfr den helt standardiserade jur. kand. med fil. kand:s brokiga kombinationsmöjligheter). 3) Jur. pol. mag. skall i sin filosofiska del, såsom kommittén föreslår, obligatoriskt medtaga ämnet statistik. Den juridiska delen bör väsentligen inriktas på offentligrättsliga ämnen. Därvid synes det icke möjligt, att direkt tillämpa fordringarna för jur. kand. i dessa ämnen, utan vissa modifikationer äro nödvändiga: förvaltningsprocessen flyttas in under förvaltningsrätten, som därjämte bör medtaga en kortare kurs i komparativ internationell — främst nordisk — förvaltningsrätt; inom civilrätten tillmätas socialrätten större betydelse än i jur. kand. examen och den allmänna rättsläran, vars bildningsvärde är av stor vikt, tillföres studiet. Examensstadgan för jur. kand. bestämmer för närvarande, att samma kurs skall fordras för såväl 1 som 2 betyg; detta formella krav får icke stå i vägen för uppställningen av omarbetade 2-betygskurser i förvaltningsrätt och civilrätt, ty det gäller ju att på bästa sätt organisera undervisningen i dessa ämnen för de statsvetenskapligt studerande. 4) Fil. pol. mag. bör icke innefatta krav på en obligatorisk 3-betygskurs i nationalekonomi eller statistik (eller ett betyg i matematik), men bör göras till en lämplig examen för utredningstjänstemän och till en basexamen för fortsatta studier i samhällsvetenskapliga ämnen.³⁴ Därmed följer, att standardisering och mångsidighet samtidigt bör komma till uttryck i examensfordringarna. 2-betygskurser böra fordras i alla tre kärnämnen — nationalekonomi, statistik och statskunskap — och 1 betyg i praktisk filosofi. 3-betygskurser kunna erhållas i kärnämnen samt 2 betyg i praktisk filosofi, men det skall även stå studenten öppet att tillvälja ett betyg i historia, geografi eller matematik. 5) Viktigt är, att innehållet i ämnena statskunskap och praktisk filosofi blir lämpat för de statsvetenskapligt studerande. Vi tänka oss alltså, att statskunskapen innefattar modern politisk historia (efter omkring 1870) samt politisk vetenskap och att den praktiska filosofien omfattar metodlära (den formella logikens betydelse för statistik och även nationalekonomi bör understrykas på denna punkt), idéhistoria, sociologi och socialpsykologi. Dessa båda ämnen skola sålunda bereda vägen för nya lärostolar just i de discipliner, som i Sverige i hög grad försummats vid jämförelse med förhållandena i

³⁴ I motsats till de sakkunnigas majoritet (sid. 44) och reservanterna (sid. 94, 96) bör det sägas, att bred bas för det samhällsvetenskapliga studiet är önskvärd för alla blivande specialister i nationalekonomi, statistik, statskunskap eller sociologi.

andra kulturländer. Det behöver ju icke understrykas, att kunskap i modern politisk historia är absolut nödvändig för tjänst vid utrikesdepartementet, som nu rekryteras med jur. kand. och pol. mag. utan sådan utbildning.³⁵ Behovet av vissa kunskaper i sociologi och socialpsykologi har på senare tid med all rätt framhållits. Idéhistoriens vikt för omdömet kan knappast underskattas; det är det mest allmänbildande samhällsvetenskapliga ämnet av alla. Vi se sålunda, att en modifikation av de skilda ämnenas innehåll är nödvändig — det gäller permanent ett sådant ämne som nationalekonomien. Att 1935 års utredning om den statsvetenskapliga examen icke beaktade detta faktum, utan bara räknade med »betygskombinationer», var nog denna utrednings största svaghet. 6) Slutligen böra båda examenstyperna medtaga en propedeutisk kurs i juridik — även fil. pol. mag. ha ofta betygat nyttan av denna kurs — samt en kurs i företagsekonomi inklusive bokföring; på filosofiska linjen därjämte en kurs i matematik. 7) I namnfrågan synes det avgjort bäst att välja *pol. mag.* för den filosofiska examenstypen och att kalla den juridiska examenstypen *jur. pol. kand.* i analogi med jur. kand.³⁶

Nu kan det mot detta förslag invändas, att det kräver lika lång studietid som kommitténs, men härvid äro tre viktiga moment att beakta: för det första innebär den ökade systematiseringen, att arbetet kan planeras bättre och full överblick vinnas redan från studiernas början; för det andra innebär modifikationen av ämnenas innehåll, att studietiden kan avpassas så att studiehandbokens, av Universitetskanslern och studentorganisationerna ofta understrukna, normaltider (1 betyg = 1 termin) bli faktiskt gällande; för det tredje förutsätter här framlagda förslag, till skillnad från kommitténs, att den samhällsvetenskapliga organisationen utbygges så att den motsvarar examensprogrammet. Ökat antal lärare och en samhällsvetenskaplig fakultet eller sektion kommer utan minsta tvivel att medföra betydligt större möjligheter att hålla den normala studietiden om nio terminer.

³⁵ De, som ämna gå diplomat- eller konsulatvägen, skulle finna en synnerligen god utgångspunkt i den här föreslagna jur. pol. kand. med 2 betyg i »statskunskap» (modern politisk och ekonomisk historia samt politisk vetenskap) jämte kompletterande tentamen i statsrätt med folkrätt enligt fordringarna för jur. kand. examen. Först härigenom skulle vi i Sverige få en för sådana tjänster lämpad examen.

³⁶ En fördel med dessa beteckningar är, att examens prestige icke kan lida skada genom namnändringen: Fil. pol. mag. blir pol. mag., vilket icke innebär någon betoningssändring, och jur. pol. mag. blir jur. pol. kand., som anger pariteteten med jur. kand.

Följande uppställning ger en sammanfattning av statsvetenskaplig-filosofisk och statsvetenskaplig-juridisk examens omformning till samhällsvetenskaplig examen resp. juridisk-politisk examen:

<i>Pol. mag.</i> (Samhällsvetenskaplig examen)	<i>Jur. pol. kand.</i> (Juridisk-politisk examen)
Nationalekonomi 2	Nationalekonomi 2
Statistik 2	Statskunskap 2(1)
Statskunskap 2	(Mod. pol. hist.; pol. vet.)
(Mod. pol. hist.; pol. vet.)	Statistik 1(2)
Praktisk filosofi 1	
(Idéhistoria, metodlära, sociologi, socialpsykologi.)	
+ 1 betygsenhet i något av ämnena nationalekonomi, statistik, statskunskap, praktisk filosofi, historia, geografi, matematik.	
	Förvaltningsrätt 2
	(Inkl. förvaltningsprocess och komp. internat. förv. rätt)
	Civilrätt 2
	(Inkl. allm. rättslära och socialrätt)
	Finansrätt 1
Jurid. proped. k	Jurid. proped. k
Matematik k	
Företagsekonomi k	Företagsekonomi k

Siffrorna beteckna betygsenheter. k = kurs.

Om den åttonde betygsenheten i pol. mag. tages i statistik, må en betygsenhet i statskunskap och betyget i praktisk filosofi ersättas med två betyg i matematik (aktuarieexamen).

Ämnena statskunskap, praktisk filosofi, förvaltningsrätt och civilrätt ha annat innehåll än det, som nu kräves för fil. kand. resp. jur. kand. (såsom framgår av de parentetiska tilläggen).

Kursen i matematik motsvarar fordringarna för betyget godkänd på studentexamens latinlinje jämte vissa för statistiska och nationalekonomiska studier nödvändiga kunskaper.

Kursen i företagsekonomi innefattar bokföring. Undervisning och slutförhör av lärare i företagsekonomi (lektor).

VII.

En rationell lösning av den statsvetenskapliga examensfrågan förutsätter alltså en rationell och tidsenlig lösning av den samhällsvetenskapliga organisationens problem, d. v. s. tillkomsten av en med tillräckligt antal lärarkrafter utrustad samhällsvetenskaplig fakultet eller sektion med inom en gemensam ram samarbetande institutioner. Tendensen att sammanföra angränsande vetenskaper till gemensamma institutionsområden eller institutionsbyggnader är ju numera allmän: de läkarvetenskapliga och naturvetenskapliga ämnena kunna nu tryggt se fram mot en sådan ordning inom den allra närmaste framtiden och många humanistiska ämnen ha även fått detta spörsmål löst; av de discipliner, som äro beroende av institutionsarbete, äro samhällsvetenskaperna sämst ställda. De samhällsvetenskapliga fakulteterna eller sektionerna med sina sammanförda institutioner utgöra i sin tur en nödvändig förutsättning för upprättandet av ett samhällsvetenskapligt forskningsråd.

När nu den samhällsvetenskapliga organisationen skall utformas, gäller det, såsom inledningsvis framhållits, att betrakta frågan i hela dess vidd — forskning, undervisning och förvaltningens förnyelse äro inbördes beroende moment. Utredningsarbetet har även genom kommittéernas sammansättning möjliggjort kontakt mellan vetenskapsmän och ämbetsmän, mellan universiteten och centralförvaltningen, men denna kontakt har varken på universitetsorganisationens eller förvaltningens område fört till djupgående reformarbete. Frågeställningen har varit statisk, icke progressiv.

En part har hållits utanför kommittéarbetet — studenterna. Och ändå är det ju dessa, som inom forskning, undervisning och förvaltning skola bygga på den nu lagda grunden. Professor Löfstedt säger i detta sammanhang: »1945 års universitetsberedning är, om jag inte misstar mig, den första kungliga kommitté, i vilken studenterna äro direkt företrädade (genom ordföranden i Sveriges Förenade Studentkårer). Men även i övrigt ingår det i de ledande principerna för beredningen, att den under arbetets gång skall hålla sig i kontakt med studenterna och skaffa sig kännedom om deras önskemål.»³⁷ Man kan nu fråga sig, varför icke samma princip tillämpats vid tillsättningen av kommittén för utredning av socialvetenskapernas ställning vid universitet och högskolor. Statsvetenskapliga intresseförbundet har, som jag ovan visat, med stort intresse och erkännans-

³⁷ Lundagård 1945, sid. 183.

värd energi följt frågorna på hithörande område; det har tagit viktiga initiativ och har faktiskt, långt mer än socialutbildningssakkunniga, framskaffat material för bedömningen av politices magistrarnas studiekombinationer, anställningsförhållanden och önskemål. Är det då icke ett berättigat krav, om det begäres att Statsvetenskapliga intresseförbundet skall vara företrätt i den kommitté, som behandlar samhällsvetenskapernas ställning vid lärosätena? Då universitetsberedningen sökt samråd med studenterna, varför skall så ej vara fallet i fråga om samhällsvetenskaperna?

Till sist vill jag framföra den förhoppningen, att det fortsatta utredningsarbetet mer än det hittills genomförda kommer att bjuda på verklig argumentering. Betänkandet om ett samhällsvetenskapligt forskningsråd utgör därvidlag ett varnande exempel. Endast genom att giva och taga skäl kan ett utredningsarbete nå gott resultat. Endast genom samråd med de intresserade parterna kan man komma till enighet. Endast genom att studera och taga hänsyn till förhållandena i andra kulturländer kan man finna en tidsenlig lösning.

NORGES STATSRETT UNDER KRIGEN MED TYSKLAND

Av Professor FREDE CASTBERG, Oslo

Krigstilstand og okkupasjon.

1. Krigsutbruddet. Den tyske invasjon i Norge natten til 9. April 1940 skjedde uten at der på forhånd var avgitt noen krigserklæring eller overhodet noe varsel av noen art. Men der ble fra norsk side ydet vepnet motstand helt fra første stund, — en motstand som de tyske stridskrefter søkte å bryte ned med alle til rådighet stående kampmidler. Den tyske sendemann fremsatte overfor den norske utenriksminister kl. 4 ¹/₂ om morgonen den 9. April en rekke krav, som gikk ut på fredelig medvirkning fra norsk side i en militær besettelse av landet med tyske tropper. Den norske regjering avslo å gå med på kravene, og utenriksministeren konstaterte i sin samtale med sendemannen om morgonen at krigen allerede var i gang.¹

Efter at storting og regjering fra Oslo var reist først til Hamar og derefter til Elverum, ble det den 10. April ført forhandlinger med den tyske sendemann. Major Quisling hadde om aftenen den 9. April utropt sig selv til statsminister. Og på den tyske førers vegne forlangte sendemannen nu at kongen skulde utnevne en regjering Quisling, i det vesentlige med den sammensetning som Quisling selv hadde gitt sin »regjering». Kongen avslo kravet, under henvisning til at Quisling, efter hvad flere stortingsvalg hadde vist, ikke hadde tilstrekkelig tillit hos folket.²

Det er ikke nødvendig her å ta standpunkt til det hypotetiske, folkerettslige spørsmål om hvordan forholdet mellem Norge og Tyskland vilde ha vært, dersom forhandlingene den 10. April hadde munnet ut i en overenskomst angående den tyske besettelse av lan-

¹ Se utenriksministerens redegjørelse i stortingsmötet på Hamar den 9. April kl. 13, Stort. dok. nr. 2, 1945, s. 739, 1. spalte.

² Ny norsk kvitbok, utgitt av Utenriksdepartementets presskontor, Juli 1940, s. 5—6.

det. Slik som det nu gikk, må krigstilstanden mellom Norge og Tyskland anses inntrådt i og med det tyske overfall natten til 9. April og den vebnete, norske motstand. Slik har de norske myndigheter anskuet saken. Allerede den 9. April anmoder den norske regjering den svenske om å vareta de norske interesser i Tyskland.³ Den norske legasjon forble ikke desto mindre i Berlin, helt til den plutselig ble sendt ut av landet den 24. s. md. Forskjellige provisoriske anordninger fra Aprildagene gir uttrykk for at Norge er i krig.⁴ Og en dom av Oslo Byrett av 10. Februar 1943 fastslår at krigstilstand inntrådte den 9. April.⁵ Også fra tysk side foreligger den forskjellige offentligrettslige utsagn i samme retning. Flere tyske prisedommer fastslår at krigstilstanden mellom Norge og Tyskland inntrådte natten til 9. April.⁶ At krigstilstand i hvert fall var inntrådt den 24. s. md., er uttalt i den forordning som Hitler utferdiget nevnte dag om styret i Norge. Her sies det i innledningen at det er regjeringen Nygaardsvold som bl. a. ved å la foreta »militære kamphandlinger» har fremkalt krigstilstanden.

Men fra første stund søker de tyske myndigheter samtidig å legge grunnen for en slags samarbeidspolitikk i Norge. Og i dette öiemed fremstilles undertiden forholdet mellom Norge og Tyskland som et fredelig, ja vennskapelig forhold. Den nettop nevnte forordning av 24. April 1940 om styret i Norge ble f. eks. i »Verordnungsblatt für die besetzten norwegischen Gebiete» offentliggjort uten de citerte ord om krigstilstanden. Dette dobbeltspill fra de tyske myndigheters side fortsatte i hele okkupasjonstiden. Alt etter som det passet ut fra tyske interesser og planer, ble forholdet mellom de to land fremstillet som krigsforhold eller fredsforhold. Et krasst utslag av dette opplevet man den 14. August 1943, da de tysk-innsatte myndigheter i Norge utferdiget en »lov» hvorefter Tyskland rettelig skulle betraktes som Norges allierte i krigen. Men samme dag kunngjorde den överstkommanderende for de tyske tropper i Norge at praktisk talt alle hjemmeværende norske offiserer skulde i tysk krigsfangenskap.⁷ Tyskland var altså allikevel i krig med Norge.

³ Svensk hvitbok: Sveriges förhållande till Danmark och Norge under krigsåren (1945), s. 38.

⁴ Således »provisorisk anordning om særlige rådgjerder under krig» av 14. April 1940, provisorisk anordning »om pengevesenet, Norges Bank m. v. under den nåværende krigssituasjon» av 22. April 1940.

⁵ Jfr. Ole Torleif Røed, Fra krigens folkerett (1945), s. 10.

⁶ Jfr. de dommer som er citert i Castberg, Norge under okkupasjonen. Rettslige utredninger 1940—1943, s. 185—6 og andre steder.

⁷ Fritt Folk, 17. August 1943.

2. Okkupasjonsforholdet. »Reglementet for landkrigens lover og sedvaner», som er knyttet til IV. Haagkonvensjon av 1907, oppstiller rettslige grenser for den makt som kan utöves av en stat som har bragt et fiendtlig landområde under sitt herredömme ved militær okkupasjon i krig. Den statsmyndighet som kan utöves i henhold til det okkuperte områdes lovgivning, kommer under ledelse av okkupanten. Men denne må respektere den gjeldende lovgivning, såvidt ingen tvingende hindringer står i veien (art. 43). Det er den gjeldende rett i landet — de skrevne lover så vel som sedvaneretten — okkupanten skal respektere.⁸ Og det er bare når det er nödvendig for å opprettholde ro og orden og i det hele for å gjennomføre selve okkupasjonsforholdet, at okkupanten kan gjennembryte den gjeldende lov og rett.

Den tyske okkupasjon av Norge kom utvilsomt inn under disse Haagkonvensjonens bestemmelser om okkupasjon under krig.⁹ At den norske stat skulde kunne betraktes som opplöst og utslettet ved det militære nederlag, kunde ikke påstås og ble heller ikke påstått fra tysk side.¹⁰ På den annen side kunde den omstendighet at Det tyske rike hadde åpnet fiendtlighetene uten varsel, i strid med folkerettens regler, ikke medføre at det var avskåret fra på sin side å påberope sig Haagkonvensjonens regler. Det er en alminnelig anerkjent grunnsetning i krigens rett at dens normer gjelder på samme måte for begge parter i en krig, uansett om den ene part har begynt krigen under tilsidesettelse både av materielle regler om forbud mot krig og formelle regler om åpningen av fiendtligheter. Derimot kunde Tysklands stadig mere vidtgående systematiske krenkelser av de folkerettslige regler om okkupasjon nok gi norske, lovlige myndigheter og norske borgere rett til å foreta meget som overfor en lojal okkupasjonsmakt ikke vilde ha vært tilstedelig. De vanlige folkerettsprinsipper om nödverge og om rett til represalier måtte her gjøre sig gjeldende. Og okkupantens rett til å straffe borgere av det okkuperte land må være knyttet bl. a. til forutsetningen om at straffebestemmelsene ikke skal tjene til å tvinge befolkningen inn under folkerettsstridige styreformer.

Det tyske styre i Norge.

1. De »konstituerte statsråder». Quislings kup den 9. April førte ikke til noen langvarig ordning. Hans »regjering» ble allerede

⁸ Anderledes Röed, *det cit. skrift*, s. 36.

⁹ Dette er også uttrykkelig erkjent av Dr. Schiedermaier i en artikkel i *Deutsche Monatshefte in Norwegen* for April 1942, s. 3, 1. spalte.

¹⁰ Jfr. om spørsmålet »debellatio»: Castberg, *Norge under okkupasjonen*, s. 34—35.

15. April efter forhandlinger mellem tyske myndigheter og en del nordmenn i ledende stillinger avløst av et »administrasjonsråd» på 7 medlemmer. Administrasjonsrådet ble oppnevnt av høiesterett, som grep til denne foranstaltning som en »nödutvei» i den ekstraordinære situasjon for å skaffe en centralledelse for de okkuperte distrikter under kongens, regjeringens og stortingets fravær.¹¹ Den 24. samme måned utferdiget den tyske förer den för nevnte forordning om det tyske okkupasjonsstyre av Norge under ledelse av en Reichskommissar, som bl. a. fikk rett til å benytte sig av det norske administrasjonsråd under utövelsen av sin myndighet.

Administrasjonsrådet var opprettet i full lojalitet mot kongen og regjeringen og under anerkjennelse av disse lovlige, norske statsmaktens fortsatte rettslige eksistens. Men efter de overveldende tyske seire i Holland, Belgien og Nordfrankrike i Juni 1940 vilde tyskerne styrke sitt herredömmet over Norge ved et styre, som skulde tre i stedet for kongen og regjeringen. Tyskerne vilde ha en norsk regjering i Oslo, under tysk kontroll. De forhandlinger som i dette öimed ble innledet med de hjemmевærende medlemmer av stortingets presidentskap og andre ledende norske personligheter, förte ikke til noe resultat i Juni. Den henstilling som stortingets presidentskap rettet til kongen om å abdisere, ble ikke efterkommet av Kongen.¹² Heller ikke da forhandlingene ble gjenopptatt i August-September, kom man til enighet. Forhandlingene strandet först og fremst på de stadig nye tyske krav om sammensetningen av det riksråd som det var meningen at stortinget skulde oppnevne. Og den 25. September 1940 meddelte den tyske Reichskommissar i en kringkastningstale at forhandlingene var avbrutt. Samtidig proklamerte man nye og drastiske foranstaltninger fra tysk side.

I den situasjon som var skapt ved de mislykkede forhandlinger om opprettelse av et riksråd, skulde kongehuset ikke mere få lov til å vende tilbake til Norge. Reichskommissar påberopte sig spesielt at der hadde vært $\frac{2}{3}$ flertall i stortinget for å avsette kongen (han fortiet at noe möte av stortinget som institusjon overhodet ikke hadde vært holdt.) Heller ikke regjeringen Nygårdsvold skulde få vende tilbake. — Reichskommissar oppnevnte dernæst, i henhold til Führer-forordningen av 24. April, 13 norske borgere som »kommisjariske statsråder», til avlösning av administrasjonsrådet. Reichs-

¹¹ Høiesteretts beslutning er intatt i Meddelelser fra Administrasjonsrådet nr. 1, side 1. Jfr. også Stort. dok. nr. 1, 1945, s. 4.

¹² Presidentskapets henvendelse og Kongens svar er inntatt i Stort. dok. nr. 1, 1945, s. 9—11.

kommissar erklærte like ut at det norske folks eneste vei til »i vidtgående utstrekning å vinne frihet og selvstendighet tilbake» nu gikk over »Nasjonal Samling», Quislings parti. Alle andre politiske partier enn N.S. ble oppløst.¹³

Rettslig var de kommissariske — eller som de ogsaa kaltes: »konstituerte» — statsråder organer for Det tyske rike. De var tjenestemenn i det tyske okkupasjonsstyre. De var altså ikke medlemmer av det norske statsråd, — overhodet ikke norske statstjernerestemenn. De dannet ikke noen norsk regjering, og deres myndighet gikk ikke ut over den som den tyske Reichskommissar overdro til dem. De samme folkerettslige grenser som gjaldt for Reichskommissars og de tyske militærmyndigheters kompetanse i Norge, måtte ogsaa gjelde for de »konstituerte statsråder». — Hvem skulde imidlertid kontrollere at okkupasjonsmaktens norske og tyske organer ikke satte sig ut over folkerettens regler? Nettop om dette spørsmål ble der en alvorlig konflikt mellom Norges høiesterett og Reichskommissar i slutten av 1940.

2. Høiesterettskonflikten. Høiesteretts konflikt med Reichskommissar hadde sitt utgangspunkt i en forordning, utferdiget av den »konstituerte statsråd» for Justisdepartementet, Riisnæs, den 14. November 1940. Denne forordning ga den konstituerte statsråd adgang til å gripe inn i sammensetningen av domstolene på en måte som efter høiesteretts mening var i strid med prinsippene for vår domstolsordning. Forordningen var utferdiget i strid med folkeretten, og høiesterett henstillet at den ikke ble gjennomført. Høiesterett underrettet selv Reichskommissar om sin henvendelse til Riisnæs. Reichskommissar tok imidlertid i sitt svar det standpunkt at domstolene overhodet ikke hadde myndighet til å bedømme forordninger, som han eller de »konstituerte statsråder» hadde utferdiget. Overfor dette gjorde høiesterett i en skrivelse til statsråden for Justisdepartementet av 12. desember bl. a. gjeldende:

»Vi vil fremholde at domstolene etter norsk konstitusjonell rett har plikt til å prøve gyldigheten av lover og administrative forordninger. Under en militær okkupasjon må domstolene etter vår mening på samme måte, under avgjørelsen av de rettsspørsmål som forelegges under en sak kunne — i den utstrekning folkeretten hjemler adgang til det — ta stilling til den folkerettslige gyldighet av forordninger som er utstedt av okkupasjonsmaktens organer. Vi kan ikke følge det syn på domstolenes myndighet, som Rikskommissærens brev gir uttrykk

¹³ Reichskommissars tale er inntatt i Morgenavisene i Oslo den 26. September 1940.

for uten å handle i strid med våre plikter som dommere i Norge Høyesterett. Vi finner derfor *ikke* å kunne fortsette i våre embeder, ...¹⁴

Det standpunkt høyesterett intok, er i den beste overensstemmelse med folkeretten. Ganske visst er domstolenes prøvelsesrett etter norsk rett, som høyesterett påberoper sig, ikke avgjørende for det folkerettslige spørsmål. Men avgjørende må det antas å være at folkeretten ikke gir en okkupasjonsmakt rett til å tvinge domstolene i det okkuperte land til å anvende normer som er utferdiget av okkupasjonsmakten i strid med Haagreglementets art. 43. Skal domstolene overhodet fungere under okkupasjonen, bør det derfor være med myndighet til å undlate å anvende forordninger som efter domstolenes frie prøvelse må anses stridende mot folkeretten. Vel er det så at Haagreglementets art. 43 gir okkupasjonsmakten et vidt spillerum for skjønnet om hvad som er absolutt nødvendig for å opprettholde offentlig orden og samfundsliv under okkupasjonen. Men der gjelder visse grenser for dette skjønn. Og spesielt må det være domstolenes rett og plikt å sette tilside som ugyldige slike forordninger som åpenbart er utferdiget for å realisere helt andre formål enn de som Haagkonvensjonen aksepterer. Forordninger, hvis formål er å medvirke til en total nyordning av det okkuperte lands forfatning, kan domstolene ikke anvende.¹⁵

Efter at høyesterett hadde fratrudd sine embeder, ansatte den »konstituerte statsråd» for Justisdepartementet nye høyesterettsdommere, i stedet for de gamle. Dersom man erkjenner berettigelsen av den gamle, lovlige høyesteretts standpunkt, må konsekvensen bli at Reichskommissar burde ha bøiet sig for dette standpunkt. Ansettelsen av nye dommere i Høyesterett på disse premisser kan ikke anses berettiget, likesom det var illojalt av norske jurister i denne situasjon å la sig ansette i disse stillinger.

Den nye »Høyesterett» ble snart stillet overfor spørsmålet om prøvelsesretten i en ny fase. Domstolen avsa den 10. Februar 1941 dom i en sak om overtredelse av prifsforskrifter, hvor dommen i første instans var avsagt ved herredsrett uten domsmenn, i henhold til en forordning av den »kst. statsråd for Justisdepartementet». Fra forsvarers side ble det gjort gjeldende at en slik endring i prosessretten lå utenfor okkupasjonsmaktens myndighet efter Haagreglementets

¹⁴ Efter Norsk Tidend, London, for 27. Desember 1940.

¹⁵ Jfr. Castberg, Postliminium (1. og 2. utg., Uppsala 1944), s. 6—8, og det som der er citert.

art. 43. Førstvoterende, som de andre dommere sluttet sig til, gjorde imidlertid gjeldende: »Dette spørsmål om den folkerettslige gyldighet av en okkupasjonsmakts forordning er de norske domstoler etter mitt skjønn avskåret fra å kunne prøve.» ... Spørsmålet om der forelå et presserende lovgivningsbehov, var »et lovgivningspolitisk anliggende hvis skjønsmessige vurdering må tilligge okkupanten selv som utøver av den lovmessige makt på det besatte område, og ikke være undergitt prøvelse ved de judisielle myndigheters skjønn». »En rett for domstolene til å prøve nødvendigheten av okkupantens forordning og eventuelt underkjenne den som stridende mot art. 43, kunne det i tilfelle bare reises spørsmål om overfor forordninger som gikk åpenbart utenfor grensene for ethvert skjønn i så henseende.»

Domstolen anså det altså ikke prinsipielt utelukket at okkupasjonsmaktens skjønn over »lovgivningsbehovet» kunde være så urimeleg at det måtte tilsidesettes. Derimot finner man i dommen ikke noe uttrykk for den erkjennelse at domstolen kan måtte undlate å anvende en forordning, som förfølger andre formål enn de legitime efter art. 43.

Ut fra sin oppfattning av domstolenes prøvelsesrett var det selv sagt at domstolen måtte opprettholde forordningen om prisdomstoler uten domsmenn. — Men selv om premissene altså ikke var uangripelige, kan resultatet neppe sies å være uriktig. Også en domstol som vilde anse sig berettiget til å bedømme den folkerettslige rettmessighet av okkupasjonsmaktens forordninger, kunde meget vel komme til det resultat at den forordning det her gjaldt, lå innenfor rammen av art. 43 og derfor måtte opprettholdes.

3. »Statsakten» den 1. Februar 1942. De tyske myndigheter foranstaltet den 1. Februar 1942 på Akershus slott en såkalt »statsakt», hvorved Reichskommissar kunngjorde offentlig at N.S.'s fører, Vidkun Quisling, fra og med den nævnte dag overtok embedet som »ministerpresident» og straks vilde danne en »nasjonal, norsk regjering».

Forut for denne begivenhet var gått en henvendelse fra »ministrene»¹⁶ til Quisling av 31. Januar samme år om å danne »en norsk, nasjonal regjering til overtagelse av regjeringsmakten». Denne oppfordring til Quisling var undertegnet av alle de ministre som var medlemmer av N.S. De tre ministre som ikke var partimedlemmer,

¹⁶ De »konstituerte statsråder» fikk ved Reichskommissars forordning av 25. September 1941 titelen »ministre».

17 — *Statsvetenskaplig Tidsskrift* 1946. N. F.

innskrenket sig til å være med på en beslutning om nødvendigheten av en »norsk, nasjonal riksregjering». Samtlige »ministre» nedla sine embeder under henvisning til denne nødvendighet. Der ble også henvist til en uttalelse av den høiesterett som var insatt efter den lovlige høiesteretts fratreden den 21. Desember 1940. I denne uttalelse heter det at »høiesterett» »under den foreliggende statsrettslige og politiske situasjon» ikke finner noen »avgjørende statsrettslig betenkelighet» ved at Quisling danner en regjering.

Quisling sendte samme dag ut en kunngjøring som ga uttrykk for det nye regjeringspolitiske ideologi. Hele folket måtte gjennomsyres av »den sanne N.S.-ånd». Den nasjonale »fornyelsesbevegelse» var født »av folkets skjöd» og representerte »alt vesentlig i nasjonens livsvilje» — på lignende måte som kong *Sverre* forente i »den nasjonale regjering» de tidligere statsmaktens samlede myndighet.

Den 5. Februar ble denne formelle maktkonsentrasjon gjennomført i en annen kunngjøring, hvor det bl. a. het: »Regjeringen står under ledelse av Ministerpresidenten. Ministerpresidenten innehar den myndighet som etter Grunnloven tillå Kongen og Stortinget.» (§ 1).

»Ministerpresidenten» tillå sig dessuten ubegrenset myndighet til å gi lover som avvek fra grunnlovens bestemmelser. »Ministerpresidentens lovbeslutninger» skulde medunderskrives av fagministeren og, hvis de avvek fra grunnloven, dessuten av chefen for Justisdepartementet.¹⁷

»Statsakten» på Akerhus og de kunngjøringer som ble sendt ut i forbindelse med den, viser at det var meningen å gjennomføre en statsrettslig revolusjon i Norge. Det var meningen å la et autoritært regime tre i stedet for grunnlovens funksjonsfordeling. Grunnloven ble stående uopphevet rent formelt. Men dens bestemmelser skulde ikke kunne hindre »ministerpresidenten» i å gi de »lover» han ønsket.

Det som skjedde på Akerhus den 1. Februar 1942, var imidlertid faktisk ikke annet enn at okkupasjonsmaktens representant, Reichskommissar für die besetzten norwegischen Gebiete, på Det tyske rikets vegne ga Quisling denne nye maktstilling. Hele »statsakten» var en begivenhet som ikke hadde — eller overhodet kunde ha — noen innflytelse på den bestående, gyldige norske forfatningsrett. Okkupasjonsmakten dekreterte en ny ordning av okkupasjonsstyret i Norge. Noe mere hadde tyskerne ikke myndighet til å bestemme. Og større rettsvirkning kunde deres maktoverdragelse til Quisling

¹⁷ De to kunngjøringer er intatt i Norsk Lovtidend, Oslo, for 1942, 1ste avd. s. 83 og 115.

ikke ha. Quisling og hans »ministre» var berettiget til — under tysk ledelse — å utøve myndighet innen de folkerettslige grenser som gjaldt for okkupasjonsmakten. Noen annen myndighet var der ikke rettslig grunnlag for.

4. Den tyske nazifiseringspolitikk. En lang rekke bestemmelser, såvel tyske forordninger som »lover», utsedt av »ministerpresidenten», søkte i okkupasjonsårene i stigende grad å gjennomføre nazifiseringen i Norge.

Allerede den 4. Oktober 1940 ga Reichskommissar en forordning, som ga adgang til avskjedige offentlige tjenestemenn, »som etter sin politiske holding ikke byr noen sikkerhet for at de med hele sin kraft vil medvirke til den politiske nyordning».¹⁸ Overfor den stigende uro og uvilje mot den tyske politikk ble der den 31. Juli 1941 gitt en forordning om sivil undtakstilstand. Når Reichskommissar etter denne forordning hadde anordnet sivil undtakstilstand, kunde han treffe en hvilken som helst forföining til opprettholdelse eller gjenopprettelse av den offentlige orden og sikkerhet. Han kunde herunder »avvike fra gjeldende lovbestemmelser». Saker ble under undtakstilstand pådömt ved standrett. En egen tysk domstol — »SS- und Polizeigericht Nord» — ble opprettet. Ved denne domstol kunde de tyske myndigheter forfølge overtredelser av Reichskommissars forordninger til enhver tid. Den 26. September 1941 ble det fastsatt tukthusstraff for å forlate landet uten tillatelse. Hvis gjennom en slik handling Tysklands vel ble utsatt for fare, kunde dödsstraff idömmes.

De nazistiske norske myndigheter satte full kraft på nazifiseringspolitikken etter »statsakten» den 1. Februar 1942. Typiske »lover» med denne tendens var f. eks. de to som ble gitt den 26. Februar 1942, om medlemskap i »Norsk pressesamband» som betingelse for å kunne utøve presseyrke, og om »kultur- og folkeopplysningsdepartementets» kontroll med utgivelsen av trykte skrifter. »Loven» av 5. Mars 1942 traff bestemmelse om en »folke-domstol» til »vern mot folke- og statsfiendtlig atferd». Og etter tysk mønster fastslo en »lov om parti og stat» av 12. Mars 1942 at »Nasjonal Samling» var det »statsbærende» parti; »medlemmenes plikter fastsettes av Nasjonal Samlings Förer». En lov av 19. Mars 1942 ga regler om formuesinndragning på grunn av »folkefiendtlig og statsfiendtlig virksomhet». Og en rekke »lover» om de forskjellige yrker søkte å

¹⁸ Denne og de övrige her siterte tyske forordninger er inntatt i »Verordnungsblatt für die besetzten norwegischen Gebiete».

gjennomføre en tvangsmessig organisasjon under ledelse av N.S. Alvorlige konflikter var følgen av denne lovgivning.

At hele denne politikk under okkupasjonen var grovt folkerettsstridig, kan der ikke være noen tvil om. Også gjennom sin økonomiske politikk, bl. a. sine rekvisisjoner og beslagleggelser av eiendom, krenket okkupasjonsmakten gang på gang folkerettens bestemmelser. Det tyske styres karakter av et vilkårlig voldsstyre trådte særlig klart frem gjennom den utstrakte bruk av tortur og de mange henrettelser av tilfeldig utvalgte nordmenn i terroriseringsøiemed. Haagkonvensjonens landkriksreglement har av nærliggende grunner ikke befattet sig med slike foreteelser som tortur og mord på uskyldige, bortsett fra den alminnelige bestemmelse om respekt for liv og eiendom (art. 46) og om kollektive straffer (art. 50). Men i innledningen til konvensjonen heter det om de tilfelle som ikke omhandles av reglementets bestemmelser, at befolkningen og de krigførende beskyttes ved »folkerettens grunnsetninger, således som disse fremgår av fastslått bruk av civiliserte nasjoner, av menneskehetens lover og av den almene samvittighets krav». Den folkerettslige bedømmelse av tortur og terror skulde dermed være klar.¹⁹

De lovlige norske statsmakter.

1. Elverumsfullmakten. Den 9. April 1940 trådte stortinget, som før nevnt, sammen, først på Hamar og derefter på Elverum. Ved åpningen av møtet på Hamar henviste stortingets president, Hambro, uttrykkelig til en beslutning av kongen i henhold til grunnlovens § 68, som gir ham rett til under »overordentlige Omstendigheder, saasom fiendtlig Indfald . . . » å fastsette et annet møtested for stortinget enn hovedstaden.²⁰

I Elverumsmøtet foreslo presidenten at stortinget skulde bemyndige Regjeringen til »inntil det tidspunkt kommer da Regjeringen og Stortingets presidentskap etter konferanse innkaller Stortinget til neste ordinære møte, å vareta rikets interesser og treffe de avgjørelser og beføyelser på Stortingets og Regjeringens vegne, som må anses for påkrevd av hensyn til landets sikkerhet og fremtid». Enkelte talere ga uttrykk for at en slik beslutning var overflødig ved siden av grunnlovens § 17 om kongens provisoriske anordningsmyndighet. Det ble også uttalt at beslutningen ikke vilde gi regjeringen

¹⁹ Om okkupasjonsmaktens forhold til folkeretten henvises til Castberg, Norge under okkupasjonen. Rettslige utredninger 1940—1943 (1945), og Røed, Fra krigens folkerett (1945).

²⁰ Stortingstidende, 1945, dokument nr. 2, s. 736.

noen myndighet som den ikke allerede hadde i kraft av § 17. Det ble faktisk ikke holdt noen formelig avstemning over presidentens forslag. Men det var ikke noen som tok avstand fra det. Og det er kanskje riktig å anse det for vedtatt av stortinget. Det har i all fall høiesterett antatt i sin beslutning av 6. August 1945 i Hålandssaken.²¹

Elverumsfullmakten er meget vidtrekkende, — meget mere vidtrekkende enn grunnlovens § 17. Den gir efter sitt innhold regjeringen (det vil i norsk statsrett si: kongen i statsråd) bl. a. en lovgivningsmyndighet, som går langt ut over de grenser som under normale forhold gjelder for stortingets adgang til å delegere slik myndighet til kongen. Efter det innhold fullmakten hadde, måtte den dessuten, for å være gyldig under normale forhold, ha vært vedtatt i form av lov (eller grunnlovbestemmelse). Men disse grunnlovens formregler er ikke brukt.

Hvis den såkalte »Elverumsfullmakt» under disse omstendigheter overhodet skal betraktes som en gyldig fullmakt for regjeringen til ekstraordinær utøvelse av myndighet, må man gripe til konstitusjonelle nødrettsbetraktninger. Det er imidlertid ikke noe vesentlig hvordan man skal bedømme Elverumsfullmakten — i all fall ikke for statsrettslig å kunne bedømme regjeringens myndighetsutøvelse under krigen. Med eller uten fullmakt fra stortinget måtte regjeringen være berettiget og forpliktet til å treffe de forföininger som var nödvendige for best mulig å sikre landets frihet og selvstendighet. Regjeringen kunde under sin virksomhet i dette öiemed ikke ubetinget være bundet av de vanlige kompetanseregler i grunnloven. Situasjonen var i høieste grad ekstraordinær. Nödvdigheten av vidtrekkende statshandlinger var åpenbar. Fortsatte möter av stortinget i Norge utelukket sig selv, når der skulde föres krig med Tyskland, som holdt landet besatt. Under disse omstendigheter var regjeringens adgang til å utöve ekstraordinær nödrett uomtvistelig. Høiesterett har i sin för nevnte beslutning av 6. August 1945 uttalt »at selve den situasjon som ble skapt for vårt land ved det tyske overfall den 9. April 1940 måtte gi den utövende makt en vid adgang til fra den nevnte dag å gi bestemmelser av lovgivningsmessig innhold. Uten en slik myndighet vilde Kongen — den eneste av våre lovlige statsorganer som, fordi han ikke befant seg i okkupert område, fortsatt hadde sin fulle handlefrihet — vært avskåret fra å kunne vareta landets interesser, bl. a. ved tiltak som i normale tider i første rekke tilligger Stortinget. Denne ekstraordinære myndighet

²¹ Riksadvokatens meddelelsesblad, nr. 3, 1945, s. 2.

måtte Kongen ha for å kunne lede Norges deltagelse i krigen og forberede frigjøringen.»

2. Konge og statsråd på britisk grunn. Den 7. Juni 1940 måtte kongen og statsrådet forlate Norge, etterat de norske tropper i Nord-Norge hadde overgitt sig. Etter grunnlovens § 11 må kongen ikke uten stortingets samtykke oppholde sig utenfor riket lenger enn seks måneder om gangen, »medmindre han for sin Person vil have tabt Ret til Kronen». Noe slikt samtykke har stortinget ikke gitt. Men grunnlovens § 41, som foreskriver styre ved regent eller regentskap under kongens ophold utenlands, undtar det tilfelle at kongen er »i Feldt» utenfor riket. Det forutsettes altså at kongens utövelse av regeringsmakten kan foregå i regulære former, når kongen leder kamp utenfor landets grenser under krig. Det var nettopp denne situasjon landet kom i den 7. Juni 1940. Forøvrig vilde også her nødrettssituasjonen ha kunnet påberopes, om det hadde vært nødvendig å sette sig ut over denne spesielle grunnlovbestemmelse (§ 11) for å beskytte den stats eksistens og selvstendighet som er selve grunnverdien i forfatningen.

Kongens og statsrådets fortsatte virksomhet utenfor landets grenser var en vedvarende formell manifestasjon av den norske stats fortsatte eksistens. En stor del av den norske handelsflåte var utenfor tyskkontrollert område og fulgte den lovlige norske regjerings anvisninger. De fleste regjeringer i verden anerkjente kongen og statsrådet som lovlige statsmakter, tross okkupasjonen. Og hele det norsk folk — bortsett från Nasjonal Samlings forsvinnende minoritet²² — anså kongens og statsrådets forfatningsmessige stilling for urokkelig.

Hverken den norske statsretts eller folkerettens regler danner noen hindring for at norsk statsmyndighet utöves utenfor landets grenser.²³ Grunnlovens formregler, f. eks. reglene om nødvendigheten av statsrådsbehandling og kontrasignatur av kongens beslutninger, gjelder fremdeles. I prinsippet gjelder det samme om reglene angående statsorganenes myndighetsområde. Men her har den ekstraordinære situasjon nødvendigvis måttet gjøre sig gjeldende. Regjeringen har ikke kunnet undgå å gripe inn på stortingets myndighetsområde, dels ved i stor utstrekning å utöve stortingets funksjoner og dels ved å handle på egen hånd på områder hvor normalt stortingets medvirkning er nødvendig. Regjeringen har f. eks. måttet anvende stats-

²² Ved stortingsvalget i 1936 ble 1.83 pct av stemmene avgitt for N.S.

²³ Jfr. Castberg, Norges statsforfatning (1935), I, s. 107—8.

midler først og fremst til opprettholdelsen av den norske administrasjon i utlandet og til gjennomføring av den norske kampinnsats. Den har også måttet slutte tildels höiviktige internasjonale avtaler å egen hånd, til tross for at grunnlovens § 26 krever stortingets samtykke til traktater om saker av særlig viktighet. Det er nok å nevne Norges tilslutning til de forente nasjoners allianse mot aksemaktene av 1. Januar 1942.²⁴

3. De provisoriske anordninger. Den ekstraordinære lovgivningsmyndighet som regjeringen nødvendigvis måtte utöve, efterat stortingets medlemmer var trådt fra hverandre ga sig utslag i en rekke betydningsfulle »provisoriske anordninger». Grunnlovens § 17 begrenser kongens anordningsmyndighet til spørsmål som angår »Handel, Told, Næringsveie og Politi». Det bestemmes enn videre uttrykkelig at anordningene ikke må stride mot de lover stortinget har gitt.

Nu er der gjennom alle krigsårene gitt anordninger som dels ligger utenfor det område grunnlovens § 17 angir, og dels direkte strider mot stortingsgitt lover. Der er f. eks. den 22. April 1940 gitt en provisorisk anordning om pengevesenet, Norges Bank m. v., som bl. a. endrer rettsregler som er fastsatt ved lovgivningen om Norges Bank. Ved provisoriske anordninger av 3. Oktober 1941 og 22. Januar 1942 er det fastsatt dödsstraff for landsforrederi og for visse andre, større forbrytelser under krig, til tross for at den borgerlige straffelov gjør livsvarig fengsel til strengeste straff. Og vidtgående endringer i vår lovbestemte rett er også gjort ved landssvikanordningen av 15. Desember 1944 og anordningen om rettergangen i landssviksaker av 16. Februar 1945. — Et stort antall av de provisoriske anordninger fra krigsårene angår også spørsmål, som ikke kan sies å omfattes av uttrykket »Handel, Told, Næringsveie og Politi».

Hjemmelen til disse bestemmelser i de provisoriske anordninger fra krigstiden kan altså ikke sökes i grunnlovens § 17. Henvvisningen til denne grunnlovbestemmelse i innledningen til anordningene betyr imidlertid at de kommer inn under de regler om tidsbegrensning og kontroll av stortinget som følger av § 17. Men hvor det grunnlovbestemte område for anordningsmyndigheten er overskredet, må hjemmelen sökes ikke i § 17, men i prinsippene for den konstitusjonelle nödrett (jfr. ovenfor, avsnitt I).

²⁴ Jfr. forövrig utenriksminister Lies redegjölfelse i stortinget den 19. Juni 1945 (Stort. forh. 1945, Stort. tid., s. 14 og ff.).

Den folkerettslige bedømmelse av den norske regjerings myndighetsutøvelse fra London må ta sitt utgangspunkt i reglene om okkupasjon, slik de er utformet først og fremst ved landkrisreglementet av 1907. Reglementets art. 43 forutsetter at okkupanten kan endre lovgivningen i det okkuperte område i den utstrekning han finner det absolutt nødvendig for å fremme sine legitime interesser. Forøvrig påligger det okkupanten å opprettholde orden og sikre samfundslivet på basis av de gjeldende lover i det okkuperte land. Disse prinsipper for okkupantens rettsstilling utelukker at landets lovlige regjering fra sitt oppholdssted utenfor det okkuperte område kan gi lover av et hvilket som helst innhold med bindende virkning for det okkuperte områdes befolkning. Den kan ikke gi lovregler som forbyr befolkningen å etterleve bestemmelser som okkupasjonsmakten har vært berettiget til å utferdige. Den er som alminnelig regel overhodet avskåret fra å endre den rettsorden som det er okkupasjonsmaktens plikt å respektere og opprettholde.

Det som den lovlige regjering kan gjøre uten hinder av folkeretten, er først og fremst å gi lovregler, som borgere av det okkuperte land må rette sig efter under sitt opphold utenfor landets grenser. Okkupasjonsmaktens myndighet strekker sig ikke utenfor det okkuperte område. Og en eksilregjering krenker heller ikke andre staters folkerettslige rettigheter ved å gi sine egne borgere rettslige plikter, så snart disse plikter ikke innebærer noen illojalitet mot de stater hvor disse borgere oppholder sig. En annen sak er at regjeringens lovbestemmelser ikke kan håndheves med makt uten samtykke av den stat hvor makt-anvendelse skal finne sted.

Det var følgelig ikke i strid med folkeretten at den norske regjering f. eks. ved provisorisk anordning av 22. April 1940 (siden avløst av prov. anordning av 18. Mai 1940) rekvirerte til bruk for staten norske skib utenfor det okkuperte norske område, eller at den ved provisorisk anordning av 12. Desember 1941 påla norske borgere i utlandet registrerings- og arbeidsplikt.

Videre må den landflyktige regjering være berettiget til å gi rettsbestemmelser som ikke endrer rettigheter og plikter for landets borgere under krigen, men derimot regulerer det strafferettslige og øvrige rettsoppgjør efter krigens opphør. Det var ikke i strid med folkeretten at regjeringen skjerppe straffen for landsforrederi (provisorisk anordning av 3. Oktober 1941) eller for visse andre grovere forbrytelser (provisorisk anordning av 22. Januar 1942). Heller ikke

var det i strid med folkeretten at der ble gitt særlige regler om rettergangen i landssviksaker, slik som det skjedde ved provisorisk anordning av 16. Februar 1945 (jfr. høiesteretts kjennelse i Hålandssaken av 9. August 1945.²⁵

Også utover disse grenser kan regjeringen være berettiget til å gi nye rettsbestemmelser, særlig i kraft av det folkerettslige represalieprinsipp, som følge av okkupasjonsmaktens brudd på folkeretten.

Det er efter norsk statsrett domstolenes sak å avgjøre om en provisorisk anordning er bindende og skal komme til anvendelse i en sak som domstolene skal pådømme. Også spørsmålet om en provisorisk anordning har sin tilstrekkelige hjemmel i konstitusjonell nødrett, hører under domstolene. Domstolene er ikke bundet av den utøvende makts påstand om at der har foreligget en ekstraordinær nødssituasjon. Men spørsmålet om der har foreligget en slik situasjon, må domstolene ta selvstendig stilling til. I den tid da stortinget faktisk var satt ut av spillet som følge av okkupasjonen, forelå der imidlertid forsåvidt en permanent nødssituasjon. Livsviktige norske interesser skulde varetas, og kunde ikke varetas uten en vidtgående lovgivningsvirksomhet fra regjeringens side. I denne situasjon måtte regjeringens myndighet nødvendigvis strekke sig langt og gi et vidt spillerum for regjeringens skjønn. Slik har også høiesterett sett på situasjonen.²⁶

Mens prøvelsen av anordningenes hjemmel i norsk statsrett hører under domstolenes myndighet, har domstolene ikke rett til å sette en anordning til side som folkerettsstridig, dersom den er rettmessig efter norsk rett. En provisorisk anordnings forhold till grunnloven avgjøres av høiesterett efter de samme processuele særbestemmelser som gjelder om prøvelsen av en lovs grunnlovsmessighet.²⁷ Det er all grunn til å sidestille provisorisk anordning og lov, også når det gjelder forholdet til folkeretten. Likesom en lov må anvendes av domstolene, selv om den er folkerettsstridig,²⁸ slik må det samme også gjelde om en provisorisk anordning. Heller ikke den kan settes tilside av en domstol bare med den begrunnelse at den er folkerettsstridig. Dette er uttrykkelig uttalt i Eidsiva Lagmannstings kjennelse av 12. Juli 1945 i Hålandssaken. Derimot fant høiesterett det ikke nødvendig å uttale sig om spørsmålet. Høiesterett anså det til-

²⁵ Riksadvokatens meddelelsesblad, nr. 3, 1945.

²⁶ Jfr. særlig den før siterte beslutning i Hålandssaken av 6. August 1945.

²⁷ Loven av 25. Juni 1926.

²⁸ Castberg, Norges statsforfatning, II, s. 220—21.

strekkelig å fastslå at de anordninger det gjaldt, ikke kunde anses stridende mot folkeretten.²⁹

Frigjøringen og dens rettsvirkninger.

1. Avtalene med Norges allierte. Den britiske og den norske regjering fastslo i en avtale av 28. Mai 1941 at et av krigens mål var å gjenopprette Norges frihet og selvstendighet ved helt å befri landet fra tysk herredømme.³⁰ Den 12. Juni 1941 fastslo medlemmene av det britiske samveldet og alle de okkuperte lands regjeringer at de alle vilde holde sammen til seiren var vunnet. Og den 1. Januar 1942 vedtar alle de forente nasjoner, ialt 26 stater, at de vil holde sammen og ikke slutte noen særskilt våpenstillstand eller fred med fienden. Norge trådte derigjennem inn i en formelig allianse med alle de andre fiender av aksemaktene.

Mellem Norge og de tre stormakter, De forente stater, Sovjet-samveldet og Storbritannia, ble det inngått betydningsfulle avtaler den 16. Mai 1944 angående styret i Norge under befrielsen av landet. Avtalene er hemmelige. Men i det offisielle kommuniqué som ble sendt ut efter undertegningen, heter det:

»Avtalene erkjenner at de alliertes militære sjefer under det første eller militære avsnitt av Norges befrielse de facto må inneha så meget av det høyeste ansvar og av myndighet over civiladministrasjonen som den militære situasjon kan komme til å kreve. Det er slått fast at så snart den militære situasjon tillater det, skal den norske regjering igjen overta sitt fullt konstitusjonelle ansvar for civilforvaltningen — med det forbehold at slike spesielle fordeler som de allierte styrker forisatt kan komme til å behøve på norsk område, skal gjøres tilgjengelig for å føre krigen til den endelige avslutning.»

Efter Tysklands kapitulasjon overtok regjeringen sitt »fullt konstitusjonelle ansvar for civilforvaltningen», i henhold til disse avtaler, den 7. Juni 1945, ved kong Haakons hjemkomst til landet.

Blandt de spesielle rettigheter som ble opprettholdt for de allierte styrker var rett til å holde krigsretter i Norge. En provisorisk anordning av 15. desember 1944 ga de norske regler om vitneplikt anvendelse ved allierte militærretter i Norge.

²⁹ Riksadvokatens meddelelsesblad, nr. 2, s. 2—3 och nr. 3, s. 6. I en dom av 14. nov. 1945 har høiesterett tatt standpunkt til spørsmålet, og overensstemmende med det som er hevdet i teksten. Riksadv.s med.bl., nr. 8, s. 25.

³⁰ Avtalen er ikke offentliggjort. Men dens innledning er gjengitt i utenriksministerens redegjørelse i stortinget den 19. Juni 1945 (Stort. forh. 1945, s. 17).

2. Rettsvirkningen av okkupasjonsmaktens bestemmelser. Folkerett og norsk rett. Når en militær okkupasjon opphører, står man overfor en rekke kompliserte rettsspørsmål angående de fortsatte rettslige virkninger av okkupasjonsmaktens bestemmelser. I den folkerettslige teori kan man se disse spørsmål behandlet ut fra den forutsetning at det er folkerettens regler som er avgjørende for hvad som skal opprettholdes, og hvad ikke, av okkupasjonsmaktens forføyninger. Det ledende synspunkt er da gjerne at myndighetsakter som okkupasjonsmakten har foretatt innen folkerettens ramme, bevarer sin gyldighet for fremtiden. De folkerettsstridige myndighetsakter blir derimot ugyldige.

Nu er det imidlertid i første rekke et internrettslig spørsmål hvilken skjebne okkupasjonsmaktens forføyninger skal ha i det okkuperte land etter okkupasjonens opphør.³¹ Det som de forfatningsmessige kompetente organer for det okkuperte land selv bestemmer om disse spørsmål, må i prinsippet være bindende. Men hvis man på det ene eller annet område mangler slike uttrykkelige bestemmelser, vil den folkerettslige bedømmelse av okkupasjonsmaktens handlinger bli et vesentlig moment. De grenser som gjelder for okkupasjonsmaktens myndighet etter Haagreglementet av 1907, stemmer med hvad som gjelder i kraft av folkerettslig sedvane. Norsk rett må, i mangel av motsatt bestemmelse, antas å harmonere med de alminnelige folkerettslige prinsipper vi her står overfor. Når folkeretten f. eks. forbyr okkupasjonsmakten å fremtvinge en ideologisk og statsrettslig »nyordning» i det okkuperte land, ligger det nær å anse myndighetsakter med dette formål for ugyldige og fremfor alt rettslig virkningsløse etter frigjøringen. På den annen side vil der være en lang rekke bestemmelser, både lover og forvaltningsakter, som okkupasjonsmakten har utferdiget uten noe slikt folkerettsstridig formål, og i det hele uten direkte sikte på okkupasjonsmaktens interesser. Det er nok å nevne som eksempel normale bestemmelser om prisregulering, stats- og kommuneskatter, varerasjonering. Det vilde være et lite rasjonelt standpunkt om man vilde betrakte bestemmelser av denne art for uten videre bortfalt bare av den grunn at de er utferdiget av myndigheter som er innsatt av okkupasjonsmakten og som må betraktes som dens organer.³² Selvsagt er den fortsatte gyldighet av slike »lojale» bestemmelser ikke folkerettslig påbudt. Men den fortsatte gyldighet av slike bestemmelser er praktisk hensiktsmessig og

³¹ Se om disse spørsmål Castberg, *Postliminium*, s. 3—6.

³² Jfr. Grette, i en samling radioforedrag: *Landssviksakene* (1945), s. 96.

i overensstemmelse med folkerettens ånd. Derfor må presumsjonen være for den fortsatte gyldighet.

Ennu klarere må det være at forholdet til folkeretten gir et brukbart ledende synspunkt, når spørsmålet gjelder den fortsatte gyldighet, ikke av generelle bestemmelser, men av individuelle forvaltningsakter angående borgernes forhold. Her vil f. eks. et folkerettsstridig påbud selvsagt måtte betraktes som en nullitet. Men om et organ for okkupasjonsmakten i henhold til gyldig lovgivning lojalt har gitt en konsesjon, meddelt en autorisasjon eller stiftet et ekte-skap, er der ingen grunn til uten videre å anse slike forvaltningsakter for å falle bort som ugyldige etter okkupasjonens opphør.

Med disse grunnsetninger stemmer i stor utstrekning de norske lovbestemmelser som dels før og dels etter frigjøringen er gitt om disse spørsmål. Her skal bare gjøres rede for hovedinnholdet av denne lovgivning.

3. Provisorisk anordning om okkupasjonslovgivningen. En provisorisk anordning av 26. Januar 1945 fastslår prinsippene for hvorvidt »bestemmelser av lovgivningsmessig innhold» fra okkupasjonstiden skal falle bort eller opprettholdes. Det heter i § 1 bl. a.

»Følgende bestemmelser faller bort ved frigjøringen:

- a) Bestemmelser som har hatt til formål å tjene okkupasjonsmaktens interesse eller må anses som ledd i Nasjonal Samlings forsøk på å nazifisere landet eller ellers må anses som utslag av maktmisbruk fra okkupasjonsmyndighetenes eller deres hjelpers side.
- b) Bestemmelser som er i strid med Grunnloven.
- c) Bestemmelser som går ut på å fastsette straff eller inndragning.»

Det er kongen eller den han bemyndiger, som skal avgjøre om en bestemmelse er av slik art som er nevnt under a). Bestemmelsen om denne myndighet for kongen må være slik å forstå at kongens avgjørelse bare har virkning for fremtiden. Kongen kan m. a. o. fastsette at en bestemmelse skal anses for bortfalt ved frigjøringen. Derimot inneholder anordningen ikke bestemmelser om hvad som skal anses for å ha vært ugyldig under okkupasjonen.

Lovregler fra okkupasjonstiden fortsetter å gjelde, hvis de ikke kommer inn under det ovenfor gjengitte punkt 1. Dog kan kongen eller den han bemyndiger, treffe annen bestemmelse.

Det følger av anordningens § 3 at der efter frigjøringen kan idømmes straff for overtredelser i okkupasjonstiden av bestemmelser, som ifølge kongens avgjørelse ikke faller inn under § 1, punkt 1, a. Man kan imidlertid ikke anse en slik avgjørelse ubetinget bindende

for domstolene. Kongens avgjørelse om at en lovbestemmelse har saklig karakter, har bindende virkning i saker angående de overtredelser som blir foretatt, etter at kongens avgjørelse er truffet. Men å gi en slik avgjørelse virkning for eldre overtredelser, vilde være i strid med grunnloven. Hvis man oppfatter avgjørelsen som en lovbeslutning, vilde det være å gi den tilbakevirkende kraft i strid med grunnlovens § 97. Hvis man oppfatter den som en konkret avgjørelse av et spørsmål om betingelsene for straff, vilde det være i strid med grunnlovens § 96, som krever at en slik avgjørelse skal treffes ved dom.

4. Restitusjonsanordningen. Den 29. Juli 1941 ble det gitt en provisorisk anordning om »gjenoptagelse og revisjon av judicielle og administrative avgjørelser og forvaltningsmessige dekreter truffet i Norge under den tyske okkupasjon». Denne anordning — den såkalte »restitusjonsanordning» — er endret og gjort mere detaljert ved en anordning av 17. August 1945.

Slik som anordningen lyder etter denne revisjon, faller den i tre kapitler, hvorav det første handler om »forvaltningsmessige avgjørelser», det annet om »dommer og andre rettslige avgjørelser m. v.» og det tredje inneholder »forskjellige bestemmelser». Disse siste handler bl. a. om omgjøring av visse rettsstridige rettshandler fra okkupasjonstiden, om inndragning og om opphevelse eller nedsettelse av erstatningsansvar for skadehandling, som har vært et ledd i motstanden mot fienden.

Forvaltningsmessige avgjørelser erklæres ved lovens § 1 for ugyldige, når de »umiddelbart bygger på lovbestemmelser fra okkupasjonstiden som er åpenbart rettstridige, og opprettholdelsen vilde inneholde en godkjenning av det rettstridige formål som har vært tilsiktet ved bestemmelsene». »Ugyldigheten medfører at avgjørelsen anses som om den ikke hadde vært truffet».

Denne nullitetsvirkning knyttes altså ikke bare til et inngrep i den enkeltes rett, som f. eks. en beslutning av »Ministerpresidenten» om »frakjennning av norsk statsborgerrett» i henhold til »lov» av 20. Mai 1943. Nulliteten rammer også en begunstigende forvaltningsakt, som f. eks. en beslutning av ligningsmyndighetene om godkjenning av skattefradrag for pengebidrag til N.S. (»lov» av 16. April 1942 nr. 4). I begge tilfelle er løsningen i god overensstemmelse med de prinsipper som ellers gjelder i norsk rett om ugyldige forvaltningsakter.⁵³ Derimot kan det vekke betenkeligheter at ifølge § 1, annet ledd et departement med bindende virkning kan fastsette at visse

⁵³ Castberg, Innledning til forvaltningsretten, 1938, s. 283 og 285—6.

avgjørelser går inn under ugyldighetsreglen. Dette er ensbetydende med å legge en vidstrakt doms-myndighet i departementets hånd. Grunnlovstridig er dette ikke. Og man kan lett finne beslektede ordninger i norsk lovgivning fra tiden før krigen. Men å gi departementet en slik myndighet, betyr allikevel en viss utglidning fra det strenge rettsstatsprinsipp som hører med i den rådende norske forfatningspolitiske ideologi.³⁴

En forvaltningsmessig avgjørelse fra okkupasjonstiden kan være ugyldig også om den ikke bygger på lovbestemmelser, som i sig selv er rettsstridige. Anordningens § 2 har slike tilfelle for öie. En slik avgjørelse »kan tas opp til ny behandling, prøvelse og revisjon når avgjørelsen antas å ha vært ledd i okkupasjonsmaktens eller Nasjonal Samlings forsök på å nazifisere landet eller ellers å ha vært utslag av maktmisbruk fra okkupasjonsmaktens eller dens hjelperes side. Det samme gjelder også ellers når det etter forholdene ville være åpenbart urimelig om avgjørelsen ble opprettholdt uforandret».

Bestemmelsen er temmelig ubestemt i sin rekkevidde. Til gjengjeld er det her ikke departementet eller overhodet noe forvaltningsorgan som treffer den endelige beslutning i revisjonsspørsmålet. Men den forvaltningsmessige beslutning kan bringes inn for domstolene av den som avgjørelsen er gått imot.

Ifølge anordningens § 3 faller en bevilling for utövning av erhvervsvirksomhet bort ved frigjøringen, »dersom det etter lovgivningen ikke er hjemmel for å utferdige slik bevilling». Av særlige grunner kan departementet fastsette en avviklingsfrist. »Alle andre slike bevillinger fra okkupasjonstiden må for å opprettholdes etter frigjøringen stadfestes av vedkommende myndighet, med mindre departementet har fastsatt at reglene i § 2 skal gjelde for vedkommende art av bevilling. Stadfesting kan nektes av samme grunner i henhold til hvilke bevillingen etter lovgivningen kan avslås». Ifølge § 4 må også konsekvensjoner på erhverv av rettighet stadfestes etter frigjøringen. Og stadfestingen er undergitt de samme bestemmelser som gjelder for meddelelse av ny konsesjon.

Disse regler i anordningen forutsetter at okkupasjonsmakten, selv når den praktiserer en gjeldende lovbestemmelse helt ut lojalt, er ute av stand til å gi norske borgere rettigheter overfor staten av samme art som de man oppnår under normale forhold. Efter min oppfatning må norsk rett antas å anerkjenne slike rettsstiftelser som okkupasjonsmakten og dens norske organer har foretatt under lojal

³⁴ Jfr. Castberg, De bærende idéer i det frie folkestyre, (1945), s. 26—27.

utövelse av den offentlige myndighet i landet. Et ekteskap, stiftet efter norsk lov under okkupasjonen, kan ikke erklæres ugyldig med hjemmel i den efterfølgende restitusjonslovgivning. Samme krav på å få sin rett opprettholdt har vel også de som i okkupasjonstiden har fått bevillinger og konsesjoner ved fullt ut lojale forvaltningsakter på basis av lovgivningen fra før okkupasjonen. — Det er forøvrig heller ikke sannsynlig at restitusjonsanordningens bestemmelser om bevillinger og konsesjoner vil bli brukt på annen måte, av de myndigheter som skal gjennomføre revisjonen.

Restitusjonsanordningens annet kapitel, som handler om rettslige avgjørelser, gir først en del regler om straffesaker. I § 6 bestemmes det at straffedommer, som er avsagt av tyske domstoler i Norge, er uten rettsvirkning. Visse norske, nazistiske særdomstoler anses i denne sammenheng for tyske. »I tvilstilfelle avgjør Justisdepartementet hvilke domstoler dette er». Denne siste bestemmelse inneholder igjen en viss avvikelse — om enn ikke praktisk særlig betydningsfull — fra prinsippet i grunnlovens § 96 om at betingelsene for straff skal konstateres ved dom, og ikke administrativt. Også andre straffedommer fra okkupasjonsårene er uten rettsvirkning når de er bygget på straffebud, gitt av tyske myndigheter, eller på visse straffebud som oppregnes i anordningens § 7. Justisdepartementet kan fastsette at også andre straffebud fra okkupasjonstiden skal anses for å inngå under den fortegnelse anordningen stiller opp.

Selv om en straffedom fra okkupasjonstiden ikke er bygget på slike straffebud som her er nevnt, kan saken under visse betingelser kreves gjenopptatt. Dette er f. eks. tilfelle, »når avgjørelsen umiddelbart bygger på lovbestemmelser fra okkupasjonstiden som må anses for rettsstridige eller har hatt til overveiende formål å tjene okkupasjonsmaktens interesser, og det ikke er åpenbart at forholdet har vært uten betydning for avgjørelsen» (§ 9 a). Det samme gjelder »når dommer, lagrettemann eller domsmann som var eller hadde vært medlem av N.S. under okkupasjonen eller på annen måte hadde gjort seg skyldig i landsvik, har deltatt i avgjørelsen og det er grunn til å anta at forholdet har hatt betydning for utfallet» (§ 9 b). Selvsagt kan der kreves gjenopptagelse »når den handling som saken angår er begått som et ledd i motstanden mot fienden og som følge herav ikke kan anses som rettsstridig» (§ 9 c), eller »når det er grunn til å anta at avgjørelsen er påvirket av politiske hensyn» (§ 9 e).

Under lignende betingelser kan også pådømte civile saker kreves gjenopptatt.

5. Rettsoppgjøret og grunnlovens § 97. Som før nevnt, må det visstnok antas at norsk rett respekterer og opprettholder de rettslige situasjoner som under krigen er skapt ved tyske eller norske okkupasjonsorganers lovmessige og lojale forvaltningshandlinger. Der kan ved organer, som okkupasjonsmakten har innsatt, være stiftet rettigheter som må respekteres av den etterfølgende lovgivning.

Det er imidlertid på det strafferettslige område at man i særlig grad har vært stillet overfor spørsmålet om hvad grunnlovens forbud mot tilbakevirkende lovgivning (Grl.s § 97) medfører for det norske rettsoppgjør.

Der har for det første meldt sig det spørsmål om de provisoriske anordninger av 1941 og 1942 angående dødsstraff kan anvendes, når de jo ikke har vært kunngjort i Norge på den vanlige lovbefalte måte. Höiesterett har i sin kjennelse i Hålandssaken den 9. August 1945 antatt at dette forhold ikke spiller noen avgjørende rolle. Spørsmålet ble dog ikke løst for det tilfelle at det hadde dreiet sig om en bestemmelse som satte straff for et tidligere straff-fritt forhold. Forøvrig henviste höiesterett til lagmannsrettens domsgrunner, som anfører et prejudikat fra 1937, men ellers peker på at kunngjøringen fra London i sin tid dog skjedde i den utstrekning den var mulig. — Efter omstendighetene må denne kunngjøring anses tilstrekkelig.³⁵

Spørsmålet om kunngjøring er nødvendig, ble også behandlet i höiesteretts dom av 27. August 1945 i straffesaken mot Carl Stephanson. Det gjaldt her anvendelsen av straffebestemmelsen i landssvikanordningen av 15. Desember 1944, som overhodet ikke var kunngjort for frigjøringen. Höiesterett antok at landssvikanordningen i dette tilfelle ikke ledet til noen ugunstigere behandling av tiltalte enn han vilde ha fått efter den eldre lovgivning. Av denne grunn var det ikke i strid med grunnlovens § 97 å bringe landssvikanordningen til anvendelse.

Landssvikanordningens § 25 gjør enhver som efter 8. April 1940 på straffbar måte har vært medlem av en N.S.organisasjon, ansvarlig for den skade organisasjonen har voldt ved medvirkning til det rettsstridige styre av landet. Denne erstatningsregel fant höiesterett å kunne bringe til anvendelse for hele okkupasjonstiden, uten hinder av grunnlovens § 97. Domstolens flertall fant nemlig at det erstatningsansvar landssvikanordningen her fastsatte, allerede fulgte av alminnelige erstatningsgrunnsetninger i norsk rett.

³⁵ Höiesterettsdommen er tatt inn i Riksadvokatens meddelelsesblad nr. 3, og lagmannsrettsdommen i nr. 2 for 1945.

Mindretallet (tre dommere) hevdet — efter min mening med større rett — at der ikke bestod en så nær årsakssammenheng mellem medlemskapet i partiet og »partiets rettsstridige styre av landet» at erstatningsansvar fulgte av den alminnelige erstatningsrett. Under disse omstendigheter kunde den nye erstatningsregel ikke komme til anvendelse. Da den overhodet ikke var kunngjort för frigjøringen, kunde den efter mindretallets mening ikke engang anvendes for tiden efter utferdigelsen, den 15. Desember 1944.³⁶

De offentlige myndighetsorganer efter frigjøringen.

1. »Utrenskning» i den offentlige tjeneste. I løpet av en så langvarig okkupasjon som den tyske i Norge er der nødvendigvis ansatt en lang rekke offentlige tjenestemenn. Selv om man ikke hadde fått noensomhelst lovbestemmelse om rettsvirkningen av slike ansettelser, hadde man måttet betrakte ansettelsene som ugyldige, hvis de var skjedd ut fra rettstridige motiver eller iøvrig i strid med de folkerettslige prinsipper om okkupasjonsmaktens myndighet. Og om alle ansettelser vilde gjelde at tjenesteforholdet måtte kunne bringes til opphør efter frigjøringen.³⁷

Man har nu en provisorisk anordning av 26. Februar 1943 — revidert ved provisorisk anordning av 24. November 1944 — å holde sig til i disse spørsmål.³⁸ Den, som under okkupasjonen er tilsatt i offentlig stilling, kan ifølge anordningens § 3 overhodet ikke fortsette i sin stilling efter okkupasjonens opphør, med mindre ansettelsen blir godkjent av den lovlige ansettelsesmyndighet. På den annen side skal tjenestemenn, som er satt ut av stilling i strid med gjeldende regler, betraktes som rette innehaver av stillingen, hvis ikke annet blir bestemt (§ 6). Og dette skal (ifølge § 7) også gjelde for offentlige tjenestemenn som under okkupasjonen har vært tvunget til å oppgi sin stilling som følge av forføyninger av okkupasjonsstyret, eller som av politiske eller samvittighetsmessige grunner frivillig har trådt tilbake fra utførelsen av sin tjeneste.

Anordningen har også bestemmelser (§§ 1 og 2) om utrenskning blant de tjenestemenn som er tilsatt för okkupasjonen, men ved sitt forhold til okkupasjonsmyndighetene eller deres hjelpere har vist sig uverdige til sin stilling. Disse tjenestemenn kan avskjediges ved dom, selv om deres forhold ikke finnes å gi grunn til straff. En tjenestemann skal i alle tilfelle straks fjernes midlertidig fra sin stilling,

³⁶ Jfr. Castberg, Norges statsforfatning, II, s. 256—58 og 292.

³⁷ Jfr. herom Castberg, Postliminium, s. 12—16.

³⁸ »Provisorisk anordning om gjenoppretting av lovlige forhold i den offentlige tjeneste i Norge.»

når man må regne med at han vil bli fradømt — eller avskjediget fra — sin stilling. Først og fremst kommer denne suspensjonsregel til anvendelse overfor dem som, f. eks. ved medlemskap i N.S., har gjort sig skyldig i landsforredersk forhold. Endelig fradømt sin stilling vil en tjenestemann, som er landsforreder, bli ved dommen i den straffesak som vil bli anlagt mot ham.

Alle »utnevnelser, forfremmelser og ansettelse av sivile tjenestemenn», som er foretatt utenfor Norge under krigen, er midlertidige, hvor ikke annerledes uttrykkelig er bestemt. De »opphører automatisk tre måneder, efter at de lovlige myndigheter igjen er blitt herre i Norge». Dette er fastslått ved en kgl. resolusjon av 19. November 1943.

2. Kommunalforvaltningen. Om den foreløbige ordning av det kommunale styre i Norge efter frigjøringen er der gitt en provisorisk anordning av 5. Mars 1943. Denne anordning er supplert ved en kgl. resolusjon av 24. Mars 1944.

I henhold til disse bestemmelser skulde overgangen til normale forhold i kommuneforvaltningen skje i to etapper. Fylkesmannen skulde først oppnevne minst to personer til sammen med ham å danne det midlertidige »fylkesutvalg» for fylket. Fylkesutvalget skulde oppnevne midlertidige ordførere i fylkets kommuner, og ordførerne skulde så oppnevne et midlertidig kommunestyre med samme antall medlemmer som det siste lovlige formannskap.

Næste avsnitt i overgangsstadiet skulde intre, når fylkesmennene kunde innkalle de gamle kommunestyrer for 1938—40. Dette skulde skje snarest mulig. Men de gamle kommunestyrer skulde efter anordningens system ikke ha annen funksjon enn å velge midlertidige formannskap til avløsning av de første midlertidige formannskap som de midlertidige ordførere hadde oppnevnt. Og disse midlertidige formannskap nr. 2 skulde så styre kommunene inntil nye kommunevalg kunde holdes.

Ved behandlingen i odelstinget av et lovforslag angående gjennomføringen av de første kommunevalg efter frigjøringen viste det sig at denne overgangsordning ikke hadde tingets tilslutning. Mot én stemme vedtok odelstinget den 27. Juni 1945 en henstilling til regjeringen om »å foranledige at de gamle by- og herredsstyrer trer i virksomhet i den tid som står igjen inntil nyvalgte kommunestyrer er trådt sammen».³⁹ I hennhold hertil fremsatte regjeringen en proposisjon til en »lov om foreløpig ordning av det kommunale styre».

³⁹ Stort. tid. 1945, forhandlinger i odelstinget, s. 12.

Den lov som ble vedtatt i henhold til dette forslag er datert 13. Juli 1945. I stedet for det midlertidige formannskap som skulde ha vært oppnevnt i henhold til den provisoriske anordning av 5. Mars 1943, skal ifølge denne lov etter første fase i den midlertidige ordning de gamle kommunestyre gjeninntre i sin virksomhet. Det skal skje innen 15. August 1945. Medlemmer, »som nasjonalt sett har vist en uverdlig holdning under okkupasjonen», skal ikke inkalles. Denne utrenskning skal gjennomføres på administrativ vei.

I henhold til denne lov er kommunene blitt styrt intil de nyvalgte kommunestyre kunde tre sammen umiddelbart efter kommunevalgene den 3. Desember 1945.

3. Stortingets stilling. Det storting som på selve invasjonssdagen den 9. April 1940 holdt møte på Elverum, var det 89:de ordentlige storting. Dets forhandlinger var åpnet av kongen den 11. Januar 1940 og dets medlemmer var valgt i 1936. Stortinget trådte ikke sammen i hele okkupasjonstiden. Den 10. Januar 1941 skulde dets mandat normalt være utløpet. Men spørsmålet om mandatperioden skulde anses automatisk forlenget, fordi nytt valg ikke hadde kunnet holdes, ble i stor utstrekning holdt svevende i okkupasjonsårene. Regjeringen tok ikke standpunkt til spørsmålet. Og i det okkuperte Norge kunde iallfall ikke noen offentlig diskusjon finne sted om et spørsmål av denne art.

Den 14. Juni 1945 trådte imidlertid stortinget sammen, efter innkallelse av sitt presidentskap. Der lå heri utvilsomt en tilsidesettelse av grunnlovens uttrykkelige bestemmelser om stortingsmandatets varighet. Den tankegang som lå bak, var at grunnloven forutsetter stortinget som en permanent institusjon, forsåvidt som det ene stortings mandattid varer til det næstes begynner. Når valg ikke hadde kunnet holdes, måtte dette medføre at det siste storting fungerte videre, til det fikk avløsning på lovlig vis. Dette resonnement ut fra grunnlovens »ånd» og »de forfatningsmessige realiteter»⁴⁰ var det sterkeste av de argumenter som kunde føres i marken for presidentskapets standpunkt. Mindre verdi hadde en annen påstand, som også spilte en rolle i debatten, og som gikk ut på at Elverumsfullmakten vilde være bortfalt i samme øieblikk som man anså stortingets funksjonstid opphørt. »Intet storting kan gi en fullmakt, som varer ut over dets funktionstid», heter det i komitéens innstilling.⁴¹ Det er

⁴⁰ Utenriks- og konstitusjonskomitéens innstilling av 25. Juni 1945. (Innst. S. nr. 4, 1945, s. 5, 2. spalte.)

⁴¹ Inst. S. nr. 4, 1945, s. 6, 2. spalte.

ikke noe grunnlag i grunnloven eller i statsrettslig teori eller praksis for en slik påstand. Tvert imot. Bortsett fra den tidsbegrensning som gjelder for gyldigheten av stortingets skatte- og bevilgningsbeslutninger, kan stortingets plenarbeslutninger gis gyldighet for en ubestemt fremtid, på samme måte som de formelle lover. Dette gjelder stortingets bemyndigelser til regjeringen like fullt som andre deler av en plenarbeslutning. Ingen vil vel falle på å hevde at f. eks. stortingets samtykke til å inngå en traktat eller selge statseiendom faller bort, så snart et nyvalgt storting trer sammen.

Forlengelsen av stortingets mandattid ut over 10. Januar 1941 kan altså ikke med rette begrunnes med at dette var nødvendig for at Elverumsfullmakten skulde bevare sin gyldighet. Der kunde anføres gode grunner også for det motsatte standpunkt: at man holdt sig til grunnlovens regel om at stortinget bare fungerer i fire år. Det var av særlig viktighet nettop under krigen at den norske stats høieste organer hadde en uomtvistelig basis i forfatningen. Det hadde kongen og statsrådet. Stortinget kunde derimot etter 10. Januar 1941 ikke anses for lovlig uten i kraft av en tilsidesettelse av uttrykkelige bestemmelser i grunnloven, i henhold til konstitusjonell nødrett. Noen nødvendighet for å forlenge den grunnlovbestemte funksjonstid var det i all fall ikke under okkupasjonen. De fleste medlemmer av stortinget var blitt hjemme i landet. Og så lenge okkupasjonen varte kunde de faktisk så allikevel ikke tre sammen. Først etter frigjøringen trengte man stortinget. Og da kunde et nytt storting velges meget hurtig og tre sammen snarest.

Jo lenger tiden gikk siden stortingsvalget i 1936, desto vanskeligere kunde de som dengang var valgt, pretendere å representere folkeviljen i landet.

Imidlertid var stortinget selv den eneste instans som kunde avgjøre spørsmålet om stortingets lovlighet. Dette må følge ved en analogisk slutning fra regelen i grunnlovens § 64, hvorefter det er stortinget som avgjør spørsmålet om lovligheten av de »fullmakter» som de valgte representanter utstyres med. Det var stortinget som i 1940, ved å konstituere sig som lovlig storting bindende fastslo at den dengang nye regel om fire års funksjonstid skulde gjelde allerede for det sittende storting. Med bindende virkning for alle og enhver var det dermed avgjort at stortinget fra 1936 skulde fungere i fire år, til tross for at regelen om tre års funktionstid gjaldt, da stortinget ble valgt. På samme måte var lovligheten av det storting som trådte sammen påny den 14. Juni 1945, avgjort i og med at stortinget gjen-

opptok sine forhandlinger. Stortinget hadde kunnet be høiesterett om en betenkning i henhold til grunnlovens § 83, både da det gjaldt overgangen til fireårsperioden, og da det gjaldt stortingets sammen-treden på ny i 1945. Men stortinget avgjorde disse spørsmål uten å be høiesterett om råd. Å sette sig ut over avgjørelser av denne art har domstolene overhodet ikke myndighet til, så sandt den forsamling som treffer avgjørelsen, ikke har vært uten rimelig grunnlag for sitt krav om å være lovlig storting.

Også efter at stortingsvalg var holdt den 8. Oktober 1945, trådte stortinget fra 1936 sammen til fortsatt möte. Spørsmålet om det gamle stortings funksjonstid skulde vare helt til 10. Januar 1946, ble nu forelagt for høiesterett til uttalelse i henhold til grunnlovens § 83.⁴² Høiesteretts betenkning ble avgitt den 20. November 1945, og hadde tilslutning av 11 av de 12 dommere som deltok i saksbehandlingen. Konklusjonen lød:

»Høiesterett antar at det er forfatningsmessig lovlig:

1. at det i funksjon værende 89.ordentlige Storting under den nåværende situasjon treffer beslutning om at det anser sin funksjonstid endt ved det nye Stortings sammentreden, selv om denne sammen-treden finner sted før 10. Januar 1946,....
2. at det nyvalgte Storting sammenkalles og konstitueres før det i Grunnlovens § 68 nevnte tidspunkt.»

4. Parlamentarisme i krig og fred. Krigsårene har ført med sig at den norske parlamentarisme tildels har fått nye former. I tilslutning til hvad stortingets president uttalte på Elverumsmötet den 9. April 1940 uten motsigelse fra noe hold, ble den sittende regjering av arbeiderpartiet i statsråd på Stuguflaten den 22. April 1940 utvidet med tre nye medlemmer. De nye statsråder skulde være »konsultative». De representerte politisk hver ett av de »borgerlige» partier. Det var første gang i vår historie siden 1905 at en regjering var sammensatt av medlemmer av alle de store partier.

Dette utvidede ministerium beholdt sin chef, Nygaardsvold, gjennom alle krigsårene og ble det mest langvarige Norge har hatt under parlamentarisk styre.⁴³ Da Nygaardsvolds regjering hadde innlevert sine avskjedsansøkninger, henviste alle de partier som var representert på stortinget, kongen til hjemmefrontens leder, høieste-

⁴² Jfr. angående spørsmålet om adgangen til å rådspørre høiesterett min betenkning, Stortinget efter valget 1945, inntatt i Stort. dok. nr. 10, 1945. I samme Stort. dok. er også tatt inn en uttalelse av professor Skeie.

⁴³ Ministeriet Nygaardsvold ble utnevnt 19. Mars 1935 og fikk avskjed 12. Juni 1945.

rettsjustitiarius Paal Berg.⁴⁴ Denne fant imidlertid ikke at de forutsetninger han anså nødvendige, var tilstede, og henviste kongen til arbeiderpartiet. Med Einar Gerhardsen som chef ble det nu dannet en koalisjonsregjering med representanter ikke bare for de partier som hadde vært representert i Nygaardsvolds krigsregjering, men også for kommunistene.

Denne regjering la frem for stortinget en erklæring som ga uttrykk for den vilje til å opprettholde samholdet fra okkupasjonsårene som også lå til grunn for de politiske partiers fellesprogram.⁴⁵ Regjeringens forhold til stortinget var også i en annen henseende preget av en saklighet og frihet for partipolitiske prestigehensyn, som man ikke finner noe tilsvarende til i mellomkrigsårenes norske parlamentariske liv. Regjeringen søkte ikke ved å stille kabinettsspørsmål å tvinge sin oppfatning igjennom i stortinget, hvor stortingets flertall viste sig å ha en mening, som avvek fra regjeringens. Ved én anledning var stillingen slik at en regjeringskrise antagelig vilde ha vært uundgåelig, om man hadde fulgt gamle sedvaner. Regjeringens standpunkt til spørsmålet om den foreløbige ordning av det kommunale styre ble, som før nevnt, underkjent av odelstinget, mot én stemme. Men der var ikke stillet kabinettsspørsmål, og der ble ingen regjeringskrise.⁴⁶

Efter at stortingsvalget den 8. Oktober 1945 hadde gitt arbeiderpartiet flertall på stortinget, søkte Gerhardsens samlingsregjering avskjed og der ble dannet en ren arbeiderpartiregjering med samme chef. Tidligere har regjeringsskifte som følge av valget alltid skjedd først efter at det nye storting er trådt sammen første hverdag efter 10. Januar året efter valget (grunnlovens § 68). Den sittende regjering fant denne gang ikke grunn til å vente på det nye storting. Og da regjeringsdannelsen stilltiende ble godtatt av det gamle storting, var den ikke i strid med den parlamentariske hovedgrunnsetning som gjelder i Norges forfatning.⁴⁷

Avsluttet 30. November 1945.

⁴⁴ Se Statsministerens redegjørelse i Stortingstidende, Forh. i Stortinget, 1945, s. 65.

⁴⁵ Stort. forh. 1945, Forhandlinger i Stortinget, s. 37.

⁴⁶ Stort. tid., 1945, Forh. i Odelstinget, s. 3 og ff.

⁴⁷ Jfr. herom min før nevnte betenkning av 29. Oktober 1945, i Stort. dok. nr. 10, avsnitt VIII.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Frankrike fortfarande Författningen av 1875 utsattes som bekant från **utan konstitution.** högerhåll för skarp kritik redan långt före det andra världskriget. Ur politisk synpunkt särskilt betydelsefulla voro de attacker, som i början av 1930-talet riktades mot den som fallfärdig stämpade »regimen». Dessa attacker sattes in främst mot författningens svagaste punkter, särskilt regeringarnas instabilitet, och skulle kanske därför ha fört till resultat om syftet verkligen hade varit det uppgivna: att rädda republiken. De kretsar som före och efter fascistupplöppet i Paris den 6 febr. 1934 krävde, att regeringsmakten skulle stärkas, spekulerade emellertid så uppenbart i hoppet, att deras författningsreform skulle bli inkörsporren till ett »auktoritärt» styrelsesätt, att vänsterpartierna och radikalerna satte sig på tvären. Det i och för sig moderata reformförslag, som Gaston Doumergue senare under 1934 lade fram i egenskap av den dåvarande samlingsregeringens konseljpresident, røjde tillräckligt mycken släktskap med de facistificierade högerförslagen för att radikalerna skulle ana oråd. Enligt Doumergues förslag skulle konseljpresidenten få rätt att utan senatens godkännande upplösa deputeradekammaren, och deputeraderna skulle förlora sitt budgetinitiativ.

Att konstitutionell reformiver vid 1930-talets början inte bara fanns hos högern framgår emellertid av författaren Jules Romains' och hans lilla studiegrupps »plan av den 9 juli» 1934. Enligt denna skulle ett parlamentariskt misstroendevotum automatiskt besvaras med upplösning; planen hade ett korporatistiskt inslag i form av fasta yrkesorganisationer och ett nationellt ekonomiskt råd.

De avskräckande »auktoritära» mönster, som Italien och Tyskland och senare även Spanien företedde, gjorde alla dylika förslag oantagbara för den franska vänstern, och det blev Pétain förbehållet att i extrem form förverkliga dem i sin författning av den 10 juli 1940. Det finns ingen anledning att här närmare gå in på denna. Viktigare är de konstitutionella reformförslag, som den franska motståndsrörelsen under ofärdsåren utarbetade i Frankrike och Nordafrika.

Det låg i sakens natur, att dessa förslag skulle bygga på den av Pétain och hans tyska bundsförvanter förtrampade folksuveränitetens princip. Den nya författningen borde enligt de under ockupationstiden lanserade förslagen stadga allmän rösträtt, inklusive kvinnorösträtt. (Det bör inom parentes nämnas, att högermannen Tardieu redan i sitt 1934 utgivna arbete »L'heure de la décision» hade föreslagit införande av rösträtt för kvinnor).

Det mest kända bland de under kriget utarbetade fullständiga konstitutionsförslagen torde vara det som 1943 lades fram av den s. k. allmänna

studiekommisionen (*le Comité Général d'Etudes*). Förslaget (som återfinnes i *les Cahiers Politiques* för oktober 1945) bevarade 1875 års konstitutions *architecture générale* men möjliggjorde en betydligt starkare presidentmakt. Republikens president skulle nämligen väljas av en större korporation än den s. k. nationalförsamlingen, och han fick upplösningsrätt, vidsträckt förordningsrätt samt befogenhet att utöva ett slags suspensivt veto mot det på två kammare uppdelade parlamentet. Detta kunde icke höja regeringens förslag om statsutgifter eller utöver en viss tid förhålla budgetens antagande.

Studiekommisionens förslag röjer en påtaglig frändskap med de projekt, som högern före kriget hade lanserat. Det visade sig också efter hand, att motståndsrörelsens vänster inte ville veta av den »starka regering», som studiekommisionens förslag så tydligt åsyftade att skapa. Den franska motståndsrörelsen (eller -rörelserna) inneslöt ju (ty det kan anses berättigat att begagna imperfektum) representanter för vitt skilda åsiktsriktningar, och i den konstitutionella frågan gingo meningarna snart klart isär. Det är betecknande, att det för hela motståndsrörelsen gemensamma program, som Nationella motståndsrådet på senvintern 1944 utarbetade i det ockuperade Frankrike, nämner de konstitutionella frågorna i helt allmänna vändningar — praktiskt taget endast i form av en uppräknning av de rättigheter, som den nya konstitutionen borde garantera. (En fullständig översättning av Nationella motståndsrådets program återfinns i Robert Rieffels arbete »Frankrike av i dag», Stockholm 1945).

De politiska partierna ha således överlevt både ockupationen och motståndsrörelsen, och på det konstitutionella området utvecklade de efter hand ganska klart utformade ståndpunkter, särskilt beträffande förhållandet mellan exekutiv och legislativ makt. Det bör inom parentes sägas, att partiväsendet i det befriade Frankrike äger en vida större styrka och fasthet, än det hade i tredje republiken. I en nyligen publicerad tidningsartikel angav den kände skriftställaren André Siegfried just partidisciplinen som ett av den då sittande konstituerande nationalförsamlingens mest kännetecknande drag. Ledamöterna påstods aldrig avbryta en talare av annan åsiktsriktning än deras egen, bara applådera sina egna osv.

Den framställning av de olika partiernas konstitutionella program, som i det följande ges, har hämtats ur ett arbete med titeln »La Constitution de Quarante-Six», som vid slutet av 1945 utan författarnamn utgavs av ett nystartat förlag vid namn A. C. T. E. S.

Ett fullständigt förslag till ny författning har veterligen endast det kommunistiska partiet utarbetat. Detta förelades den konstituerande nationalförsamlingen av partimedlemmarna in corpore i form av grundlagsmotion den 23 nov. 1945. Förslaget inledes med en något knapp rättighetsförklaring, inneslutande även rätt till arbete. Hela lagstiftningsmakten skall tillhöra en nationalförsamling på en kammare, vald för fyra år av män och kvinnor över 20 år efter proportionellt röstsätt och listval. Republikens president väljs för 6 år av församlingen och utser själv sina ministrar men blir en väsentligen representativ personlighet. Republikens näst högsta ämbetsman blir församlingens talman; stödd av församlingens permanent samlade *bureau* utövar han, då församlingen inte är samlad, en viss kontroll över

regeringen. Konseljpresidenten — nr 3 på rangskalan — leder regeringens arbete, men kontrolleras av församlingen och har dessutom vid sin sida rådgivande sociala, ekonomiska, kulturella och militära råd, vilkas medlemmar utses av församlingen. En tidstypisk bestämmelse i det kommunistiska konstitutionsförslaget är väljarnas rätt att återkalla en deputerads mandat. Förslaget innehåller även bestämmelser om expropriation — med eller utan ersättning.

Det socialistiska partiet har inte utarbetat något fullständigt konstitutionsförslag. Förhållandet har möjligen sin grund i att åsikterna på flera punkter gå isär. Uttalanden av de ledande socialisterna Léon Blum, Vincent Auriol och André Philip kunna emellertid anföras som belysande för socialisternas konstitutionella uppfattning.

Socialisterna äro i allmänhet böjda att avskaffa presidentämbetet. »Vi skall inte ha två huvuden i toppen», heter det. Församlingen utser själv regeringschefen, och denne sitter så länge församlingens valperiod varar. Ministrarna är solidariskt ansvariga inför församlingen och kunna fällas av denna; enligt ett förslag av Vincent Auriol skall församlingen automatiskt upplösas, när den har fällt en regering. Vincent Auriol har uttalat sig för tvåkammersystem, under det att Blum och andra socialister nöjer sig med en kammare. De, som bara vill ha en kammare, förorda upprättandet av rådgivande organ, som skola representera provinserna och de olika yrkena och även få ett slags förordningsrätt. Församlingens (resp.: församlingarnas) medlemmar väljas proportionellt på listor efter allmän rösträtt och kunna återkallas av sina valmän.

Det tredje stora partiet i Frankrike av i dag är som bekant MRP — förkortning av *Mouvement Républicain Populaire*. Det är den enda betydande nya partibildning, som motståndsrörelsen skapade. Dess tendens är katolsk, och trots att partiet har anslutit sig till motståndsrörelsens nämnda, socialt mycket radikala program av 1944, har MRP kommit att i dagens parlamentariska läge utgöra ett slags center. Detta framgår på sitt sätt av partiets ståndpunkt i konstitutionsfrågan. Något officiellt, utarbetat förslag har MRP veterligen inte lagt fram, men dess önskemål utvecklades i augusti 1945 utförligt av partiets parlamentariske ledare, juris professorn och Nürnbergåklagaren François de Menthon. Menthons önskemål kunna sammanfattas så här:

Den nya konstitutionen bör inledas med en förklaring om medborgarnas rättigheter och plikter. Folksuveräniteten skall tryggas genom decisiva referenda i konstitutionella och andra viktigare frågor. Republikens president väljs för 7 år av ett mycket stort elektorskollegium. Han handhar den högsta vården om författningens helgd, utrikespolitikens kontinuitet, försvarets styrka och alla fransmäns gemensamma intressen. Han till- och avsätter konseljpresidenten, men denne skall åtnjuta den för fyra år valda deputeradekammarens förtroende. Vid sidan av denna »politiska» kammare finns en »representantkammare», vald för 6 år av *des organisations économiques, syndicales et familiales*, vilkas sammansättning skall fixeras i ett särskilt statut. Regeringens medlemmar skola vara solidariskt ansvariga inför bägge kamrarna (ehuru tydligen inte på alldeles samma sätt), och regeringens stabilitet tryggas genom upplösningsrätt. Deputeraderna väljas med

allmän rösträtt och proportionalval. Varje parti får endast ha en lista. Ett särskilt statut skall trygga partiernas sant demokratiska sammansättning.

Den egentliga högern (vars medlemmar numera kallas *modérés*) var först uppdelad på flera smågrupper, men dessa slöt sig på senvintern samman i *Parti Républicain de la Liberté*. Som typiskt för åtminstone den moderata högerns konstitutionella uppfattning torde man kunna beteckna det program, som Joseph Denais har lagt fram i arbetet »La Réforme constitutionnelle».

Denais vill göra republikens president till garant för statslivets kontinuitet och låter honom själv utse sina ministrar. Denais skulle helst vilja låta välja honom »på amerikanskt sätt» men erkänner, att den franska partisplittningen lägger hinder i vägen, och föreslår i stället, att ett särskilt elektorskollegium — bestående av parlamentets båda kammare samt representanter för arbetarna, arbetsgivarna och andra grupper — får utse statsöverhuvudet. Konsejppresidenten äger »den fulla exekutivmakten» men kan fällas, om den ena av de två kamrarna uttalar misstro mot hans »allmänna politik». Det ligger dock i »statschefens» skön att i ett sådant läge alternativt upplösa vederbörande kammare. Upplösningen blir obligatorisk, när deputeradekammaren inom loppet av en enda legislatur har fällt tre ministrar. Parlamentet består av kammare och senat och får vid sin sida ett rådgivande »imperieellt parlament». Kamrarna »skola låta regeringen regera» och saknar budgetinitiativ. Kamrarna tillsätts medelst proportional- och listval med fördelning av överskottsmandat på missgynnade partier över hela landet. Författningen bör i sitt förord innehålla en rättighetsförklaring.

Det radikala partiet tycks vara mindre intresserat för författningsreformen än något annat. I stort sett synes radikalerna vara belättna med 1875 års författning och önska dess återinförande. I tidningar av närmast radikal färg har man sett uttalanden av innebörd, att en konstitutionell reform bör förordas, endast i den mån syftet begränsas till införandet av smärre ändringar i 1875 års författning, vilka inte på någon punkt bryta mot dennas principer.

Denna översikt över de franska partiernas konstitutionella program ger en antydning om vilka ståndpunkter, som främst skilja vänstern från högern. Vänsterpartierna frukta framförallt, att regeringen skall få för stor makt, och vilja i folkrepresentationens kraftigt omgärdade maktställning skapa en garanti däremot, under det att högern å sin sida ser en fara i »den allsmäktiga församlingen». Respektive ståndpunkter ha stöd i historiska erfarenheter, särskilt från den stora revolutionen och de två bonapartistiska diktaturernas framväxande. För kommunisterna och flertalet av socialisterna ter sig den suveränt maktägande kammaren i belysning av dessa historiska erfarenheter som den enda fullt demokratiska representationsformen — den enda som kan ge ett tillförlitligt uttryck åt folkviljan. Så som enkamarsystemet tidigare i Frankrikes historia gestaltades i praktiken kom det ju att i förening med andra omständigheter göra regeringsmakten svag och osjälvständig. Det synes som om detta förhållande skulle eftersträvas av kommunister och socialister.

En kuriös nyhet i de kommunistiska och socialistiska konstitutionsförslagen är den påbyggnad på det representativa systemet i dess traditionella form, som bestämmelsen om de deputerades revokabilitet utgör. Ett symptom av samma slag är kravet på proportionella vals införande. Det i tredje republiken tillämpade systemet — enmansvalkretsar med omval, när ingen kandidat vid det första valet hade uppnått absolut majoritet — blev efter hand mycket impopulärt, särskilt på grund av de pakter med valmän av annan politisk färg, som kandidaterna nödgades ingå för att nå majoritet vid omvalet. Proportionalvalet samt väljarnas rätt att återkalla en deputerad, som har förverkat deras förtroende, anses komma att skydda dem mot att bli dragna vid näsan av sina representanter och samtidigt gardera partiprogrammens integritet.

Det styrelsesätt, som kommunisterna och socialisterna eftertraktat, be-tecknades tidigare i fransk konstitutionell debatt vanligen som *le système parlementaire*. Flera yttre likheter med de brittiska reglerna faller ju också i ögonen, även om systemet i praktiken har fungerat på helt olika sätt i England och Frankrike. Systemets franska motståndare bruka därför i förklenande syfte i stället tala om *le gouvernement d'assemblée* eller *le régime conventionnel*. Det genom sina utskott regerande nationalkonventet av 1792—95 har gett upphov till den senare benämningen.

Det bästa alternativet till en sådan regim är, mena dess motståndare, ett balanserat system, där en stark regering bildar en motvikt mot folkrepresentationen. Tanken hade länge omhuldats av moderata och högerbetonade teoretiker, innan den lades fram av MRP och dess mera klart högerbetonade konkurrenter. Doktrinära influenser från Montesquieus maktodelningslära ha därvid samverkat med utländska exemplars makt. Förenta Staternas konstitution har visat sig utöva ett större inflytande än den brittiska. Av-görande har kanske uppfattningen av kungamaktens roll som stabiliserande faktor i brittiskt statsliv varit, ty ingen röst har i det befriade Frankrike höjts för monarkiens återinförande. Sannolikt menar högern, att inte heller de övriga *checks and balances*, som begränsa parlamentets »omnipotens», skulle kunna med framgång transplanteras söder om Kanalen. I stället har den amerikanska konstitutionen med dess starka presidentmakt framstått som ett åtminstone delvis efterföljansvärt mönster. För att nå full oavhängighet och för att kunna bli en verklig makt i statslivet måste republikens president väljas av en annan och större korporation än folkrepresentationen. Som redan nämnt skygga dock de viktigaste högerriktningarna tillbaka inför direkt folkval. Inte heller ha de tagit steget ut att slå samman den formelle och reelle regeringschefen (republikens president och konseljpresidenten) i en och samma person — trots att detta skulle ha varit i viss mån följdriktigt för anhängarna av *le régime présidentiel*.

Le régime présidentiel ansågs ännu för någon tid sen särskilt anpassad för general de Gaulles personlighet. Särskilt inom MRP uppfattades nog de Gaulle som den givne bäraren av den starka presidentmakt, för vilken partiet kämpade. Generalen å sin sida tycktes främja en utveckling fram till förverkligandet av ett konstitutionellt ideal liknande MRP:s. Inför den stora författningsomröstningen den 21 okt. 1945 formulerade sålunda de

Gaulle i egenskap av regeringschef frågorna så, att de inbjödo till svar i enlighet med MRP:s linje.

Valet den 21 okt. gällde, som man erinrar sig, inte bara tillsättandet av en folkrepresentation utan även slitandet av den då ännu öppna frågan, om 1875 års författning skulle återinföras eller ej. Den första av de två frågor, som regeringen förelade folket, löd så här: »Vill ni, att den i dag valda församlingen skall bli konstituerande?» Den andra frågan hade följande lydelse: »Om majoriteten av väljarna besvarar den första frågan med 'ja', vill ni då att styrelsen intill den nya författningens ikraftträdande skall organiseras i enlighet med det närslutna lagförslaget?» Detta lagförslag bestämde, att »ordföranden i regeringens provisoriska regering» själv skulle välja sina ministrar men att regeringens program skulle ha folkrepresentationens gillande och att denna endast efter föregående varning skulle kunna fälla regeringen.

de Gaulle hoppades alldeles tydligt, att folket skulle besvara båda frågorna jakande (ja — ja). Kommunisterna, som inte ville ha några garantier för regeringsmaktens stabilitet ens under övergångsskedet, kritiserade därför frågornas formulering som partisk, och den 21 okt. röstade de »ja — nej». Tack vare stöd inte bara från MRP och socialisterna utan även från många utpräglade högermän lyckades de Gaulle i alla fall uppnå jakande svar inte bara på den första frågan utan även på den andra. Den församling, som hade valts den 21 okt. 1945, blev alltså konstituerande, och 1875 års författning förklarades därmed definitivt upphävd. Det bestämdes vidare, att den konstituerande församlingen skulle ha konstitutionen klar inom loppet av sex månader och att denna därefter skulle underställas folkets dom genom referendum.

Den konstituerande nationalförsamlingen utsåg omedelbart efter sitt sammankallande i november ett konstitutionsutskott, vars medlemsantal efter någon tid fixerades till 42. Ordförande blev den redan nämnde socialistiske juris professorn André Philip, och den viktiga posten som *rapporteur général* anförtroddes åt den likaledes nämnde François de Menthon (MRP). Ungefär tre fjärdedelar av den konstituerande nationalförsamlingens medlemmar tillhörde något av de tre stora, tämligen jämstora kommunistiska, socialistiska och MRP-partierna, och i konstitutionsutskottet synes dessa liksom de smärre partibildningarna ha fått en någorlunda proportionell representation. Som partiställningen var, fick dock socialisterna den utslagsgivande rösten.

Ett stycke in i januari hade konstitutionsutskottet i de viktigaste frågorna träffat beslut efter de linjer, som här nedan klarläggas.

I spetsen för den fjärde republiken ställs en president, som för 6 år och med möjlighet till ett omval utses av folkrepresentationen, dvs. församlingen (*Assemblée*), ty det blir bara en kammare. Republikens president undertecknar fördrag med främmande makter, främmande beskickningars chefer ackrediteras hos honom, och han kommer att presidera i det planerade Conseil Supérieur de la Magistrature. Däremot blir han inte (som sin föregångare i tredje republiken) ordförande i ministerrådet och det högsta

nationella försvarsrådet och han får inte benådningsrätt. Han får inte ens utse sina ministrar, ty denna uppgift skall tillkomma församlingen.

Dessa beslut om presidentmaktens organisering kommo i flertalet fall till stånd genom samverkan mellan socialister och kommunister. Socialisterna hade dock som nämnt helst inte velat ha någon president alls, men då högern med MRP liksom kommunisterna hade en motsatt önskan, lade socialisterna vid den avgörande voteringen ner sina röster, varför beslutet kom att fattas enhälligt.

Konseljpresidenten och ministrarna äro kollektivt ansvariga inför kammaren men kunna fällas, endast om församlingen i former liknande dem som den 21 okt. 1945 fastställdes bifaller en *motion de censure*. Enbart ett avslag på ett regeringsförslag medför således inte regeringens fall, och om händelsen upprepas, upplöses församlingen automatiskt, varpå nyval anställas. Regeringen blir på så sätt aldrig i tillfälle att ställa förtroende-fråga. Församlingen kan uttala sitt missshag mot någon enskild minister, och dennes öde blir då beroende av konseljpresidentens skön. Ministrarnas juridiska ansvarighet utkrävs av en *Haute Cour*, vars ledamöter tillsätts av församlingen för en legislatur i sänder.

Församlingen väljs för 5 år med proportionellt valsätt och obligatorisk röstning av alla franska medborgare av båda könen, som ha fyllt 20 år. Alla ledamöter måste tillhöra de resp. parlamentariska grupper, som motsvara de partier, på vilkas listor de ha blivit valda. Deras mandat kan mitt under legislaturen annulleras av partiet. Församlingen får hela lagstiftningsmakten och äger inte rätt att delegera denna till någon som helst annan myndighet. När församlingen inte är samlad, skall dess proportionellt utsedda *bureau* kontrollera regeringens verksamhet, och den kan på eget initiativ sammankalla församlingen till urtima möte. Kammaren skall åtnjuta stöd av nyupprättade rådgivande organ — främst ett *Conseil Supérieur de l'Union Française*, som skall innesluta representanter för såväl hemlandet som kolonierna, samt ett ekonomiskt råd. Det ekonomiska rådet skall bestå av 85 representanter för industrins, handelns och åkerbrukets yrkesorganisationer. Le Conseil Supérieur de l'Union Française är ett utflöde av det beslut att organisera om koloniernas ställning, som man redan under kriget fattade. Konstitutionsutskottet talade f. ö. inte om kolonierna som sådana utan kallade dem »associerade stater». Tillsammans med hemlandet, protektoraten, de nordafrikanska departementen o. s. v. skola de tidigare kolonierna bilda en »union», vars samtliga medborgare bli delaktiga i det rättsskydd, som den nya konstitutionen skall förläna, och som även få rätt att ta del i valet av nationalförsamlingen.

Konstitutionen skall innehålla ett för alla politiska partier bindande statut. Enligt detta förklaras enpartisystemet olagligt, fixeras demokratiska principer vid varje partis organisation och tryggas kontroll av deras finansiering.

Konstitutionen skall slutligen även innehålla en katalog över fransmännens rättigheter och plikter. Man fäster sig där särskilt vid den omsorgsfullt formulerade bestämmelsen om äganderättens relativa helgd och möjligheten av expropriation.

Dessa beslut förelågo som nämnt färdiga redan i början av januari. De bära, som man finner, tydliga tecken på socialistiskt-kommunistiskt samarbete. De uttrycka mycket klart avsikten att kringgärda *le gouvernement d'assemblée* med så starka garantier, att faran för en regeringsdiktatur aldrig skall kunna bli akut.

Regeringen leddes ännu i början av januari av general de Gaulle. Den 20 jan. demissionerade emellertid denne med den uttryckliga förklaringen, att han inte ämnade återvända till det politiska livet. Därmed syntes nödvändigheten av garantier mot regeringsdiktatur inte längre lika omedelbart trängande, och en tydlig atmosfärförändring inträdde i konstitutionsutskottet. Vänsterpartierna läto nu tala med sig på de punkter där de tidigare hade varit intransigenta. De gingo med på att ur konstitutionstexten utesluta bestämmelserna om obligatorisk röstning och församlingsledamöternas revokabilitet samt partistatutet. Valbestämmelserna skulle fixeras i en särskild vallag.

MRP lät sig emellertid inte nöja med dessa eftergifter från vänstern utan fortsatte att som förut hävda sina främsta önskemål, d. v. s. att republikens president skulle få större makt, att ett verkligt tvåkammarssystem skulle upprättas samt att en instans med befogenhet att avgöra nya lagars grundlagsenlighet skulle skapas. En sådan instans förmodades bli en värdefull garanti mot maktövertagande från folkrepresentationens sida. Republikens president borde få sin auktoritet ökad dels på så sätt att han kom att utses inte bara av folkrepresentationen utan även av le Conseil Supérieur de l'Union Française, dels på så sätt att han fick rätt att själv utse sina rådgivare. Le Conseil Supérieur borde få verklig del i lagstiftningen och utvecklas till ett slags senat.

Särskilt bland socialisterna förspordes en utpräglad önskan att genom kompromisser gå MRP till mötes för att på så sätt rädda den konstitutionella tripartismen. Tack vare socialisternas utslagsgivande inflytande beslöt också konstitutionsutskottet i mars att modifiera flera tidigare fattade beslut. Republikens presidents valperiod utsträcktes till sju år (med rätt till omval en gång), och det bestämdes att församlingen skulle välja honom med två tredjedels majoritet. Det beslöts, att han skulle presidera inte bara i det redan nämnda Conseil Supérieur de la Magistrature utan även i le Conseil Supérieur de la Défence Nationale och i le Conseil d'Etat samt — vilket var särskilt betydelsefullt — i ministerrådet. Republikens president fick vidare benådningsrätt samt ställdes i spetsen för krigsmakten. Däremot vidhöll konstitutionsutskottets majoritet sin vägran att ge presidenten rätt att själv utse sina politiska rådgivare. Konsejpresidenten skulle utses av församlingen, ansvara endast inför denna samt få rätt att utnämna alla civila och militära befattningshavare utom ambassadörerna, som kom på republikens presidents lott. De tidigare fattade besluten om formerna för församlingens upplösning ändrades däremot inte.

I fråga om nationalförsamlingens till- och sammansättning gjordes i mars inga större förändringar i de kring årsskiftet fattade besluten, fränsett rösttvångets redan nämnda avskaffande.

En synnerligen intressant debatt utspann sig i konstitutionsutskottet om de två nämnda råd, som enligt tidigare beslut skulle samverka med för-

samlingen, alltså le Conseil Economique och le Conseil Supérieur de l'Union Française. Det förstnämnda representerade tydligen ett korporatistiskt inslag i konstitutionsförslaget, och särskilt kommunisterna voro därför angelägna att begränsa rådets inflytande till ett minimum. MRP däremot föreslog, dels att bägge råden skulle ta del i valet av republikens president, dels att de skulle slås samman till en enda korporation, som skulle få verkligt inflytande över lagstiftningen och således bilda ett slags överhus eller senat. För att medla mellan kommunisternas stränga enkammarkammar-system och MRP:s bikameralism föreslog socialisterna ett slags trekammar-system: såväl det ekonomiska rådet som le Conseil Supérieur de l'Union Française skulle vid sidan av församlingen få del i lagstiftningen.

Det beslut, för vilket konstitutionsutskottet till sist stannade, hade inslag av både två- och trekammar-system, ehuru det samtidigt klart utsade, att den lagstiftande makten uteslutande tillkommer församlingen. Det ekonomiska rådet skulle få uttala sig om föreliggande lagförslag innan dessa hade förelagts församlingen, le Conseil Supérieur de l'Union Française däremot skulle först efter att församlingen hade fattat beslut i en viss fråga, ta denna under granskning. Även minsta ändringsförslag, som le Conseil Supérieur därvid framställde, skulle tvinga församlingen att ta det redan fattade beslutet under nytt övervägande. Le Conseil Supérieur fick på så sätt karaktären av ett slags »eftertankens kammare», som Pierre Cot uttryckte det.

De tidigare nämnda besluten om le Conseil Economiques och le Conseil Supérieurs sammansättning förblevo däremot i kraft.

De ovannämnda ändringsbesluten tillfredsställde inte vare sig MRP eller konstitutionsutskottets moderata ledamöter, och i början av april inträdde i utskottet en brytning mellan MRP å ena sidan och vänsterpartierna å den andra. MRP-politikern François de Menthon lämnade sålunda sin post som utskottets *rapporteur général* för att efterträdas av Pierre Cot, som samtidigt utträdde ur det radikala partiet och anslöt sig till en kommunistiskt orienterad mindre partibildning.

Innan själva konstitutionsförslaget förelades den konstituerande nationalförsamlingen, översände konstitutionsutskottet dit sitt förslag till vallag, vilken som redan nämnt inte skulle ingå i den nya konstitutionen. Vallagsförslaget, som utan större meningsskiljaktigheter antogs av församlingen, stadgade proportionellt valsätt men vidhöll inte det tidigare särskilt vänsterut omfattade partivänget och gjorde det sålunda möjligt även för partilösa kandidater att ställa upp sig till val. Detta skulle ske departementsvis. Fördelningen av överskottsroster och »överskottens överskott» blev ett ytterligt komplicerat räknestycke, som skulle ha krävt den matematiska fackkunskapens bistånd.

Enligt konstitutionsutskottets mening borde en rättighetsförklaring inleda den nya konstitutionen. Utskottets förslag till en förklaring av detta slag var den del av den nya konstitutionen, som först förelades församlingen. Rättighetsförklaringen inneslöt inte mindre än 39 artiklar och sönderföll i två avdelningar, rubricerade »friheter» samt »sociala och ekonomiska rättigheter». Denna senare avdelning var ojämförligt intressantast: dess

skilda bestämmelser anslö sig nära till Nationella motståndsrådets program av 1944 och innehöll liksom detta mycket långtgående bestämmelser om alla medborgares rätt till arbete, läkarvård, uppfostran osv.

När den konstituerande nationalförsamlingen den 9 april inledde sin debatt om utskottets konstitutionsförslag, grupperade sig dess medlemmar genast i tre fraktioner. Till vänster stodo kommunister och socialister, som helhjärtat stödde förslaget. Den till höger stående intransigenta oppositionen mot hela förslaget företrädde dels av den egentliga högern, dels av radikalerna. En mellanställning intog MRP, som därför också i pressreferaten av nationalförsamlingens debatter brukade betecknas som »centern». MRP stod på grund av regeringen Gouins fortvaro så att säga med ett ben kvar i tripartismen, och dess avsikt var att göra konstitutionsutskottets betänkande acceptabelt genom att på vissa punkter få detta modifierat.

Vad MRP och högern framförallt kritiserade i konstitutionsförslaget var nationalförsamlingens »omnipotens» samt frånvaron av alla garantier för minoritetens rätt. Lagen om »makternas delning» har helt åsidosatts och alla institutioner bli beroende av »en enda makts nåd» — så uttryckte MRP-språkröret Maurice Schumann sin uppfattning i *l'Aube*. Högertidningen *le Monde* skrev, att vänstern i konstitutionsförslaget såg snarare ett verktyg för sina egna idéers genomförande än ett uttryck för en genomtänkt konstitutionell doktrin. I den konstituerande nationalförsamlingens debatter anmärktes dessutom, att le Conseil Supérieur de l'Union Française skulle få en alltför svag ställning för att kunna göra tjänst som överhus. MRP återkom till sitt redan i konstitutionsutskottet framlagda önskemål, att en särskild av nationalförsamlingen tillsatt nämnd med republikens president som ordförande skulle få avgöra nya lagars konstitutionalitet.

Den konstituerande nationalförsamlingens kommunistiska och socialistiska ledamöter och först och sist *le rapporteur général* Pierre Cot själv prisade å andra sidan konstitutionsförslaget i alla tonarter som inkörsporten till en verkligt »social republik» och avslogo låt vara med knapp majoritet alla ändringsförslag. Samtidigt voro dock särskilt socialisterna angelägna om att få med MRP bakom förslaget, emedan dettas antagande under det förestående referendum annars skulle ha synts dubiöst. Den 19 april gjorde konseljpresident Gouin ett sista försök att åstadkomma samförstånd mellan de tre stora partierna: han lät efter samråd med representanter för dessa utarbeta ett i fem punkter redigerat kompromissförslag. Enligt detta skulle le Conseil Supérieur de l'Union Française få en i någon mån förstärkt ställning i statslivet; vidare skulle republikens president på konseljpresidentens förslag kunna upplösa nationalförsamlingen under legislaturens senare hälft och republikens president skulle utses inte av nationalförsamlingen utan av ett särskilt elektorskollegium på 250 personer.

Detta medlingsförslag föll på kommunisternas motstånd. Dessa anade där bakom ett försök att av socialister och MRP skapa ett block men angävo officiellt som motiv för sitt ogillande, att förslaget skulle förvandla le Conseil Supérieur de l'Union Française till ett slags senat samt att detta råds deltagande i presidentvalet röjde »misstro mot den allmänna rösträttens princip».

Därmed hade den konstitutionella tripartismen definitivt förolyckats. MRP meddelade nu officiellt, att partiet var motståndare till konstitutionsförslaget och att det ämnade rösta »nej» under det förestående referendum. I den konstituerande nationalförsamlingen bildade således nu centern och högern ett låt vara inte enhetligt oppositionellt block. Vid den slutliga voteringen om konstitutionen som helhet antogs denna av församlingen med 309 röster mot 246, dvs. med 55 proc:s majoritet.

Det som många hade fruktat hade således inträffat: konstitutionen hade genomtruffats av en svag majoritet, bestående troligen av alla kommunister och socialister samt ett mindre antal MRP-ledamöter, som inte kunde finna sig i »en förlängning av provisoriet». Detta argument — att det var bättre att ha en bristfällig konstitution än ett konstitutionellt provisorium — spelade f. ö. en betydande roll under den kampanj, som inför referendum upplågade. MRP kom därvid att kämpa vid högerns sida, trots alla inrikespolitiska motsättningar mellan dessa båda grupper. Tydligt slöto sig på referendum-dagen, den 5 maj, även många tveksamma socialister till oppositionen, ty resultatet blev 10.450.883 nej-röster och endast 9.280.386 ja-röster. De röstande hade således med 53 proc:s majoritet uttalat sig mot den nya konstitutionen. Hela »l'Union Française» deltog i omröstningen — de tidigare koloniernas befolkning dock på ett restriktivt sätt, som i realiteten beskar dess rösträtt mycket starkt.

Orsaken till att utgången blev den den blev är väl främst att söka i att centrens och de moderatas ihärdiga svartmålning av förslaget som en inkörsport till diktatur hade påverkat vissa vacklande mellangrupper.

Referendum-utslaget innebär, att sex månaders konstitutionella mödor bli utan påtagligt resultat och att Frankrike fortfarande står utan konstitution. »Provisoriet», d. v. s. de av de-Gaulle-regeringen utfärdade provisoriska författningslagarna, fortsätta att gälla, och en ny konstituerande nationalförsamling måste träda till.

Valet till den nya konstituanten ägde enligt de av de-Gaulle-regeringen utfärdade bestämmelserna rum den 2 juni och gav till resultat framförallt en betydande framgång för MRP. Valdeltagandet var visserligen något större än vid oktober-valet — 19.805.330 giltiga röster vid det förstnämnda tillfället mot 19.126.093 vid det senare — och förutom MRP ökade även kommunister och radikaler sina röster. MRP vann emellertid det största antalet nya röster — över en miljon — och kom därför i enlighet med den proportionella rättvisan att ensamt erövra 12 nya mandat, så att partiets totala mandatsiffra sprang upp till 163 och MRP blev den nya konstituantens största parti. Det bör dock sägas, att de siffror, som härmed lämnas, inte äro fullt definitiva. Enligt dessa ha kommunisterna och till dem anslutna smågrupper förlorat 1 mandat (slutsumma 150 mandat) och socialisterna 11 mandat (slutsumma 128 mandat). Radikalerna organiserade inför valet om sig till en *Rassemblement des Gauches Républicaines* och lyckades under samverkan med likasinnade smågrupper något öka sitt röstetal från oktober-valet men förmådde likväl endast hålla sin ställning (slutsumma 47 för *Rassemblement des Gauches Républicaines* och likasinnade). *Parti Républicain de la Liberté* (PRL) förlorade ett par mandat (slutsumma 35). Den

nya konstituanten kommer vidare att innesluta 10 representanter för *L'Action Paysanne*, 22 oavhängiga republikaner, 11 mohammedaner från Nordafrika samt 3 representanter för Indien och Madagaskar. 4 mandat voro, då dessa siffror gavs i den franska pressen, ännu inte besatta.

Kommunister och socialister jämte anslutna grupper ha därmed förlorat den majoritetsställning de innehade i den första konstituanten, och de kunna ej återvinna den ens med hjälp av de 11 mohammedanerna, som f. ö. redan i den första konstituanten vanligen röstade med socialisterna. MRP erhöi genom 2-juni-valet en dominerande center-ställning men fick samtidigt på grund av PRL:s faktiska misslyckande en klarare prägel av högerparti. Vilka verkningar dessa resultat komma att få på regeringens sammansättning och det fortsatta konstitutionsarbetet blir klart, först då den nya konstituanten träder samman. Denna får liksom sin föregångare ett halvår på sig för att utarbete ny författning, och sen blir det åter författningsreferendum och val till nationalförsamling.

Den 11 juni 1946.

Ake Thulstrup.

Presidentvalsfrågan i Finland. I en föregående översikt i denna tidskrift (om författningsutvecklingen i Finland 1944) har påpekats, huru Finlands författningshistoria sedan 1919 uppvisar en provkarta på olika metoder att utse republikens president, och huru presidentvalet endast tre gånger förrättats på det sätt regeringsformen föreskriver, medan det vid icke mindre än fyra tillfällen ägt rum i stöd av undantagsbestämmelser. Sedan detta skrevs, har val av statsöverhuvud ännu en gång försiggått på ett från grundlagens normer avvikande sätt.

Den 4 mars detta år meddelade president Mannerheim, att han på grund av nedsatt hälsotillstånd icke längre ansåg sig kunna omhänderha de åligganden, som ankomma på republikens president. Härigenom hade ett sådant »bestående förfall» uppstått, som enligt 25 § i regeringsformen bör föranleda nyval av president »så snart som möjligt». Den ordning regeringsformen stadgar för dylika fall är densamma, som tillämpas vid presidentval efter utlupen mandattid, nämligen indirekta val genom 300 elektor, utsedda enligt samma principer som riksdagsmännen. Inom regeringen intog man emellertid den ståndpunkten, att denna valmetod under rådande förhållanden innebar en praktisk omöjlighet. Om vallängderna hade uppgjorts på basen av mantalslängderna för 1946 — vilket hade varit det riktigaste förfarandet — skulle elektorsvalen kunnat förrättas först i slutet av oktober och själva presidentvalet i slutet av november. Och om man hade utgått från 1945 års mantalslängder, hade tidsutdräkten likväl blivit så lång, att ny president kunnat utses först vid månadsskiftet juli—augusti.

I det svåra läge som rådde, då det vilket ögonblick som helst kunde gälla att — såsom man från regeringshåll uttryckte saken — »fatta de mest betydelsefulla och vittbärande beslut och på landets ställning och framtid inverkan av avgöranden», var det givetvis svårt att lämna riket utan ordinarie innehavare av presidentposten under en så lång tid. Det var i stöd av ett dylikt betraktelsesätt som regeringen föreslog en ny undantagslag — avsedd

att stiftas i den ordning som i Finland gäller om brådskande avvikelser från grundlag — av innehåll, att presidentvalet skulle uppdras åt riksdagen. Man hänvisade till att riksdagen redan en gång tidigare hade valt president, nämligen år 1919, i stöd av en undantagsbestämmelse i den då nyantagna regeringsformen. Emellertid föreslog man, att den av riksdagen valde presidentens mandatperiod borde vara endast så lång tid, som återstod av den avgående presidentens sexåriga ämbetsperiod, och sålunda utgå redan den 1 mars 1950.

Propositionen — som i riksdagen behandlades i forcerad takt — väckte icke odelat gillande, bland folkrepresentanterna. Inom framstegspartiet — vars företrädare traditionellt betraktat sig såsom arvtagarerna framom andra till »1919 års män» — yppade sig ett starkt missnöje med att man även nu skulle avvika från regeringsformens grundsatser i fråga om valet av statsöverhuvud. Partiets representant i grundlagsutskottet, Kytömaa, fogade en skarpt formulerad reservation till utskottsbetänkandet. »Avvikelser från grundlagens stadganden borde», framhöll han, »göras endast, då ett absolut oundgängligt behov sådant kräver, och speciell uppmärksamhet ägnas den omständigheten, att de huvudprinciper i vårt demokratiska statskick, som under de exceptionella förhållandena åsidosatts, ånyo skulle efterföljas». Man borde därför ånyo bringa i kraft »den Finlands folk enligt grundlag tillkommande rätten att självt genom elektorerna utse republikens president». I riksdagen intogo partiets representanter, på ett undantag när, samma principiellt motiverade, avvisande hållning. Anmärkningsvärt är emellertid, att den finska högern, samlingspartiet, lät hänsynen till realiteterna gå före ett stramt hävdande av en principiell ståndpunkt. Under dylika förhållanden behövde någon effektiv bromsning icke befaras; den erforderliga kvalificerade majoriteten uppnåddes lätt.

Det framgick under ärendets behandling, att man åtminstone på en del håll inom vänstern gärna såge en sådan ändring av grundlagen, som även för framtiden överflyttade valet av president på folkrepresentationen. Ett dylikt betraktelsesätt står i samklang med den ståndpunkt den socialistiska vänstern intog under 1919 års debatter om regeringsformen, då man hävdade — efter mönster från de franska författningsdiskussionerna — att presidentens utseende genom en särskild, folkvald elektorsförsamling innebure en risk för demokratiens bestånd. Det kan vara motiverat att i detta sammanhang något granska vissa av de argument man i Finland opererar med, när frågan om sättet att välja president kommer på tal.

Man hör ofta hävdas, att presidentens möjligheter till ett självständigt handhavande av sitt ämbete äro beroende av att han icke utses av folkrepresentationen. I den mån detta argument utgår från antagandet, att en president som valts av riksdagen skulle känna sig mera beroende av denna än en elektorsvald statschef, är det uppenbarligen oriktigt. Om presidenten tilläventyrs känner sig beroende av den partikonstellation, som ligger bakom hans val, har han tydligen lika stor anledning att göra detta vare sig denna konstellation tagit form i riksdagen eller i den likaledes efter partilinjer valda elektorsförsamlingen. Hittillsvarande praxis ger i varje fall intet stöd för en argumentering av antytt slag. Den president, som kanske mest energiskt och framgångsrikt utåt hävdade presidentens rätt till

självständiga avgöranden, nämligen Ståhlberg, var vald av riksdagen, icke av elektorer. Och Mannerheim, som mycket starkt torde ha hållit på presidentens rätt till personligt bruk av sina prerogativ, var som vi minnas icke heller utsedd av elektorsförsamlingen. Med andra ord, den personliga auktoriteten har här varit avgörande, icke valmetoden.

En annan sak är emellertid, om kravet på elektorsval motiveras med att därigenom större garantier skapas för att icke svaga namn komma i fråga för presidentposten. I den mån det blir praxis, att presidenten måste utses bland de kandidater, som offentligt lanserats redan i samband med valen av elektorer — och ganska tydliga tendenser i denna riktning kunna utläsas ur valen 1931 och 1937 —, blir förmodligen risken för att färglösa personligheter föras fram till presidentstolen rätt ringa. Någon motsvarande garanti finnes självfallet icke, när valet förrättas av riksdagen (ehuru något exempel på en »svag» riksdagsvald president t. v. icke kan anföras). Att häri ligger, åtminstone på längre sikt, en viss reell skillnad mellan riksdagsval och elektorsval låter sig knappast förnekas, även om det icke är skäl att överdriva betydelsen härav.

Betydelsefullare vore denna skillnad givetvis, om praxis tänktes utvecklad därhän, att elektorerna efter amerikanskt föredöme vore ovillkorligt bundna av sina förhandsutfästelser. Valen av elektorer skulle med andra ord gestalta sig till en kamp mellan två »stora» namn, uppburna av var sin koalition av partier, och den valde komme att framstå såsom direkt uppbyuren av en folkopinion med de konsekvenser detta skulle medföra för hans möjligheter att hävda sin personliga ståndpunkt. Det finns emellertid icke någon som helst anledning att räkna med en dylik utveckling, för vilken förutsättningar tydligen saknas i Finlands politiska förhållanden. Valen under mellankrigstiden visa visserligen, såsom antytts, en förskjutning i sådan riktning, att presidenten anses böra tagas bland de i offentligheten framförda kandidaterna¹ — och icke, såsom vid valet av Relander 1925, bland svåga andrahandsnamn, framskjutna först vid det slutliga valet — men därifrån är steget ännu långt till bundenhet vid förhandsutfästelserna. Betecknande i detta hänseende är valet 1937, då de socialdemokratiska elektorerna, som inför primärvaljarna avgett deklARATIONER till Tanners förmån, redan i första valomgången övergåvo denne för framstegspartiets kandidat Ståhlberg. Och i andra valomgången röstade både socialdemokraterna och majoriteten av Ståhlbergelektorerna på agrarkandidaten Kallio. Denne blev därför vald, ehuru primärvalen snarast gett utslag i en för Kallio oförmånlig riktning.²

Sven Lindman.

Problemet Sönderjylland var altid Broen mellem Nord og Syd. Dette **Sönderjylland.** smalle Stykke Land — delt i Nordslesvig og Sydslesvig — var altid delt, altid et Stridens Æble, snart herskede Kongerne, snart Hertugerne, undertiden fulgte Delingen helt forvirrende Grænser. Lige op til

¹ Jfr förf:s översikt »Kring presidentvalet i Finland» i denna tidskrift, årg. 1937, h. 2.

² Jfr a. art. 1937, s. 159.

efter Napoleonskrigenes Tid spillede de nationale Momenter i moderne Forstand ikke ind, og det er en trist Kendsgerning, at de danske Enevoldskonger saa at sige tvangsfortyskede Sydslesvig ved paa mange Maader at lænke det sammen med det tyske Holsten.

Før den ulykkelige Krig i 1864 havde Danmark saa at sige tre Grænser: dansk Monarki gik til Elben, dansk Administration til Ejderen, det egentlige Kongerige til Kongeaaen, men ingen af disse Grænser fulgte det nationale Skel. Danmark nægtede at gaa ind paa Tanken om Slesvigs Deling og — tabte stort, det tabte ogsaa det danske Nordslesvig. I Tiden derefter vandt endelig Tanken om Slesvigs Deling efter nationale Linier Sejr, og i 1920 fik man en Grænse, der dækkede Nationaliteten, dog blev der tilbage paa begge Sider Grænsen smaa nationale Mindretal.

De Principer, man fra dansk Side lagde til Grund for Holdningen overfor det tyske Mindretal i Nordslesvig, kan kort udtrykkes saaledes: Lighed for Loven, samme Frihed, Vilkaar og Muligheder for de tysksindede som for andre danske Statsborgere. Vi mødte Tyskerne, som et Kulturfolk maa kunne møde et andet Kulturfolk, vi mødte dem med Tillid og ventede at finde Tillid igen. Al Mindretalsordning har een ufravigelig Forudsætning: et vist Maal af Loyalitet med Herbergstaten, og denne Forudsætning blev totalt svigtet. Forholdet mellem Danske og tysksindede var roligt og naboventligt de første 12 Aar, men med den nazistiske Magtovertagelse i Tyskland i 1933 ændredes Forholdet paa afgørende Vis. Det tyske Mindretal i Nordslesvig nazificeredes, fik tilsvarende Organisationer som i Tyskland, brugte samme Toneføring og Metoder. Jo stærkere Tyskland blev militært, jo skarpere og mere udfordrende optraadte Mindretallet. Da Krigen og Besættelsen kom, gjorde en stor Del af de tysksindede Nordslesvigere 5. Kolonnes Arbejde og virkede i snæver Tilknytning til den tyske Besættelsesmagt. Det nazistiske Tysklands totale Nederlag blev ogsaa det nazificerede tyske Mindretals Nederlag.

Da Danmark atter var frit, rejste Spørgsmaalet sig straks om det tyske Mindretals fremtidige Forhold. Det stod de fleste Danske klart, at der maatte revideres paa adskillige Omraader, men uden at bryde de bærende Principer i Ordningen, som skabtes efter Genforeningen i 1920. Disse Principer kan kort udtrykkes saaledes: Lighed for Loven ogsaa for de tysksindede, samme Frihed, Vilkaar og Muligheder som for alle andre danske Statsborgere. Jeg mener afgjort, at disse Principer ikke brydes, selv om vi ændrer visse Forhold. Vi havde i Tillid til, at de tysksindede vilde forstaa de Goder, vi bød dem, givet dem altfor mange Indrømmelser, og op under Krigen og under denne havde de tiltvunget sig ved rigstysk Hjælp endnu flere. Den Linie, det store Flertal nu følger, er denne: ingen Særrettigheder, men heller ingen Undtagelseslovgivning. Selv om et Grænseland altid vil have visse særlige Forhold, ønsker vi at indskrænke disse Omraader til et Minimum og at bygge Nordslesvig endnu fastere til Danmark end før.

Der er i Nordslesvig og utvivlsomt ogsaa i hele det danske Folk et betydeligt Flertal for, at de tysksprogede, offentlige Skoler ophæves. Vi har at gøre med et nationalt Mindretal, hvis Medlemmer alle forstaa dansk, saa der foreligger ingen Nødvendighed for at bevare disse Skoler; det vilde være at opretholde en Særret for Tyskerne, om vi gjorde det. Hvis Mindre-

tallet ønsker dets Børn undervist paa tysk, maa det starte Privatskoler; det er en Ret, som staaar aaben for alle danske Borgere. De vil tilmed faa Statsstøtte til disse Skoler, saadan som alle Privatskoler gør det. Ingen vil kunne sige med rette, at en saadan Ordning vilde være at forfordele Tyskerne. Paa det kirkelige Omraade bør det tilsvarende gælde. Der vil ikke være nogen Rimelighed i at fortsætte med statslønnede, tyske Præster i den danske Folkekirke. Ønsker det tyske Mindretal kirkelig Betjening i det tyske Sprog, maa det oprette Frimenigheder; ogsaa det er en Ret, som staaar aaben for alle danske Borgere.

Kampen om Jorden har været meget haard i Nordslesvig, og Tyskerne har — væsenlig ved Hjælp af rigtysk Kapital — sat sig i Besiddelse af et stort Antal Landbrugsejendomme, navnlig i selve Grænseegnen. Disse Ejendomme er nu beslaglagt af den danske Stat og vil blive overtaget og anvendt af den. Anden tysk Ejendom vil falde ind under Bestemmelserne i den Konfiskationslov, Danmark som allieret Stat ser sig nødsaget til at gennemføre, og som vil ramme haardt. — Det skulde derefter være muligt at likvidere den haarde Jordkamp og yderligere befæste Danskheden i Grænseegnene.

Situationen i Nordslesvig har iøvrigt lige siden Befrielsesdagen været stærkt præget af det retslige Opgør. Det er et stort Antal af det tyske Mindretals Medlemmer — antagelig c. 2000 — der nu rammes af Loven og drages til Ansvar for deres Handlinger under Besættelsen. Det er naturligtvis noget, der slaar haardt, men det er en nødvendig Handling. Hvis en Retsstat ikke kræver sin Retsorden respekteret og sætter sine Kræfter ind derpaa, vilde det med rette blive opfattet som moralsk Afstumpethed, og særlig Tyskerne vilde slet ikke forstaa en saadan Eftergivenhed. Et stort Antal af de mindre Forbrydere vil sikkert hurtigt komme ud igen, men alle dem, som har haft en ledende Stilling og været meget aktive, maa tage den tunge Konsekvens af deres Handlinger.

Det er klart, at det smuldrer en Del i det tyske Mindretals Rækker som Følge af alt dette, men allerede nu er vi klar over, at der bliver en ret talstærk Kerne af Tyskhed tilbage.

Der blev ved Genforeningen af Nordslesvig i 1920 et lille dansk Mindretal tilbage Syd for Grænsen, og det har haft en ond Tid, undertrykket af Nazismen som saa mange andre i Hitlers Tyskland. To Gange i samme Generation har disse dansksindede Mennesker maattet gaa i Krig for Tyskland, i Krig for en Part, hvis Sag ikke var deres, men tvertimod var dem meget imod. Det er en tragisk og rystende Skæbne, og fra hele det danske Folk skyller der vore sydslesvigske Landsmænd varme Følelser indmøde. Hele Folket forenes i Ønsket om at hjælpe i saa vid Udstrækning som muligt. Vi hjælper dem socialt, humanitært, kulturelt osv. Vi yder dem den ønskede Hjælp til alle de nye, danske Skoler, som for Tiden oprettes over Sydslesvig. Vi staaar alle bag de Bestræbelser, Regeringen udfolder i Flygtningespørgsmaalet. Der er nu flere Flygtninge anbragt i Sydslesvig, end der er fastboende; det er Folk fra Østprøjsen, Polen, Sudeterland o. l. Grænseegne. Hvis blot en betydende Del af dem faar Lov til at bosætte sig varigt i Landsdelen, vil det sige, at Befolkningsstrukturen afgørende ændres paa en saadan Maade, at ikke alene vil et fortsat dansk Arbejde derved

være ret haabløst, men det vil ogsaa betyde et farligt, folkeligt Tryk mod den nuværende Grænse. Og endelig staar vi enigt bag de Bestræbelser, som udfoldes for at sikre Danskheden i Sydslesvig fuld Frihed til folkeligt, kulturelt og nationalt Arbejde. Det er det samme, som vi byder det tyske Mindretal i Nordslesvig.

Alt dette er vi altsaa ganske enige i, men i det afgørende Spørgsmaal staar vi delt: et eventuelt Magtindgreb overfor Tyskland angaaende Sydslesvigs statsretlige Stilling, antagelig i Form af en Henstilling derom til de Allierede. Nogle smaa Kredse af de mest yderliggaaende Danske rejste Kravet om en øjeblikkelig Grænseflytning enten til Ejderen eller til Danevirke, men dette Krav forstummede hurtigt. Andre krævede proklameret et dansk Mandat over Sydslesvig, men ogsaa dette Krav er der Stillehed om. Det, som blev Generalnævneren for disse Kredse, var Kravet om Sydslesvigs Frigørelse fra tysk Overhøjhed. Det rejser Spørgsmaalet: hvad betyder en saadan Frigørelse? Noget Maal i sig selv kan en saadan Frigørelse jo ikke være; der maa selvsagt træde noget andet i Stedet. Landsdelen er ikke egnet til at være en selvstændig Enhed, men maatte i givet Fald have etableret et eller andet Tilhørsforhold. Der er kun to Muligheder: enten et Mandat, udøvet af de Forenede Nationer eller af Danmark. Det første er ikke meget sandsynlig. Lysten til at tumle med nationale Mindretal og lignende Særordninger er efter alt foreliggende meget minimal indenfor de Forenede Nationer.

Tilbage staar da et dansk Mandat. Hvad vilde en saadan Ordning betyde? Den vilde betyde dansk Administration, dansk Udenrigspolitik, dansk Militær og Politi, dansk Told- og Pengevæsen osv., altsaa noget meget dybtgaaende og indgribende — og alt dette paa et altfor skrøbeligt Gündlag!

Man erkender fra alle Sider, at det danske Mindretal er for svagt at bygge paa; man sætter sin Lid til de hidtil tysksindede Sydslesvigere. Men med hvilken Ret gør man det? Den sydslesvigske Befolknings Flertal har gennem adskillige Generationer været tyskindsillede, og bortset naturligvis fra det danske Mindretal har man ikke før nu set Udslag af nogen Længsel mod Danmark. Det er temmelig givet for de fleste af disse Mennesker i højere Grad Ønsket om — i hvert Fald for en Tid — at komme bort fra Preussen, end det er virkelig Samhørsfølelse med Danmark, som driver Spillet.

Men der ligger for Danmark en uhyre Fare i eventuelt at drage 300,000 aldeles overvejende tyskindsillede Mennesker ind under dansk Højhedsomraade. Det vilde betyde, at der i hele Landsdelen — Nord- og Sydslesvig tilsammen — vilde blive tysk Flertal. Der vilde i et saadant Forhold ligge en meget stor Fare for Nordslesvig, hvis Situationen skulde udvikle sig i ugunstlig Retning.

Man glemmer i de paagældende Kredse endvidere at regne med de udenrigspolitiske Momenter. Sverige og Norge kan siges moralsk at staa bag den nuværende Grænse. Det har i Tiden efter Befrielsen fra de to Lande ikke skortet paa Advarslær til Danmark mod at gaa videre i Grænsespørgsmaalet. Gør vi det alligevel, isolerer vi os paa dette Omraade i et Norden, der i Forvejen i udenrigspolitisk Henseende ikke har det for nemt; vi vilde miste et overmaade værdifuldt Rygstød.

Den verdenspolitiske Situation med dens meget stærke Spænding mellem

Øst og Vest opfordrer til den yderste Forsigtighed. Det er ikke usandsynligt, at Tyskland ved at ride frem paa denne Bølge af gensidig Mistænksomhed hurtigere end ventet kan naa frem til ny betydende Indflydelse. England er temmelig givet ikke Tilhænger af et yderligere svækket Tyskland. Englands traditionelle Europapolitik har altid været Ønsket om en vis magtpolitisk Balance; denne Balance er i Øjeblikket helt slaaet i Stykker, og det er klart, at England ikke ønsker dette Forhold yderligere forværret. Der er smaa, danske Kredse, som en Tid viste Tilbøjelighed til at spekulere i modstaaende Stormagtsinteresser ang. Sydslesvig. Det er et farligt og forkasteligt, ja faktisk et forbryderisk Spil. At placere Danmark som en Brik i Stormagtsspillet kunde let blive Indledningen til den store Ulykke. Heldigvis er der hverken paa den danske Rigsdag eller i det danske Folk noget Flertal for en hasarderet Politik.

Vi staar som før sagt enige i det danske Folk om at ville hjælpe Sydslesvigerne af yderste Evne og om at søge sikret dem fuld Frihed til deres Arbejde. Saa vil det til sin Tid vise sig, hvor holdbar den danske Bevægelse er, og først da kan Spørgsmaalet om Fremtiden blive aktuelt.

Vi tabte i sin Tid Kampen for Helstaten, men fik i 1920 en national Grænse. Vi maa ikke lade os friste til at forlade Retsgrundlaget og Nationalitetsprincippet. Der ligger intet fejgt og vigende i dette Standpunkt; der ligger tvertimod deri en sund Erkendelse af Realiteterne. Vi maa stadig holde os for Øje, at Spillet ikke blot gælder Sydslesvig, det gælder hele Danmarks Fremtid og Skæbne.

Sønderborg, maj 1946.

Frede Nielsen.

LITTERATURGRANSKNINGAR

ALVA MYRDAL: *Folk och familj*. Kooperativa förbundets bokförlag, Stockholm 1944. 496 sid. Pris 16:— kr.

Med »Folk och familj» har rektor Alva Myrdal givit svensk publik en bearbetad och med hänsyn till de allra senaste årens socialpolitiska utveckling moderniserad upplaga av sin »Nation and Family. The Swedish Experiment in Democratic Family and Population Policy» från år 1941. Boken ger en mycket utförlig översikt av vad som under de sista tio åren gjorts och diskuterats i den svenska familjepolitiken med särskild hänsyn till befolkningsproblemet. Man får genom denna framställning en mycket god inblick i nästan allt vad som är av aktuellt värde i modern svensk socialpolitik. Särskilt noterar man med glädje, att genom detta arbete ett första försök gjorts att analysera den svenska socialpolitiken i dess helhet utifrån vetenskapliga premisser. Det är ju ett mycket underligt förhållande, att socialpolitiken trots sin breda plats i modernt svenskt samhällshandlande dock ej har fått någon enhetlig vetenskaplig grundval utan närmast utgör en mängd ännu icke koordinerade handlingsregler, vilka man emellertid nu genom stora banbrytande offentliga utredningar söker ordna efter mera enhetliga principer. Vad nu speciellt befolkningsfrågan beträffar, ha visserligen här statistikerna gjort ett betydelsefullt vetenskapligt förarbete; framför allt ha de genom sina vetenskapliga metoder kunnat upptäcka, att här föreligger ett allvarligt socialt problem. Men de prognoser — eller, som man numera hellre säger, framräkningar — för den svenska befolkningsutvecklingen, som de utarbetat, ha ju ej alls kommit att stämma med det faktiska förloppet. Här ha i själva verket sociologiskt och psykologiskt intresserade läktnän haft en mera konkret och mot verkligheten svarande syn. De hade trots sig kunna konstatera, att allmänhetens inställning till barn och barnafödande under slutet av 30-talet hade undergått en väsentlig förändring, och härpå byggde de en mera optimistisk prognos än statistikernas — och otvivelaktigt fingo de rätt.

Med hänsyn till dylika problem är det med glädje man ser, hur Alva Myrdal i stället för en statistisk undersökning framför allt har ägnat sig åt en sociologisk diskussion av befolkningsfrågan — naturligtvis med de statistiska siffrorna som grundval. Just i denna sociologiska orientering ligger det nya i Alva Myrdals problemställningar. Denna sociologiska aspekt har framför allt möjliggjorts genom att hon tagit familjen till utgångspunkt i diskussionen. Familjen är ju en social grupp, som framför allt måste studeras sociologiskt, och om vår befolkningsfråga skall lösas, är det nödvändigt att få till stånd en mera positiv attityd till familjen och barnen. Man

måste till och med skapa nya värderingar i samhället. Det är därför ej tillräckligt med att blott upphäva ett ont, man måste också skapa något nytt, men en dylik profylaktisk socialpolitik kräver en grundläggande vetenskaplig analys av samhället, och därför böra också socialpsykologi och sociologi få en mera framträdande plats i svensk samhällsvetenskap än som hittills unnats dem.

Familjen måste erhålla en mera gynnad ställning i samhället. »Man börjar allmänt förstå», säger Alva Myrdal, »att det är rimligare att omdana samhället så att det passar familjerna och barnen, än att avskaffa barnen för att anpassa familjen till samhället sådant det är». Det är emellertid ej lätt att förändra värderingarna i samhället. Alva Myrdal yrkar därför först och främst på klara värdepremisser. Otvivelaktigt är hon här något för optimistisk. Man kan också fråga henne, varför hon anser, att de två traditionella värderingarna i befolkningsfrågan — den konservativa och den ny-malthusianska — äro oklara. Det är väl knappt något fel på deras enkelhet och klarhet, utan felet ligger närmast däri, att de strida mot de värderingar, som vi nu anse böra ligga till grund för en kvalitativ befolkningspolitik och för förverkligande av en nationell livsvilja. Fullt riktigt är emellertid Alva Myrdals påpekande av det blotta moraliserandets otillräcklighet, om man vill avskaffa något ont.

Men Alva Myrdal borde då ej utan invändningar ha refererat en passus i Bostadssociala utredningen, där det framhålles, att barnrikehusen borde betraktas som hedersbostäder för de familjer, som fostra morgondagens människor. Tyvärr är detta blott ett fromt önsketänkande, ty hur mycket man än skulle vilja moraliskt förkasta alla dem som ser ned på barnrikehusens innevånare, övervinner man dock ej detta förakt genom att blott moraliskt fördöma det. Alva Myrdal anför själv den intressanta undersökning, som gjorts för att utröna inställningen till barnrikehusen. I hennes referat framträder tydligt det viktiga förhållandet, att barnrikehusens hyresgäster i mindre utsträckning ha upptäckt den sociala stämpel, som vidlåder dessa hus, än de lärare, socialfunktionärer etc., som också ha blivit tillfrågade. Man måste därför av hjärtat instämma i Alva Myrdals önskemål, att familjer med hyresbidrag borde få möjlighet att söka sig bostad på samma sätt som andra familjer. Av en »provundersökning», som anm. för en tid sedan gjorde om inställningen till barnrikehusen i en större svensk stad, framgick det, att barnrikehusens grannar, trots att de mestadels utgjordes av ej alltför väl betalda kroppsarbetare, med djupt förakt yttrade sig om barnrikehusens hyresgäster, såväl om barnen som om deras föräldrar. Man menade, att hela »stadsdelens» anseende blev lidande på barnrikehuset, och när den nuvarande bostadsbristen vore hävd, skulle folk, trodde man, fly denna stadsdel och husen sjunka i värde.

Detta visar nu, att befolkningsfrågan ej blott är ett problem för ekonomer och statistiker. Det behövs sociologiska och psykologiska undersökningar för att få kunskap om de bästa reformerna. Om Alva Myrdals bok leder till en större förståelse för befolkningsfrågans sociologiska sida, skulle mycket vara vunnet. Särskilt gäller detta de många förklaringar, som ha framställts beträffande nativitetens sjunkande. Alva Myrdal redogör för de flesta av dem. Hennes egen förklaring är den, att den största förändringen

ligger i själva *avsiktligheten*, ej i den ökade kunskapen om metoderna för födelsekontroll, ty dessa ha varit kända ännu längre tillbaka. »Befolkningskrisen måste således i sista hand föras tillbaka på en psykisk förändring, en motivförskjutning» (s. 74). Denna avsiktlighet i släktets reproduktion hör sociologiskt ihop med den moderna tidens allmänna rationalism. I vilken utsträckning denna rationella livsföring är en följd av industrialismen, utredes ej närmare av Alva Myrdal, men på ett annat ställe i sin bok hävdar hon, att familjens sociala kris daterar sig från den dag, då fadern utvandrade till fabriken, varigenom modern blev mera bunden vid barnet, då fadern ej längre kunde avlösa henne. Nu har emellertid den allmänna nativitetssminskningen börjat inom de ekonomiskt bättre ställda folkskikten på grund av — som Alva Myrdal framhåller — att de varit mera rationalistiska i sin livsföring. En närmare utredning av hur olika faktorer ha påverkat varandra i frambringandet av familjens nuvarande läge skulle därför många läsare nog ha önskat sig. Betydelsefullt är emellertid hennes påpekande av hur det moderna fabriksarbetet har förändrat familjens totala situation, och det ligger nog en viss riktighet i hennes uppfattning, att landsbygds miljön skulle vara mera lämpad för barnafödande än industrimiljön. Man kan ej heller låta bli att notera, att även en så radikal samhällsreformator som Alva Myrdal ger ett varmt erkännande åt de värden, som kunde upprätthållas i den äldre familjegemenskapen. Hon framhåller också den gamla bygemenskapens värde, likaså pekar hon på arbetsgemenskapen, kamratskapet i arbetet mellan mannen och kvinnan i bondefamiljen, och hon har till och med en ursäktande förklaring för barnarbetet under industrialismens tidigare skede, vilket enligt henne ej var uttryck för en omänsklig grymhet utan blott en kvarleva från ett äldre ekonomiskt system, där familjen som arbetsgemenskap hade dominerat.

På grund av att sålunda det moderna familjeproblemet icke minst är av sociologisk karaktär, gäller det enligt Alva Myrdal att stödja familjen på sådant sätt, att den till sin struktur kan vara anpassad till de omgivande sociala förhållandena. Hon föreslår därför sådana reformer som social hemhjälp och storbarnkammare, nya bostadsvanor — bostadsstandarden har ju framför allt här i Sverige släpat efter levnadsstandarden i övrigt —; hon föreslår också mera socialt ansvar i ordnandet av de nödvändiga behovsvårerna för familjen. Mycket betydelsefull är hennes mening till vidtagande av åtgärder för den psykiska hälsan och ej blott för den fysiska omvårdnaden av familj och individer. I det sammanhanget föreslår hon till konsulterande skolpsykolog en utbildad specialpsykolog, sålunda ej en läkare. Detta förslag måste man ge sitt fulla gillande. Även Alva Myrdals motivering för en grundligare psykologisk utbildning för socialvårdens personal är något, som ej bör förbigås eller glömmas.

Det av Alva Myrdals reformförslag, som med största sannolikhet kommer att uppväcka den livligaste principdiskussionen, gäller frågan, om hjälpen till barnfamiljerna skall ske kontant eller in natura. Enligt hennes uppfattning är naturametoden såväl effektivare som socialt billigare. Framför allt vet man då, att understödet går till det avsedda ändamålet. Dock menar Alva Myrdal, att kontantbidrag är lämpligast, när familjens inkomst gått förlorad eller familjefadern saknar varaktig försörjnings-

förmåga, vidare vid moderskapshjälp, för utrustning till nyfödda barn, för bidrag till kostnader för barnens kläder etc. Man skulle nog kunna diskutera, hur det är möjligt att tillämpa naturaförmåner, när det gäller bostäder, om man vill undvika barnrikehus. Det är diskutabelt, om man bör fatta principiell ståndpunkt till problemet om natura- eller kontantlinjen, eller föredraga att låta frågan bedömas från fall till fall. Ofta är det nödvändigt med kompromisser. Svårigheterna bli ej mindre, när man också måste taga hänsyn till olika sociala värderingar liksom till avvägningen mellan den kvalitativa och den kvantitativa synpunkten på nativiteten.

Det är nämligen ej alltid säkert, att de socialpolitiska åtgärderna verka direkt på nativitetsökningen. De ha förmodligen mera en indirekt betydelse genom att skapa en positiv attityd till barnen. Även om Alva Myrdal ej försummar att framhålla olika orsaker till de allra senaste årens nativitetsökning, tycks hon dock tillskriva de socialpolitiska åtgärdernas direkta verkningar en ganska stor betydelse, ehuru hon uttrycker sig mycket försiktigt. Det är ju mycket svårt att här få fram den riktiga orsaksförklaringen. Vi ha bevittnat — åtminstone tillfälliga — nativitetsstegringar i länder, där några vittomfattande socialpolitiska åtgärder ännu ej vidtagits, och vidare, vad vårt land beträffar, har ju nativitetsökningen börjat i de kretsar, som ej haft någon större nytta av de införda socialpolitiska reformerna. Denna »sinnesändring» beträffande inställningen till barnen måste nog framför allt förklaras utifrån sociologiska och psykologiska synpunkter, på samma sätt som Alva Myrdal har försökt förklara den föregående nativitetsminskningen. En sådan faktor som propagandan för ökad nativitet har kanske spelat den största rollen. Folk är nu en gång ganska känsliga för den allmänna opinionen.

En större differentiering med hänsyn till olika regioner och till olika befolkningsskikt i bearbetandet av befolkningsstatistiken skulle nog lämna mera tillförlitliga uppgifter om orsakerna till den senaste uppgången i nativiteten. En sådan statistik har ju Alva Myrdal ej haft tillgång till; på ett ställe har hon till och med utan några begränsande reservationer nöjt sig med att blott framföra de slutledningar statistikerna hade kommit till beträffande befolkningsläget för några år sedan, alltså innan de senaste årens födelsesiffror givit en annan bild av läget. »Man ser också att ingen stegring i fruktsamheten inträtt sedan mitten av 30-talet. Att vi nu får flera barn beror så gott som helt på att vi har flera kvinnor i de barnafödande åldrarna» (s. 67 f.). Denna slutsats ägde sin tillämplighet vid tiden för den engelska upplagan av Alva Myrdals bok, men ej för den svenska. Men även vid den förstnämnda tidpunkten hade man rätt att göra vissa reservationer mot detta kategoriska påstående, eftersom det ej gjorde rättvisa åt förändringarna för olika regioner och för olika befolkningsskikt. Utifrån sociologisk synpunkt hade man otvivelaktigt redan då kunnat göra ett mera optimistiskt uttalande.

Även ett annat uttalande av statistisk art har blivit en smula för kategoriskt. Alva Myrdal säger sålunda, att om antalet utomäktenskapliga barn sjunker, så skulle detta betyda en motsvarande sänkning av den redan låga nativiteten (s. 109). Men detta skulle ju förutsätta, att det utomäktenskapliga barnet ej på minsta sätt påverkar moderns senare möjlighet eller

vilja till att skaffa sig barn. Det är ej alls säkert att i det långa loppet det utomäktenskapliga barnet är ett »extra» tillägg till nativiteten. Det finns många ogifta mödrar, som på grund av sitt utomäktenskapliga barn få sina chanser minskade på äktenskapsmarknaden, och därmed kanske också deras chanser att få flera barn bli färre. Om den ogifta modern gifter sig med barnafadern, behöver ju ej därmed barnantalet i ett sådant äktenskap bli högre på grund av att det första barnet kommit till »oavsiktligt». Möjligtvis ha dessa barn bidragit att i viss mån höja äktenskapsfrekvensen, men i det långa loppet vet man ej hur mycket. Ej heller är det lätt att utröna, i hur hög grad en absolut effektiv födelsekontroll skulle medföra nedgång i nativiteten.

I alla fall är det så gott som omöjligt att på statistisk väg få klarhet i dessa problem. Men det är naturligtvis ej heller lätt att med sociologiska och psykologiska metoder diskutera sig fram till hållbara slutsatser. Detta inkräktar dock icke på betydelsen av Alva Myrdals brett upplagda diskussion av befolkningsproblemet. Det är första gången som befolkningsfrågan fått en systematisk utformning samtidigt utifrån statistiska, historiska, ekonomiska, psykologiska och sociologiska synpunkter. Man har också genom denna bok fått ett levande intryck av den pågående diskussionen om befolkningsproblemet, och eftersom den nutida familjens problem direkt eller indirekt måste stå i centrum för hela socialpolitiken, är det mycket få sociala problem, som Alva Myrdal ej haft anledning komma in på. Även om hon stundom varit snar till att fatta principiell ståndpunkt i olika frågor, har hon dock aldrig försummat att ge skäl för den motsatta ståndpunkten, väl medveten om det sociala livets komplicerade struktur, där sällan en faktor är ensam om att frambringa en förändring. Boken ger sålunda en allsidig översikt av den svenska socialpolitiken, dess mål, medel och levande sociala bakgrund. Man kan därför till sist framhålla, att Alva Myrdals »Folk och familj» är mycket lämplig att användas som kurs- eller lärobok i svensk socialpolitik.

Bertil Pffannenstill.

ERLING PETERSEN: *Pengene våre*. Populær framstilling av pengelærens hovedpunkter. Oslo 1945, H. Aschehøug & Co. 229 sid.

I de nordiska länderna har lärobokslitteraturen inom nationalekonomien länge visat en avsevärd eftersläpning i förhållande till den ekonomiska forskningen. Särskilt framträdande har detta missförhållande varit på penningteoriens område, där väl ända intill senaste tid — 40 år efter utgivandet — Wicksells *Föreläsningar*, andra delen, varit den bästa lärobok, som man kunnat sätta i händerna på studenter.

Detta omdöme ändras knappast genom prof. Petersens nya bok. Trots avsevärda förtjänster i bl. a. det klara framställningssättet uppfyller den knappast de krav man måste ställa på en modern lärobok i penningteori. Förf. behandlar utförligt de olika mynt- och penningssystemen, ehuru han kanske är väl kortfattad betr. avigsidorna av guldmyntfoten, sådana de framträtt t. ex. i U. S. A. på 1920-talet. Läran om penningens värde är därem-

mot mera skissartat framställd, och hans omdöme om de moderna lösningsförsöken — att de inte ägna sig för en enkel och populär framställning — motbevisas av t. ex. Crowthers utmärkta *An Outline of Money* (London 1940 o. senare). Hos Petersen saknar man en utredning av sparandets och investeringens penningteoretiska roll, liksom av räntan, d. v. s. de problem, som stå i centrum för den aktuella diskussionen. Överhuvud dryftas mycket litet frågan om de penningpolitiska *medlen*.

Några detaljanmärkning: förklaringen av att vissa bytesmedel bli allmänna, d. v. s. pengar, genom vana torde väl gå i cirkel. Det är ju just denna vana att ta emot och ge ut bytesmedel, som skall förklaras. — Nominalisterna karakteriseras såsom de, vilka anse, att det är nog att pengarna ha ett nominellt värde, ett »navnverdi». Det sista bestämmes emellertid av förf. på följande sätt: »Legger man till side en 10-krone, så vill den alltid vare verd en 10-krone. Pengene har derfor den egenskap å kunne bevare den nominelle verdi, navnverdien, absolutt». Men det är väl inte bara namnet som nominalisterna vill bevara? Detta intryck kan emellertid en oskolad läsare få. — Exemplet ang. inflationssedlars omloppshastighet (sid. 153) förefaller litet verklighetsfrämmande, särskilt i ljuset av vad förf. säger å sidd. 164—65.

Emellertid har man sällan anledning att sätta frågetecken i boken, utan snarare att beklaga, att förf. med sitt utmärkta framställningssätt vikit undan för så många problem, att boken inte helt ägnar sig för akademiskt bruk — och det är ur denna synpunkt den här alltså närmast bedömts. För den ekonomiskt intresserade allmänheten kan man gärna varmt rekommendera arbetet.

Karl-Gustav Landgren.

RAFAEL KARSTEN: *Grunddragen av sociologiens historia*. Söderström & C:o. Helsingfors 1945. 179 sid.

Professor Rafael Karstens en tid bebadade lärobok i sociologiens historia kom i höstas ut av trycket, men visade sig tyvärr bli en missräkning, åtminstone för den yngre sociologgenerationen, som väntade sig en fylligare framställning av den moderna sociologien. Karsten, som anser det äldre samhällstänkandet kräva en utförlig behandling, har tydligen väntat sig en dylik kritik och säger i inledningen: »Fastän sociologien eller samhällsvetenskapen som självständig vetenskap knappt är mer än hundra år gammal, ha dock samhällsvetenskapliga spekulationer tidigt gjort sig gällande även i de äldsta kulturfolkens historia.»

Man kan diskutera lämpligheten av författarens disposition av ämnet; han ägnar antikens, medeltidens, renässansens och upplysningstidens samhällstänkare mer än hälften av ett arbete om sociologiens historia, vilken vanligtvis anses börja med Comte. Denne, jämte Spencer, Durkheim, Lévy-Bruhl och Gumpłowicz, behandlas utförligt, tyvärr på bekostnad av många betydande sociologer från detta sekel. Det som härutinnan kanske förvänar läsaren mest, är att Karsten ägnat elva sidor åt den numera nästan helt

glömde Gumpłowicz, medan hela den moderna sociologien fått knappa tjugo.

Av arbetets uppläggning förstår man, att författaren inte varit särskilt intresserad av de senaste årtiondenas sociologiska forskning, och därför inte heller alltid ägnat tillräcklig uppmärksamhet åt metodfrågor, som diskuterats under denna trots allt synnerligen intressanta epok. Detta med den beklagliga påföljd, att några smärre oriktigheter insmugit sig. Så säger författaren t. ex.: »Den ståndpunkt Rivers intager i metodfrågan är överhuvud synnerligen extrem och ensidig», ehuru Rivers flere gånger reviderade sin uppfattning av sociologiens metodik. Litet längre ned på samma sida vill Karsten göra Graebner till Pater Schmidts elev och vapendragare, ehuru dessa tidvis polemiserade ganska häftigt i metodfrågor. Författarens bristande uppskattning av Malinowski har tyvärr förlett honom till ett oriktigt slutomdöme om denne forskare, vars inflytande på den moderna sociologien varit enormt. Det är framför allt den funktionalistiska metodens allmänna giltighet Malinowski velat påvisa med sina arbeten, ingalunda »att dessa infödingars (trobriandernas) föreställningar äro gemensamma för alla primitiva folk».

Men inte heller Karstens framställning av äldre tiders samhällsteoretiker är helt fri från inadvertenser. Hobbes' bekanta tankar om naturtillståndet, med *bellum omnium contra omnes*, har Karstens fattat så, att detta tillstånd för Hobbes vore en existerande realitet, vilket dock knappast torde ha varit fallet. Försåvitt anmälaren förstått Hobbes rätt, så menar denne, att detta hypotetiska tillstånd kunde tänkas uppstå, om människorna ej vore sällskapliga av naturen. Likaså torde Karsten i vissa avseenden ha vantolkat Grotius, som ingalunda anser människan vara en statslös varelse, utan tillhöra ett med språk och förstånd utrustat, till sin inneböende natur sällskapligt släkte.

Det är rätt naturligt att man frågar sig vad för källor som givit Karsten dylika felaktiga upplysningar. I den korta litteraturförteckningen meddelar han, att han rådfrågat bl. a.: S. J. Boëthius' »Om statslivet» och A. Nyströms »Allmän kulturhistoria», och vid en närmare granskning finner man, att han ställvis följt dessa arbeten ord för ord. Man återfinner uttalanden av Nyström¹ i Karstens avsnitt om Thomas ab Aqvino (där Karsten citerar Nyström så, att läsaren måste tro att han citerar Thomas själv), samt ytterligare om Hobbes, Montesquieu o. a. Boëthius utnyttjas på liknande sätt i avsnitten om Platon, Thomas ab Aqvino, Hobbes, Locke, m. fl. Ett par av oriktigheterna hos Karsten bero på, att han utan närmare prövning skrivit av Boëthius, och vissa andra därpå, att han tagit in ett allmänt resonemang hos Boëthius som om det vore filosofens i fråga personliga åsikt (t. ex. Grotius och naturrättsteoretikerna).

Man kan även tydligt skönja, att Karsten troget följt Boëthius' disposition. I sitt kapitel om det franska upplysningstidevarvets samhällsteorier har han dock på ett mindre lyckligt sätt avvikit från denna sin förebild, i det han skjutit in ett avsnitt om Helvetius, men lämnat Diderot utan beaktande. Detta är att beklaga, ty Helvetius är icke, i motsats till Diderot, någon god

¹ Anmälaren har tyvärr ej haft tillgång till andra uppl. av Nyströms Kulturhistoria, av 1902, den som Karsten uppger sig ha brukat, men även i första uppl., av 1892, finner man lätt parallellställena.

representant för encyklopedisterna (vilka dessutom voro deister och idealister, icke ateister och materialister, som Karsten vill göra gällande).

Förutom dessa brister finner man en del smärre onöjaktigheter, vilka delvis kunna vara rena tryckfel, som t. ex. att Lubbocks *Origin of Civilization* kom ut 1902, när det borde vara 1870, och att Johannes Althusius var professor i juridik i Heilborn och dog som borgmästare 1616, fastän han dog som syndicus år 1638, efter att ha föreläst juridik i Heilborn.

Det är beklagligt, att en så känd forskares arbete skall vara behäftat med så många inadvertenser, ty annars hade det i viss mån kunnat ersätta S. J. Boëthius' numera svåröverkomliga översikt »Om statslivet».

Knut Pipping.

KORT GENMALE TILL DOCENTEN STIG JÄGERSKIÖLD.

I föregående häfte av denna tidskrift har docent Jägerskiöld recenserat min avhandling Om administrativ besvärsmätt. Han har därvid ställt sig helt oförstående till mina frågeställningar och synpunkter.

Jag har, som jag angivit å s. 31 (bokens andra textsida), använt uttrycket besvärsmätt i samma betydelse som och i allmänhet i stället för uttrycket saklegitimation. För Jägerskiöld ha, som framgår av hans inledning, uttrycken skilda betydelser. Huvudangreppet riktar Jägerskiöld mot en förment begreppsoklarhet: »Enligt bokens titel behandlas besvärsmätten, men i flera samband förklaras, att den behandlar saklegitimationen», eller: »sin tes om 'besvärsmätt' söker förf. styrka 'med några exempel, vilka hänföra sig till saklegitimation'», etc. Jägerskiöld inlägger alltså i mina uttryck sina betydelser; ganska naturligt då att han kommit att känna sig en smula desorienterad. — En annan sak är, att man kan diskutera vilken terminologi som är den lämpligaste, se s. 31 not 7. Någon sådan diskussion har Jägerskiöld emellertid icke inlåtit sig på.

Sedan Jägerskiöld givit exempel på några olika typer av besvärsmätt, klandrar han (på flera ställen i rec.), att »en översikt över alla dessa olika legala regleringar» icke givits av mig. Samtliga av honom påpekade regler ha dock dels i ett sammanhang granskats (på tre och en halv sidor, icke på »något mer än en sida»), dels i skilda sammanhang analyserats (s. 38 ff., 118 ff., 130 f., 136 ff., 139 ff., 197 f.) — varförutom ett 30-tal andra besvärsmätt undersökts. Den upplysning om alla olika, intressanta och ointressanta, besvärsmätt, som tydligen önskats, finnes att få i Svensk författningssamling; vetenskapens uppgift är icke att göra en kompilation därav. — Vidare må nämnas, att Jägerskiöld (också på flera ställen i rec.) allvarligt klagat över att författningarnas förarbeten icke anlitats. Trots den vikt, han tillmäter denna invändning, har han icke själv angivit något förarbete eller någon annan källa, som försummats.

Min uppgift har varit att ange och analysera de förutsättningar, under vilka besvärsmätt uppkommer eller kan tänkas uppkomma. Därvid har jag vänt mig mot att dessa förutsättningar brukat angivas såsom kränkning av, intrång i eller annan verkan på »rättigheter», »rättsligt skyddade in-

tressen», »direkta intressen», »ekonomiska, moraliska, religiösa intressen», etc. Ty rättighets- och intressebegreppen ha befunnits oklara, och de ha icke heller kunnat givas ett så klart och samtidigt nyanserat innehåll, att de kunnat göra rättvisa åt var och en av de hundratals situationer, i vilka fråga om besvärsrätt uppkommer. I stället har jag försökt följa verkningarnas förlopp — med ett enkelt exempel: att taxering lägges till grund för debitering och vid debitering icke kan omprövas, debitering avgör vad den enskilde skall betala i skatt och vad stat och kommun skall erhålla — och genom att framhäva de relevanta omständigheterna i dessa förlopp sökt angiva förutsättningarna för besvärsrätt i olika situationer. Det är givet, att samtliga verkningstyper icke kunnat inordnas i avskilda, logiska fack (även om mitt system kan ytterligare utformas och på olika punkter korrigeras), ty nyanserna och övergångsformerna äro mångskiftande. Dessa synpunkter har jag utvecklat å s. 67 ff., och på dem är bokens systematik byggd. — Jägerskiöld har icke inlåtit sig på närmare diskussion om synpunkternas bärkraft utan kör i de gamla hjulspåren: »I verkligheten belyser exemplet en grundläggande princip för besvärsrätten och saklegitimationen, som förf. icke i detta kapitel vill medgiva, nämligen att förutsättning för att en person skall få anföra besvär, är att han genom beslutet kränkts i sin 'rätt' eller 'rättsligt skyddade intresse', för att nyttja dessa begrepp», eller: »Av exemplen framgår i stället, att personer, vilka icke hava något i rättsordningen 'garanterat' anspråk eller 'skyddat intresse', ej hava besvärsrätt». Det är de gamla dimhöljda, populariserade satserna, som en vetenskapsidkare borde undvika att tillgripa som yttersta argument; allra helst när han själv finner sig nödsakad att sätta det väsentliga i deras innehåll inom citationstecken!

I övrigt vill jag blott påpeka, att av Jägerskiöld berörda R. Å. 1923 ref. 74 av mig behandlats å s. 167, att vad som anföres angående ämbetsmän och andra befattningshavare (vid S. L. 25 kap., R. Å. 1918 not E 6, etc.) faller utom ämnets ram, s. 34, att begreppet »indirekt imperativverkan» icke förekommer i avhandlingen, att kommun eller kommunal nämnd icke av mig betecknats som »granne» med kommunmedlemmarna, s. 154 not 28. Andra detaljer här att förtiga.

Det förefaller mig sålunda som om Jägerskiöld, på jakt efter onöjaktigheter i min bok, läst både för fort och med skyggglappar på.

Ole Westerberg.

SVAR TILL DOCENT WESTERBERG.

I anledning av docenten Westerbergs genmäle ber jag endast få framhålla följande.

W. säger sig redan ha återgivit och granskat samtliga av mig påpekade besvärregler. Vad jag framhållit är emellertid, att W. icke exakt återgivit dessa regler. Jag har dessutom önskat, att förefintliga legala regleringar av speciell karaktär redovisats i arbetet; det är dock lättare att se materialet i det skicket än i S. F. S.! Och vidare borde systematiskt skillnad gjorts mellan de fall då legala regleringar bestämma besvärsrätten och övriga fall.

Jag har icke heller ställt mig helt avvisande till kritiken av rättighetsbegreppet. Men jag har efterlyst ett klart ställningstagande av W. själv i fråga om det »Rättighet» både avföres som trollformel och nyttjas!

Att W. betecknat kommun såsom granne med kommunmedlem sluter jag därav, att kommun säges utsatt för »grannelagsverkan», när någon erhåller tillstånd att handla med begagnade föremål i kommunen m. fl. fall (avh. s. 154 ff.).

I övrigt hänvisar jag till en jämförelse mellan min rec. och den recenserade avhandlingen.

Stig Jägerskiöld.

NORDENS FRIHETSARV AN EN GANG.

Förf. av Nordens frihetsarv har i föregående häfte av denna tidskrift med anledning av min anmälan av hans bok meddelat att han blivit upprörd, så upprörd att han av misstro till sin förmåga av självbehärskning inte vågat sig på ett »genmåle». Han har därefter på 8 å 9 sidor utvecklat att anmälararen är ovederhäftig och ofördragsam, en högst ouppfostrad person som skrattar på orätt ställe och genom prat stör folk på konserter, dessutom en anekdotfördärvare av rang. Han har vidare som medlem av tidskriftens redaktion — givetvis som dess mest opartiske medlem — i anständighetens namn beklagat att anmälararen dragit ned diskussionsnivån. Men, som sagt, något »genmåle» har han av hänsyn till sitt sinnestillstånd ej velat inlåta sig på. »Pröf. B», skriver han, »är av mig icke särskilt tilltalad, endast omtalad». De citerade orden äro av intresse, bl. a. för den som finner nöje i att följa kända uttrycks och replikers vandring och förvandling. De visa att kattgrevens berömda replik till Brackan äntligen hunnit till Lund, där den fått en lika roande som elegant tillämpning.

Allt detta skulle nu inte i och för sig givit mig anledning till svaromål. Men det finns en del saker, av mig omnämnda eller antydda, som förf. antingen ej uppfattat eller ansett lämpligt förbigå och vilka möjligen förtjäna att ytterligare något beröras. Då jag inte har samma skäl som förf. att undvika ett genmåle, tror jag nästan att jag vågar mig på ett sådant, så kort som möjligt.

Vad beträffar det danska enväldet gällde kontroversen den betydelse förf. ur frihetssynpunkt ville tillmäta dels suveränitetsaktens »folkliga» karaktär, dels de växlande ämbetsmannakonseljerna, dels de lyckokänslor som skola ha genomströmmat det danska folket under de absoluta Oldenburgarna.

Frågan hur det är möjligt för den, som känner tillvägagångssättet vid och innebörden av det »plebiscit» (en ytterst tvivelaktig benämning!), varigenom absolutismen grundlades, att likna det — reellt och ej blott skenbart — vid ett riksdagsmänna- eller presidentval, skall jag inte gå in på. Något försök från min sida ätt fatta den diamantklara sanningen i denna parallell torde så mycket mindre kunna begäras, som förf. numera förklarar

att olikheterna äro »hisnande». Det är häri det relevanta ligger. För övrigt är det inte själva parallellen, som främst tilldrar sig uppmärksamheten, utan den slutsats förf. drog av det s. k. plebiscitet och som fann uttryck i hans, man vore frestad säga, naivt triumferande fråga, »om inte dock det folk får anses fritt, som självt givit sig den statsform det har och trivs därmed». Spörsmålet om trivselns betydelse återkommer jag till. Det må vara nog att här ställa en motfråga: Hur kan det folk, som genom en fullmakt eller ett avtal med härskaren avstår från varje tillstymmelse till frihet, icke desto mindre, till på köpet i kraft av detta avtal, bevара och åtnjuta frihet medan avtalet varade (»får anses fritt», »kan Danmark i viss mån sägas ha bevarat sin frihet under enväldstiden», s. 44)? Det bör understrykas att det är den frihet danskarna verkligen kunna anses ha ägt under den 200-åriga enväldstiden som frågan gäller. Förf:s tal om ett frihetsreservat och de rättskonstruktioner, som senare anknötos härtill, kunna i detta samband lämnas därhän. Att enväldsarveregeringsakten skulle ha konstituerat något slags folkfrihet under enväldet kan ej upptäckas att förf. lyckats påvisa. Självt har han också numera sett sig nödsakad att pruta ned sina anspråk till »ett uns av frihet». Det är fatalt att han råkat förlätta sig på något så litet som ett uns.

Då förf:s karakteristik av de rådgivande ämbetsmannakonseljerna som »ansatser till konstitutionellt styrelsesätt» av mig kallats en »terminologisk förvanskning», är skälet helt enkelt att jag ännu håller på att konstitutionellt styrelsesätt, om uttrycket skall ha någon mening, förutsätter något slag av politisk frihet, något slag av maktfördelning och kontroll. Att i den månggrenade ämbetshierarki nerifrån och uppåt, som utmärkte den danska likaväl som andra absoluta monarkier, se begynnande konstitutionalism — för min del ser jag däri absolutismens befastande — stämmer väl överens med den brist på distinktioner som präglar förf:s arbete.

Förf. uppehåller sig fortfarande med stor iver vid den förnöjsamhet och känsla av lycka som utmärkte det danska folket under enväldet. För min del förnekade jag inte möjligheten att denna förnöjsamhet fanns, ehuru jag uttalade en önskan att få närmare kunskap om böndernas förhållanden, innan jag helt godtog förf:s försäkringar. Vikten ligger ju inte heller på frågan om förnöjsamhetens utbredning utan även härvidlag på de slutsatser förf. drar av sina premisser. I korthet kan hans resonemang sammanfattas sålunda: Det danska folket trivdes utomordentligt med enväldet och Oldenburgarna, det var lyckligt, det kände sig fritt och följaktligen var det fritt. Eftersom danskarna, framhåller förf., fått sin vilja fram (genom enväldets införande) och eftersom de hade det som de ville ha det (vitsordat både i lovtal och privatbrev), voro de otvivelaktigt fria. Han kallar det frihet i »vardaglig» eller »vanlig mening». Förf. är angelägen att ytterligare underbygga sin tes genom att betona kulturelitens »devota dyrkan av de Oldenburgska nollorna». Meningen synes vara att ju oförbehållsammare underkastelsen under absolutismen var, ju devotare uttryck denna underkastelse fick, desto uppenbarare är det att folket både kände sig och var fritt. Med en sådan slutledningskonst kan man komma långt. Även slavar, som känna sig nöjda och fria — såsom en stor del av neger-slavarna i sydstaterna under det amerikanska inbördeskriget, vilka på

sina herrars sida t. o. m. deltog i kampen mot de opåkallade befriarna —, äro tydligen att betrakta som fria. Naturligtvis gäller detta även om de danska bönderna — under Stavnsbaandet. Även de voro lyckliga och följaktligen fria. »Om de pinades av trähästen», förklarar förf. gemytligt, »så gävo de ej kungen skuld därför». Något mera har han ej att säga om bönderna. En lätt, nästan smeksam klapp på det fromma husdjurets hals, och han går över till något annat. I förbigående tillägger han dock att trähästen avskaffades 1788. Varför detta tillägg? Undanröjdes ej därmed ett av de mest påtagliga demonstrationsobjekten, när det gäller att bevisa den frihetskänsla — »i vanlig mening» — som besjälade även den stora massan av det danska folket under enväldet?

Det är ett i sin art lika intressant som i tillämpningen originellt bidrag till frihetsbegreppets fixering som förf. presterat. Tyvärr vilar inte fullt samma originalitet över själva arten.¹ Vilka utsikter öppna sig inte med stöd av detta nya begrepp till omvärdering av folkens tillstånd i de absoluta monarkierna och under den napoleonska cesarismen! Här tillkommer ju också ett verkligt plebiscit som grund för folkfriheten. Friheten i de moderna diktaturstaterna, grundad på fullmakter, allmän trivsel och ett reservationslöst bejakande, bl. a. genom omröstningar, känna vi. Förf:s uppfattning om dansk folkfrihet under enväldet torde inte behöva närmare kommenteras. Det kan vara nog att till belysning av denna frihets verkliga innebörd anförå några ord av ett samtida vittne, den berömde historikern Suhm, själv en av de mera framträdande deltagarna i de devota kungahyllningarna. Tydligen i en stund av självbesinning skrev han, i ett privatbrev 1774: »Vi er og bliver dog desvaerre et Folk af Slaver, og neppe have vi vaeret større Slaver end nu». Måhända är det något för förf. att besinna sig på. Eljest finnas orden citerade hos Sars, en auktor som förf. flitigt läst. Men av någon anledning ha de ej passat honom. Om man här har ett vittnesbörd, låt vara ringa, att det dock »glött under askan under den långa enväldstiden», kan vara diskutabelt, så att »själaglad» behöver förf. kanske inte bli. Suhm synes ha varit en herre med flere strängar på sin båge. Men som anförare i Danas älvalek passade han i varje fall inte.

Temat älvaleken och professor Lagerroth har av den sistnämnde nu broderats till en fulländning, som det vore ett helgerån att skämta med. Jag skall endast passa på tillfället och gratulera förf. till det lyckliga fyndet av ett nytt diktarord, visserligen inte som han tror av Herman Bang utan av Gustav Wied, och inte alldeles riktigt citerat, men träffande i sin sälta. Det lyder enligt originaltexten: »Børn er lykkelige, og Dyr, og Kvinder; men vi Mennesker er det ikke!» (Gustav Wied, Knagsted, 1902, s. 249). Man förstår att denna Vittighed för en estetisk finsmakare som förf. måste te sig som enkom avpassad att sammanställas med Viktor Rydbergs eteriska rader till ytterligare illustration av det danska folkets älvlika tillstånd. Han återger dock de anförda orden »med all reservation till förmån för kvinnans likställdhet med mannen». Det är artigt mot kvinnan, helt efter

¹ Den som närmare vill studera olika sätt att förfälska frihetsbegreppet hänvisas till de klargörande framställningarna av Tingsten, *Idékritik*, s. 213 ff., *De konservativa idéerna*, s. 159 ff.

den chevalereske skalden Alf-r-d V:stl-nds höga föredöme. Men vad blir det av poängen.

Om jag i min anmälan och nu ytterligare här uppehållit mig vid förf:s framställning av det danska enväldet, är anledningen att jag på en avgörande punkt velat belysa den tendens som genomgår hans bok. Det är lugnande höra att förf. alltjämt är monarkomak — vår ende nu levande — men för den som lärt uppskatta honom som sådan inger hans senaste utvecklingsfas en aning av oro. Han har som vanligt läst sina auktorer på sitt eget vis och tagit av dem vad som passat. Av det danska folkets politiska och moraliska förnedringstillstånd under enväldstiden, som den av honom anlitade Sars så skrämmande skildrat, har han inte märkt mycket. Den allmänna försoffningen blir hos förf. en frihetsidyll. Kulturelitens vidriga hovkryperi, som nått en klimax i Langebeks poetiska hyllning av den svagsinte Kristian VII som »en jordisk Gud i Norden», förvandlas hos förf. till en mentalitet »av hjärtats underordning, vördnad och tillgivenhet» (Nord. Tidskr. 1943, s. 103). Att detta är skönmålning torde vara svårt att förneka. Då det påpekas, svarar förf. trosvisst i en dyrbar fras, att det danska folket »rimligtvis också under denna regim behöll sin Ynde».

Tendensen i förf:s bok kommer, såsom jag i min anmälan antydde, fram redan genom den valda titeln. Han förklarar nu att det är tillåtet göra bouppteckningar även efter fattiga män. Naturligtvis — även om de blivit urarva. Men går man till en redovisning av de nordiska fattigbona under den ståtliga rubriken Nordens frihetsarv, har man satt opp en falsk skylt. Förf. hänvisar i sitt försvar till de jämförelsevis få sidor han ägnat åt frihetens nedgångstider. Om vi inte kunna förstå varandra på denna punkt, beror det därpå att förf. beträffande det berättigade i talet om frihetsarvets existens räknar efter sidor i sin bok, medan jag räknar efter århundraden i den långa utveckling det här gäller. Förf. hänvisar vidare till reservationer och nyanser i sin framställning och påpekar att jag observerat, rent av byggt min kritik på dem. Han tycks inte ha förstått att jag därmed velat visa upp motsägelserna och tankeförvirringen i denna hans framställning, yttrande sig t. ex. först i påpekandet att det danska enväldet slog »rekord ifråga om konstitutionell ofrihet» och sedan i halsbrytande ansträngningar att bevisa den redan förut citerade sats, som kan sättas som slutligt motto på skildringen av detta envælde: »Det folk får [dock] anses fritt, som självt givit sig den statsform det har och trivs därmed».

Ser man på bokens förord, kan den lätta nyansering, som här förekommer och som i själva verket undanskymmer de djupgående olikheterna i nordisk författningsutveckling, inte förta huvudintrycket att meningen är att förutskicka att denna utveckling i gemen gått i den konstitutionella frihetens tecken. Nordisk författningshistoria insvepes från början i en allmän frihetsatmosfär, där förf. efter bästa förmåga söker hålla läsaren fången. I förordet utlovas också komparationer. Jag antydde i min anmälan som exempel på givande områden för sådana riksdagens utveckling och bondeståndets ställning i Sverige och Danmark. Det måtte ha ansetts på något sätt opassande att mera ingående blotta de skiljaktigheter till Danmarks nackdel, som här framtråda. Av intresse kunde också ha varit att få fram något om olikheterna i socialt avseende mellan danskt och svenskt envælde,

andra exempel att förtiga. Benägenheten att släta över och låta ljuset falla över ett gemensamt frihetsdrag är ett intryck, som blir bestående efter läsningen av förf:s bok. Utan tvivel är den väl menad, och förf. har väl knappast märkt hur och varthän han låtit sig ledas av sin troskyldiga stråvan att gagna nordismens sak, lika litet som han märkt vilken filur Hans Jensen var. Men fråga är om denna sak gagnas genom välmentade beredskapsböcker, numera för övrigt något nattståndna. Jag tror det inte, allra minst när det gäller historiska framställningar med vetenskapliga anspråk. Här vinnas alltid mest genom att låta verkligheten komma till sin rätt.

Det kunde ha funnits åtskilligt att tillägga, bl. a. om Norge och Finland, men av hänsyn till utrymmet avstår jag därifrån. Ett par saker till skall jag dock i förbigående beröra.

Förf. ser i min kritik ett angrepp mot hela hans produktion, det centrala och egenartade i denna. Det var inte meningen. Jag hyser fortfarande den största respekt och beundran för stora delar av hans produktion. Om jag på en viss punkt kritiserat tillämpningen av förf:s rådskonstitutionalism är det dålig logik att därav dra den slutsatsen att jag skulle ha velat göra det på alla punkter. Jag vill dock inte fördölja att förf:s idéer och uppslag, tidigt utbildade till dogmer, för ett par, tre decennier sedan, medan de ännu bevarade något av morgonens dagg, tedde sig mera friska och intressanta än längre fram, sedan de, nötta genom ständigt bruk, dragit inte så lite damm över sig.

Förf. klagar över att jag i min anmälan ingenting sagt om Montesquieu och 1809 (vilket jag dock inte alldeles underlätit). I åtta år har han längtat efter ett ord därom. Han är bekymrad å sina och mina lärjungars vägnar över att de sakna jämförelsematerial för att ta ställning till hans kritik av mina 1809-års-böcker. Han misstar sig om situationen. Jämförelsematerialet föreligger — sedan 30 år. Det räcker tills vidare.

Meningssutbytet är härmed för min del avslutat.

Axel Brusewitz.

GENMÅLE TILL PROFESSOR BRUSEWITZ.

Prof. Brusewitz' nya inlaga är glädjande nog avfattad i en så pass hövlig form, att jag anser mig kunna rubricera vad jag här har att andraga såsom ett mot honom riktat genmål. Någon särskild glädje över att få inlåta mig i strid med honom känner jag dock icke. Han uppehåller sig nästan helt vid det danska enväldet, och jag är trött på att igen behöva draga en lans för detsamma. Jag är rädd för att få mitt namn alltför intimt associerat därmed. Det viktigaste, som kan sägas därom i positiv riktning, har jag redan sagt mer än en gång. I ett par punkter tycks det till sist ha gjort ett visst intryck på min recensent. I andra framhårdar han. Vad skall det tjäna till, har jag frågat mig, att byta ord med den, som fortfarande vill göra gällande, att jag sökt fördölja, vilket avsteg från den nordiska författningslinjen nämnda statsskick var, och att jag icke

mycket märkt av det danska folkets politiska och moraliska förnedringstillstånd under enväldstiden? Jag har känt mig frestad att hänvisa den, som är närmare intresserad, till en tidskriftsuppsats om Danmarks utveckling från envælde till konstitutionalism, som förelåg till större delen färdig, innan jag kom i delo med min Uppsalakollega, och kommer att offentliggöras, så snart andra angelägnare arbetsuppgifter det tillåta. Då dess publicering emellertid kan komma att dröja och jag däri icke kommer in på alla de problem, prof. B. bragt under debatt, vill jag nu anföra följande.

Mitt påstående att Danmark bevarat en viss frihet under enväldet baserar sig därpå att det icke kunde delas eller borttestamenteras. Konungen var icke rikets herre utan dess organ och tillika folkets representant på obestämbar tid. Jag påstår däremot icke, att det danska folket var fritt, därför att det självt givit sig den statsform, det hade, och trivdes väl därmed. Jag har endast sagt, att en sådan fråga kan ställas. Först i mina »erinringar» har jag själv sökt besvara den och däri gjort en distinktion mellan ett exoteriskt och ett esoteriskt frihetsbegrepp. Prof. B. borde förstått, att det är det senare, som jag accepterar. Så mycket filosof är jag. Han har icke lyckats visa, att det danska folket under förutsättning av det »vardagliga» frihetsbegreppets giltighet var ofritt, men han har visat detta begrepps torftighet och ohållbarhet. Den framgången unnar jag honom.

Att ett ämbetsmannavælde under förutsättning av att ämbetsverken äro kollegialt organiserade kan bilda en övergång till ett konstitutionellt styrelsesätt synes mig fortfarande vara en rimlig tanke. Det bjuder ju samma fiende spetsen som konstitutionalismen, nämligen det personliga regementet. Rimligtvis behöver enväldet under alla förhållanden en förvaltning, men handlar det i överensstämmelse med sitt eget väsens fordringar organiserar det den efter enrådighetssystemet.

Att det ligger en garanti mot kungligt maktmissbruk redan däri att konungen hör ett flertal samtidigt närvarande rådgivare, innan han fattar sina beslut, borde ej kunna förnekas av den, som erinrar sig följande tes i konstitutionsutskottets memorial av den 2 juni 1809: den oavbrutna vanan att höra råd, allvarligen och högtidligt givna, skall i en ung monarks sinne dana och i en mogen konungs stadga aktning för sanning och rätt. Prof. B. kan visserligen invända, att strax förut talats om ansvarighet för rådgivarna och att något sådant icke existerade under det danska enväldet. Men han vet också, att ännu i dag intet rättsligt hinder finns för att Sveriges konung beslutar stick i stäv med rådgivarnas råd och att således intet ansvar kan utkrävas för vad konungen beslutar. Kontrasignationsvägran förebygger ju blott grundlagsstridiga beslut. I Norge, som annars i dessa stycken kopierat Sveriges författning, existerar ej ens denna garanti. Och dock räknas både Sveriges och Norges konungar som konstitutionella monarker. Danmark har 1849 som bekant funnit en både radikalare och lyckligare lösning av ansvarighetsproblemet, kanske, såsom jag i min bok framhållit, under påverkan från Slesvig-Holsteins författning, men själva den kollegiala rådsorganisationen kunde det 1866 såsom en från enväldet övertagen sten infoga i sin moderna författningsbyggnad utan särskild putsning.

Enväldets förvaltningsorganisation hade den ur konstitutionell synpunkt väsentliga bristen att den icke var rättsligt tryggad mot konungens god-

tyckliga ändringsförsök. Detsamma gäller också den 1831 och 1834 införda ständerförfattningen. Frihetsgåvan kunde när som helst återkallas. Tvenne försök ha dock under envåldstiden gjorts till vad Jellinek kallat »Selbstbindung des Staates». De må här relateras, medan jag ändå är i färd med dylika ting.

Den 15 jan. 1776 utfärdade konungen den s. k. Infödsretten, som förbehöll infödda undersåtar och därmed likställda rätten till ämbeten. Förordningen skulle kunnat anses som en enkel utövning av den lagstiftande makt, som Kongeloven i art. III tillerkände konungen, därest icke samma förordning förklarar sig vara en oföränderlig grundlag. Med rätta förklarar Poul Andersen, att arrangemanget i en viss punkt upphävde Kongeloven. Vid utseende av ämbetsmän var konungen sedan nämnda tid således bunden av vissa rättsregler.

Då den 1813 upprättade, under regeringens ledning ställda riksbanken så litet kunnat vinna allmänhetens förtroende, att dess sedlar sjunkit till bråkdelar av deras namnvärde, omdanades den genom kungligt brev av den 6 april 1818 till en nationalbank, som skulle stå under ledning av en styrelse på 15 personer, vilka första gången skulle utses av valmän, som kungen utnämnde bland bankens intressenter, men sedan skulle komplettera sig själva. Ingen befallning från kungen skulle någonsin få inverka på bankens styrelse utan dess ledamöter i stället edligen förbinda sig att blott ha bankens intresse för ögonen. Eventuella stridsfrågor mellan banken och statsmakten skulle avgöras av Højesteret och icke genom kunglig resolution. Med rätta anmärker Hans Jensen, vars framställning jag här följt, att enväldet här skapat en betydelsefull offentligrättslig institution med genomförd självstyrelse, som betydde ett visst brott mot enväldets principer. Det är svårt att icke i detta sammanhang tänka på åtgärder, som Karl XI och Gustav IV Adolf vidtogo för att hindra, att de själva upprevo den riksstat, de en gång uppgjort.

Därmed har jag sagt allt som jag ur konstitutionell synpunkt kan kreditera det danska enväldets värda konto och övergår till en företeelse, som ligger mig närmare om hjärtat, nämligen den av prof. B. i slutet av hans nya inlaga berörda svenska rådskonstitutionalismen. Men vad skall jag göra med hans argument i detta stycke? Mot mina åsikter har han nämligen intet annat att invända än att de ej längre äro daggfriska. När de framställdes för tre decennier sedan, tycks han ha beundrat dem. Nu har han hunnit bli grundligt led på dem. Han finner det tydligen — den celebre idéhistorikern lär lätt märka, vems ord det är som jag med en lätt ändring gör bruk av — lika befängt att svärma för gamla åsikter som för gamla flickor. Han kan dock icke begära, att jag, när jag tar itu med ett ämne, som jag förut behandlat, skall komma med nya åsikter blott för att tillfredsställa hans åstundan efter omväxling. Vad jag sagt om den svenska aristokratiens betydelse för vår författningsutveckling har jag så mycket mindre skäl att rygga som yngre historiker icke blott bejakat det utan också byggt vidare därpå. Något allvarligt försök att gendriva mina åsikter har veterligen icke gjorts. Prof. B:s beskyllning för dogmatism tar jag således icke åt mig. Beskyllningen är lika obefogad nu som när den 1917 framställdes till humanistiska sektionens i Lund protokoll av en man, som

prof. B. att döma av en uppsats i Forum 1919 icke lär känna sig särskilt väsensbefryndad med, nämligen prof. Arthur Stille.

Vad prof. B. säger till sist väcker hos mig stygga tankar till liv. Jag undrar, om det icke är han, som är dogmatiker, ja, om han icke rent av har diktaturtendenser. Han säger visserligen, att våra resp. lärjungar i våra skrifter — hans från 1917 och tidigare och mina från 1938 och därefter — redan ha ett tillräckligt jämförelsematerial, när det gäller att taga ställning till 1809 års författningsproblem. Men den väsentliga, av honom ej omtalade skillnaden råder dock mellan Lund och Uppsala att i kursfördringarna för det förra universitetets *politices studiosi* både Brusewitz' och mina skrifter finnas upptagna, medan i motsvarande förteckning i Uppsala mitt namn lyser med sin frånvaro. En fråga, som jag ofta ställer till tentanderna, är den: vari består skillnaden mellan Brusewitz' och min uppfattning av Montesquieu's betydelse för 1809 års regeringsform? Jag betvivlar, att motsvarande fråga ställes i Uppsala. Prof. B. är tydligen främmande för en tes, som är lika omistlig för det vetenskapliga som för det politiska livet, nämligen *audiatur et altera pars*. Jag kan slå vad om att han bland de delar av min mestadels oppositionellt inriktade produktion, för vilka han förklarar sig hysa respekt, icke inräknar vad jag skrivit mot honom själv. Han tål lätt kritiker, så fort de röra någon ann'. Han kan kanske säga att det i min sista bok finns jämförelsevis litet, som personligen angår honom. Men jag har skäl misstänka, att hans anmälan av densamma ej skulle ha blivit så negativ och personligen sårande, som den blivit, om jag haft turen tänka lika med honom på områden, som han räknar som sina egna marker.

Fredrik Lagerroth.

TIDSKRIFTSÖVERSIKT.

Ekonomisk tidskrift. Sthm. Årg. 48: 1946. No 1: Mars. *Heckscher, E. F.*, Skiftesreformen under 1700-talet än en gång, s. 45—51. — *Oswald, H.*, Bebyggelsen och jordbruket, s. 51—55.

Fackföreningsrörelsen. Organ för Landsorganisationen i Sverige. **Sthm. Årg. 1946. H. 15.** *Pollak, J.*, Tjeckoslovakiska fackföreningsrörelsens utvecklingsförlopp, s. 341—47. — *Landelius, C.*, När Per Götrek gav ut Kommunistiska manifestet, s. 347—49. — Den »underjordiska» kommunistiska internationalen, s. 349—56. **H. 19.** *Kern, K.*, Holländsk arbetsrörelse på nya vägar, s. 421—25. — *Brock-Ulve, A.*, Finns demokratiska traditioner i Tyskland? s. 426—30. **H. 20.** *Leskinen, V.*, LO och socialdemokratien — frågetecken i Finland just nu, s. 454—58. **H. 21.** Italien och Medelhavet i brännpunkten, s. 481—88.

Finnsk tidskrift. Kultur, ekonomi, politik. **Åbo. T. 139: 1946. H. 3: Mars.** *Wikman, K. R.*, Mars månads anlete, s. 97—99. — *Meinander, N.*, Intryck från Norge, s. 100—11. — *Lindman, S.*, Samhällsvetenskap och politik, s. 136—40. **H. 4: April.** *Hällström, E. af*, Folktingsvalet, s. 145—48. — *Idman, K. G.*, Gammalt och nytt i fjärran östern, s. 174—83.

Förvaltningsrättslig tidskrift. Sthm. Årg. 9: 1946. H. 1. *Westerberg, O.*, Till frågan om statsorgans besvärsmått, s. 1—23. — *Wohlin, T.*, Kyrkorätt och »kyrkopolitik», s. 24—34.

Landskommunernas tidskrift. Organ för Svenska landskommunernas förbund. Årg. 27: 1946. No 4: April. *Egler, H.*, Samhällsplanering. Föredrag vid senaste kommunalkamrerarekonferensen, s. 129—40.

Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri. Utgiven av Letterstedtska föreningen. **N. S. Årg. 22: 1946. H. 1.** *Christensen, Chr. A. R.*, Norge i 1945, s. 60—74. **H. 2.** *Jørgensen, H.*, Aktuelle danske Graenseproblemer, s. 113—24. — *Ehrnrooth, N. G.*, Finland 1945, s. 125—38. — Sverige 1945. I. Den politiska utvecklingen av *G. Heckscher*, s. 139—44; II. Den ekonomiska utvecklingen av *E. Dahmén*, s. 144—48.

Samtid och framtid. Tidskrift för idépolitik och kultur. **Sthm. Årg. 3: 1946. No 4.** *Landquist, J.*, Moralen och staten, s. 195—205. — *Valentin, H.*, Triangelspellet om Palestina, s. 211—19. — *Stolpe, S.*, Den kristna amazonen och den tyska nunnan, s. 220—27. — *Skadegård, P.*, Danmarks Retsforbund — et moralsk Parti, s. 228—35. — *Rønnelid, Kj.*, Den svenska fredsdiskussionen hösten 1918, s. 246—50. **No 5.** *Röpke, W.*, Nationalism och kollektivism, s. 259—64. — *Carlson, S.*, Diktaren och samhällskontraktet, s. 265—67. — *Basseches, N.*, Kampen om världsherraväldet, s. 275—79. — *Holm, T.*, Krigsutbrottet i dokumentarisk belysning, s. 286—90. — *Lundström, Anne-Marie*, Om nazismen som tidssjukdom, s. 300—07. — *Nilsson, M.*, Nej till nationalismen, s. 311—15.

Svensk tidskrift. Sthm. Årg. 33: 1946. H. 3. Finansplanen, s. 155—58. — *Ehrnrooth, N. G.*, Saarområdet in memoriam, s. 187—95. — *Philipp, R.*, Bakgrunden till det mandsjuriska problemet, s. 211—14. — *Palme, S. U.*, »Polska sjösjukan», s. 215—18. — Polsk folkomröstning ersätter val, s. 218—21.

Sveriges landstings tidskrift. Sthm. Årg. 33: 1946. H. 2. *Sachs, T.*, Sammanlagda, uppdelade och nya landstingsvalkretsar, s. 57—63. — *Hage, E.*, Landstingens skatteunderlag åren 1935—1945, s. 63—68.

Tiden. Socialistisk kritik och politik. **Sthm. Årg. 38: 1946. H. 4.** *Björnberg, A.*, Riksdagsutskottens rekrytering, s. 193—98. — *Granholt, A.*, Företagsformerna vid statens affärsverk, s. 199—204. — *Rinne, R.*, Inflationen i Finland, s. 224—27. — *Schou, A.*, Offensiv på kirkefronten, s. 228—31. — *Sandblad, G.*, Spaniens »middle way», s. 242—44. **H. 5.** *Björnberg, A.*, Återuppbyggnad, s. 257—59. — *Ericsson, J.*, Arbetsmarknads- och investeringsproblem, s. 260—64. — *Lundberg, E.*, Får vi en efterkrigsdepression? s. 265—78. — *Krag, J. O.*, Politisk Foraar i Danmark, s. 292—98. — *Schauman, H.*, Regeringsskiftet i Finland, s. 299—302. — *Heinig, K.*, Något om den tyska socialdemokratins historia, s. 313—16.

Gads danske Magasin. Khvn. Aarg. 40: 1946. No 3: Mars. *Bølling, H.*, Det kommunistiske Problem, s. 129—40. — *Mortensen, T.*, Problemet Sydslesvig, s. 141—52. — *Jacobsen, P.*, Danmarks økonomiske Situation og Diktaturet over Erhvervslivet, s. 159—73. — *Møller, E.*, Forenede Folk — ? Udenrigsk Oversigt,

s. 174—88. — **No 4: April.** *Bølling, H.*, Kommentar til Kommunevalgene, s. 193—97. — *Torpe, Chr.*, De Radikale og Venstre, s. 198—203. — *Bredsdorff, M.*, Ungdomsparlamentet i Schweiz, s. 204—07. — *Møller, E.*, Farligt Spil. Udenrigskpolitisk Oversigt, s. 235—48.

Nordisk administrativt Tidsskrift. Udg. af det Nordiske administrative Forbund. **Khvn. Aarg. 26: 1945. H. 4.** *Salicath, H.*, Om Tjenestemænds Loyalitet overfor Demokratiet, s. 173—94.

The American journal of sociology. Chicago. Vol. 51: 6. May 1946. *Bendix, R.*, Max Weber's interpretation of conduct and history, s. 518—26. — *Wittels, F.*, Economic and psychological historiography, s. 527—32.

The contemporary review. Lond. 1946. No 963: March. *Viscount Cecil*, The United Nations assembly, s. 129—33. — *Price, M. Ph.*, Russia and the Western world, s. 133—38. — *Crotch, W. W.*, The French political and financial crisis, s. 138—43. — *Soloveytchik, G.*, Scandinavia revisited, s. 143—47. — *Bijl, F. V. van der*, Czechoslovakia: key to Central European stability, s. 147—51. — *Coombs, G. M.*, The background of the Russo-Persian dispute, s. 152—55. — *Sacker, D.*, Background of the Greek crisis, s. 155—59. — *Cowie, D.*, Life and labour in the dominions, s. 173—76. — *Glasgow, G.*, Foreign affairs: post-war collapse, s. 184—90. **No 964: April.** *Hartog, Mabel*, India and the cabinet mission, s. 193—97. — *Ratcliffe, S. K.*, President Truman's first year, s. 197—203. — *Bentwich, N.*, Palestine inquest, s. 203—06. — *Newman, E. W. P.*, Prospects in Egypt, s. 207—10. — *Daniels, H. G.*, The fifth column in Switzerland, s. 220—24. — *Glasgow, G.*, Foreign affairs: an Anglo-Russian comedy; communism and christianity, s. 247—53.

Foreign affairs. An American quarterly review. New York. Vol. 24: 3. April 1946. *Radin, M.*, Justice of Nuremberg, s. 369—84. — *Beneš, E.*, Postwar Czechoslovakia, s. 397—410. — *Clay, H.*, Britain's declining role in world trade, s. 411—28. — *Polk, J., & Patterson, G.*, The British loan, s. 429—40. — *Cooper, J. C.*, Air power and the coming peace treaties, s. 441—52. — *Jászi, O.*, The choices in Hungary, s. 453—65. — *Wiskemann, Elizabeth*, Socialism and communism in Italy, s. 484—93. — *Baiby, K. H.*, Dependent areas of the Pacific. An Australian view, s. 494—512. — *Daney, E.*, Finland takes stock, s. 513—25. — *Puckle, F.*, The Pakistan doctrine: its origins and power, s. 526—38. — *Salvadori-Palcotti, M.*, The patriot movement in Italy, s. 539—49.

The Fortnightly. Lond. 1946. No 951: March. *Bourdillon, B. H.*, Colonial comparisons, s. 149—55. — *Keeton, G. W.*, Uno in action, s. 156—62. — *Winfield, P. H.*, War crimes and the future of international law, s. 163—69. — *Mende, T.*, Land reform in Germany, s. 170—76. — *Gruber, K.*, Austria's foreign policy, s. 177—79. — *Green, O. M.*, China looks forward, s. 180—86. *Coombes, B. L.*, The miner and nationalization, s. 187—91. — *Jeal, E. F.*, Greece, s. 196—202. — *Luzzatto, R.*, Italy now, s. 203—10. **No 952: April.** *Norwood, C.*, Historical change, s. 225—31. — *Powell, R.*, The German-Polish frontier, s. 237—42. — *Huizinga, J. H.*, Diplomats in shirtsleeves, s. 243—49. — *Meissner, A.*, The transfer of Germans from Czechoslovakia, s. 250—53. — *Lehrman, H.*, The

plight of Hungary, s. 254—60. — *Kurtz, A.*, Protestantism and the Nazis, s. 261—66. — *Wells, W. T.*, Labour in power, s. 267—72. — *Anderson, N.*, Socialism without salesmanship, s. 273—77. **No 953: May.** *Burn, W. L.*, The foreign service, s. 293—98. — *Mende, T.*, Europe and German labour unity, s. 299—306. — *Chen, J.*, China's pacific policy, s. 307—13. — *Murry, J. M.*, Victors beware! s. 314—19. — *Ziliacus, K.*, British foreign policy, s. 320—27. — *Boyd-Carpenter, J.*, Labour in power, s. 328—33.

The political quarterly. London. **Vol. 17: 2. April—June 1946.** Patterns of power in the Arab Middle East by *Henricus*, s. 93—112. — *Jacob, A.*, The big two and ourselves, s. 113—22. — *Furnivall, J. S.*, Political education in the tropical Far East, s. 123—36.

Political science quarterly. Ed. for the Academy of political science by the faculty of political science of Columbia university. **Vol. 61: 1946. No 1: March.** *Tannenbaum, F.*, The destiny of the negro in the Western hemisphere, s. 1—41. — *Chamberlain, L. H.*, The president, congress and legislation, s. 42—60. — *Florinsky, M. T.*, The Soviet Union and international agreements, s. 61—89. — The equality of states as dogma and reality. III. *Herrera, R.*, Evolution of equality of states in the Inter-American system, s. 90—119.

The round table. A quarterly review of politics of the British commonwealth. **Lond. 1946. No 142. March.** Finance of recovery. The loan in parliament and congress, s. 109—16. — Five speeches on world government, s. 117—26. — East meets West in China, s. 133—40. — India's fatal hour, s. 153—58. — Our neighbour's empire. Constitutional problems of Indonesia, s. 159—64. — India, s. 165—69. — Great Britain, s. 170—76. — Canada, s. 177—83. — Australia, s. 184—90. — South Africa, s. 191—97. — New Zealand, s. 198—204.

Revue politique et parlementaire. Paris. **Année 48: 1946. No 554: mars.** *Milhaud, A.*, Constituante et constitution, s. 193—200. — *Salomon, R.*, Le gouvernement constitutionnel institué par la loi du 2 novembre 1945, s. 201—06. — *Campinchi, Hélène.* Controverses sur le plan français de sécurité sociale, s. 207—26. — *Kover, J. F.*, Les remous dans le monde arabe, s. 227—37. **No 555: avril.** *Compeyrot, J.-F.*, Le problème, s. 3—5. — *Lavergne, B.*, Elections et lois électorales de 1945 et de 1946, s. 6—19. — *Jacomet, R.*, L'assemblée constituante et le budget, s. 20—28. — *Sauvageot, A.*, Dévaluation de la loi (I), s. 29—38.

TILL REDAKTIONEN INSÄND LITTERATUR:

- ATTMAN, ARTUR, Ryssland och Europa. 87 sid. Pris kr. 3: 25. Sthlm 1946. Kooperativa förbundets bokförlag.
- Economic and Financial Committees. Report to the Council on the Work of the 1943 joint Session. League of Nations 1944.
- EDENMAN, RÅGNAR, Socialdemokratiska riksdagsgruppen 1903—1920. Akad. avhandl. 298 sid. Pris kr. 8: —. Uppsala 1946. Almqvist & Wiksell.
- ELGSTRÖM, ANNA-LÉNÅH, Spanien under Francos regim. (Utrikespolitiska institutets broschyrserie. Världspolitikens dagsfrågor. 1946. Nr. 3.) 32 sid. Pris kr. 0: 60. Sthlm 1946. Kooperativa förbundets bokförlag.
- Food Rationing and Supply 1943/44. League of Nations 1944.
- GERHARDBSEN, G. M., Våre fiskerier i mellomkrigstiden. 246 sid. Bergen 1946. Chr. Michelsens Institutt.
- GRANTE, PAUL, Om den kommunala instruktions- och finansmakten. 429 sid. Pris kr. 15: —. Lund 1946. A. B. Nordiska bokhandeln.
- HÖJER, CARL-HENRIK, Le régime parlementaire belge de 1918 à 1940. (Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala. XXII.) 373 sid. Pris kr. 10: —. Uppsala 1946. Almqvist & Wiksell. (i distribution).
- International Currency Experience. Lessons of the Inter-War Period. League of Nations 1944.
- Lönestatistisk årsbok för Sverige. 1944. Utg. av Kungl. Socialstyrelsen. Sthlm 1946.
- NISSEN, BERNT A., Gammel eller ny valgordning. 55 sid. Pris kr. 1: 75. Bergen 1945. Chr. Michelsens Institutt.
- RONIMOIS, H. E., Russias foreign trade and the Baltic Sea. Löndon 1946.
- SIVERTSEN, HELGE, Demokratisk og nasjonal oppseding i norsk skole. 77 sid. Pris kr. 2: 50. Bergen 1946. Chr. Michelsens Institutt.
- Svensk utrikespolitik under andra världskriget. Statsrådstal, riksdagsdebatter och kommunikéer. (Skrifter utgivna av Utrikespolitiska institutet. Internationell politik. 24.) Pris kr. 15: —. Sthlm 1946. Kooperativa förbundets bokförlag.
- Sveriges varuutförsel till olika länder år 1945. Av Kommerskollegium. 101 sid. Pris kr. 3: —. Sthlm 1946.
- The Future Population of Europe and the Soviet Union. Population Projections 1940—1970. By FRANK W. NOTESTEIN and others. Geneva 1944. League of Nations.
- Utrikespolitik. Utgiven av Utrikespolitiska institutet. Årg. 1. Nr. 1. Sthlm 1946.
- V. VEGESACK, BROR, Om atomer och atombomber. 112 sid. Pris kr. 4: 25. Sthlm 1946. Kooperativa förbundets bokförlag.
- WILLERS, UNO, Tyskland ett år efter kapitulationen. (Utrikespolitiska institutets broschyrserie. Världspolitikens dagsfrågor. 1946. Nr. 2.) 32 sid. Pris kr. 0: 60. Sthlm 1946. Kooperativa förbundets bokförlag.
- World economic Survey 1942—44. 292 sid. League of Nations 1945.
- Årsbibliografi över Sveriges offentliga publikationer. 1945. Utg. av Riksdagsbiblioteket. Uppsala 1946.

Fortlöpande nummer av följande tidskrifter:

Ekonomisk Revy (Sthlm), Ekonomiska Samfundets tidskrift (Hfors), Finsk Kommunaltidskrift, Finsk Tidskrift, Från departement och nämnder, Förvaltningsrättslig Tidskrift, Historisk Tidskrift, Industria, International Labour Review (Montreal), Kommersiella Meddelanden, Landskommunernas Tidskrift, Mercator (Hfors), Nationalökonomisk Tidskrift, Nordens tidning, Nordisk Försäkringstidskrift, Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, Nordisk Tidskrift för international Ret (Kbhvn), Political science quarterly, Skandinaviska Banken (Kvartalsskrift), Social Tidskrift (Hfors), Sociala Meddelanden (Sthlm), Socialt Tidsskrift (Kbhvn), Statistisk Maanedsskrift (Kbhvn), Statistisk Månadsskrift (Sthlm), Statsökonomisk Tidsskrift (Oslo), Sunt Förnuft, Svensk Juristtidning, Svensk Tidskrift, Svenska Stadsförbundets Tidskrift, Theoria, Tiden, Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund, Tidskrift utg. av Juridiska Föreningen i Finland, Tidsskrift for Rettsvitenskap, Vi, Økonomi og Politik.

AV SKRIFTER UTGIVNA AV FAHLBECKSKA STIFTELSEN

HAR UTKOMMIT:

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. 1920. Pris kr. 4:—.
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skånemarknaden. 1922. Pris kr. 3: 50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3:—.
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsättlighet. 1925. Pris kr. 5:—.
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. 1925. Pris kr. 1: 25.
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4: 50.
- VII. CURT ROHTLIEB: Johan Fischerström. 1926. Pris kr. 1: 50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nädefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2: 75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning. 1927. Pris kr. 8:—.
- X. GEORG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början. 1928. Pris kr. 12:—.
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10:—.
- XII. GUNNAR BOMGREN: Sekretä utskottet 1723—1756. 1928. Pris kr. 4: 50.
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska förfätningskrisen. 1929. Pris kr. 10:—.
- XIV. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens mål. 1929. Pris kr. 3:—. Slutsäld.
- XV. HERBERT TINGSTEN: Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget. Studier över konstitutionell fullmaktslagstiftning. 1930. Pris kr. 7:—.
- XVI. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens medel. 1930. Pris kr. 6:—. Slutsäld.
- XVII. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom AXEL BRUSEWITZ. 1930. Pris kr. 12:—.
- XVIII. F. J. LINDERS: Bidrag till kännedomen om den kommunala beskattningen ... i Sveriges landskommuner under åren 1918—1928. 1933. Pris kr. 6:—.
- XIX. JOHAN ÅKERMAN: Konjunkturteoretiska problem. 1934. Pris kr. 4:—.
- XX. S. D. WICKSELL: Befolkningsrörelsen i Sveriges härader, tingslag och städer 1911—1925 samt i Sveriges bygder 1901—1925. 1934. Pris kr. 5:—.
- XXI. KARL ARVID EDIN: Undersökning av abortförekomsten i Sverige under senare år. Verkställd på uppdrag av medicinalstyrelsen. 1934. Pris kr. 2: 25.
- XXII. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan i en medelstor svensk stad. 1936. Pris kr. 2: 50.
- XXIII. PAUL DAHN: Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst. 1936. Pris kr. 15:—.
- XXIV. JOHAN ÅKERMAN: Ekonomisk kausalitet. 1936. Pris kr. 5:—.
- XXV. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan inom ett utvalt svenskt landsbygdsområde (Motala fögderi). 1937. Pris kr. 2: 50.
- XXVI. LARS FRYKHOLM: Översikt över riksdagshandlingar samt förfätnings- och rättsfalls-samlingar. 1939. Pris kr. 2: 50.
- XXVII. CARSTEN WELINDER: Företagens inkomstbeskattning. 1941. Pris kr. 8:—.
- XXVIII. HANNES HYRENIUS: Studier rörande den utomäktenskapliga fruktsamhetens variationer. 1941. Pris kr. 3: 75.
- XXIX. IVAR SUNDBOM: Modern handels- och valutapolitik. 1941. Pris kr. 6:—.
- XXX. GUSTAF OLSSON: 1935 års indiska förfätning. 1942. Pris kr. 4:—.
- XXXI. R. ERICH: Studier i internationell rättskipning. 1943. Pris kr. 3: 50.